

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

**ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΥΛΙΚΟ,
ΤΥΠΙΚΗ, ΑΤΥΠΗ ΚΑΙ ΑΠΟ ΑΠΟΣΤΑΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ**

**Η σχολική διαρροή των αλλοδαπών μαθητών στα
ημερήσια, δημόσια γυμνάσια του Νομού Αργολίδας**

Αγγελούπουλου Ελένη
Μεταπτυχιακή εργασία

Επιβλέπων καθηγητής: Κατσής Αθανάσιος

Σεπτέμβριος 2014

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ ιδιαίτερω τον επιστημονικά υπεύθυνο της μελέτης αυτής Καθηγητή κ. Κατσή Αθανάσιο, για τις επιστημονικές υποδείξεις του, που στόχο είχαν την αρτιότητα του περιεχομένου και την πρέπουσα διαμόρφωση και παρουσίασή του.

Ευχαριστώ επίσης την Καθηγήτρια κα. Τσατσαρώνη Άννα και τον Καθηγητή κ. Δημόπουλο Κωνσταντίνο, οι οποίοι με τη συμμετοχή τους στην εξεταστική επιτροπή συνέβαλαν στην ολοκλήρωση και την ανάδειξη του έργου αυτού. Επιπροσθέτως ευχαριστώ θερμά τον διευθυντή του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών, Καθηγητή κ. Τζιμογιάννη Αθανάσιο, τον Καθηγητή κ. Κουλαϊδή Βασίλειο, τον Καθηγητή κ. Μπαγάκη Γεώργιο και την Αναπληρώτρια καθηγήτρια κα. Τσακίρη Δέσποινα για την πολύτιμη ενθάρρυνση και απρόσκοπτη καθοδήγηση.

Σε ό, τι αφορά την διεξαγωγή της έρευνας ευχαριστώ τους διευθυντές/τριες του 1^{ου} Γυμνασίου Άργους κ. Μανιταρά Κ., του 2^{ου} Γυμνασίου Άργους κα. Ρούσσου Σ., του 3^{ου} Γυμνασίου Άργους κα Μπαράτση Δ., του 4^{ου} Γυμνασίου Άργους κ. Τριανταφύλλου Π., του Γυμνασίου Κουτσοποδίου κα. Παπαθανασίου Ελένη, του Γυμνασίου Νέας Κίου, κ. Μπαλάσκα Σ., του 1^{ου} Γυμνασίου Ναυπλίου κα. Κορομπίλη Μ., του Γυμνασίου Δρεπάνου κα. Καραΐσκου Ι., του Γυμνασίου Ασκληπιείου κα. Καπετανάκη Α., του Γυμνασίου Ερμιόνης κ. Ορφανό Γ. και του Μουσικού Σχολείου Προσύμνης κα. Χατζηνικολάου Ε. χωρίς την συνεργασία των οποίων δεν θα πραγματοποιούνταν η έρευνα αυτή.

Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ στον πατέρα μου, Γιώργο, τη μητέρα μου, Ματίνα, και στα παιδιά μου Άννυ, Αδριανή και Γιώργο και σε όλους τους ανθρώπους από το στενό οικογενειακό και φιλικό μου περιβάλλον που στάθηκαν ενεργοί συμπαραστάτες μου όλους αυτούς τους μήνες, συναισθηματικά και ψυχολογικά.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Συνομογραφίες	4
Περίληψη	5
Abstract	6
Εισαγωγή	7
ΕΝΟΤΗΤΑ Α. ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΘΕΜΑΤΟΣ	
A1. Καταγραφή των ορισμών και των εφαρμοζόμενων μεθόδων μέτρησης της σχολικής διαρροής	11
A1.1 Καταγραφή των ορισμών της σχολικής διαρροής	11
A1.2 Καταγραφή των εφαρμοζόμενων μεθόδων μέτρησης της σχολικής διαρροής	14
A2. Βιβλιογραφική επισκόπηση	17
A3. Αλλοδαποί Μαθητές σε ελληνικά δημόσια σχολεία	57
A3.1 Διαχρονική αποτύπωση σε σχολεία Α/Βάθμιας & Δ/Βάθμιας εκπαίδευσης της χώρας	58
A3.2 Διαχρονική αποτύπωση στα Γυμνάσια της χώρας	62
A3.3 Διαχρονική αποτύπωση στα Γυμνάσια του Νομού Αργολίδας	64
ΕΝΟΤΗΤΑ Β. ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ	
B1. Ποσοτική παρουσίαση της διαρροής των αλλοδαπών μαθητών στα Γυμνάσια του Νομού Αργολίδας	66
B1.1 Σκοπός της έρευνας	66
B1.2 Ερευνητικά ερωτήματα	68
B1.3 Μεθοδολογία της έρευνας	69
B2. Παρουσίαση και ανάλυση των δεδομένων της έρευνας	76
B2.1 Ποσοτική αποτύπωση της παρουσίας των αλλοδαπών μαθητών σε σχέση με τους γηγενείς	77
B2.2 Χαρακτηριστικά αλλοδαπών μαθητών του δείγματος	81
B2.3 Αποτελέσματα συσχετίσεων	89
B2.4 Συμπεράσματα - Συζήτηση	104
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	111
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	119

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

CRESPAR	Κέντρο έρευνας για μαθητές που βρίσκονται σε κίνδυνο
EUMC	Ευρωπαϊκό Κέντρο Παρακολούθησης του Ρατσισμού και της Ξενοφοβίας
EUROSTAT	Στατιστική Υπηρεσία Ευρωπαϊκής Ένωσης
NESSE	Δίκτυο Εμπειρογνομόνων Κοινωνικών Επιστημών της Εκπαίδευσης και της κατάρτισης
PISA	Πρόγραμμα Διεθνούς Αξιολόγησης Μαθητών
Γ.Σ.Ε.Ε.	Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας
Ε.Ε.	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΛ.ΣΤΑΤ	Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία
Ε.Σ.Υ.Ε.	Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος
Ι.ΜΕ.ΠΟ.	Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής
Ι.Π.Ο.Δ.Ε.	Ινστιτούτο Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης
Κ.ΑΝ.Ε.Π.	Κέντρο Ανάπτυξης Εκπαιδευτικής Πολιτικής
Ν.	Νόμος
Ο.Ο.Σ.Α./OECD	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
Π.Δ.	Προεδρικό Διάταγμα
Π.Ι.	Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
ΦΕΚ	Φύλλο Εφημερίδας Κυβερνήσεως

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εκπαίδευση των παιδιών των μεταναστών είναι μια σημαντική πτυχή της ένταξής τους στις κοινωνίες υποδοχής. Η έρευνα αυτή αντλεί στοιχεία από τα Μητρώα Μαθητών των ημερήσιων δημοσίων γυμνασίων του Νομού Αργολίδας και εστιάζει στη γενιά των μαθητών/τριών (κοόρτη) του 2010 που και οι δυο τους γονείς έχουν γεννηθεί στο εξωτερικό.

Η έρευνα εξετάζει την εκπαιδευτική τους πορεία στην κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως η εκπροσώπηση αυτών είναι μεγαλύτερη στα γυμνάσια αγροτικών περιοχών. Επίσης από την έρευνα προκύπτει πως οι αλλοδαποί μαθητές εμφανίζουν υψηλά ποσοστά σχολικής διαρροής. Η χώρα καταγωγής, η θέση λειτουργίας του σχολείου και το φύλο δε φαίνεται να επηρεάζει στην απόφαση πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου. Τα μεγαλύτερα ποσοστά σχολικής διαρροής καταγράφονται στους μαθητές/τριες που, αν και εγγράφησαν, δεν φοίτησαν καθόλου στο γυμνάσιο. Άρα πολλοί αλλοδαποί/μετανάστες μαθητές αποκτούν μόνο απολυτήριο Δημοτικού. Ενδιαφέρον εύρημα αποτελεί ότι από τους αλλοδαπούς μαθητές που επαναλαμβάνουν τάξη μόνο οι μισοί κατάφεραν να ολοκληρώσουν επιτυχώς τις σπουδές τους στο γυμνάσιο. Το φύλο και η εθνικότητα δεν επηρεάζει την καθυστέρηση στην πρόοδο του μαθητή/τριας. Ωστόσο σημαντικό ρόλο φαίνεται να παίζει ο τύπος λειτουργίας του σχολείου, μιας και στα σχολεία των αγροτικών περιοχών οι μαθητές/τριες επαναλαμβάνουν πιο συχνά τάξη σε σχέση με αυτούς των αστικών και ημιαστικών.

ABSTRACT

The education of immigrant children is an important aspect of their integration into host societies. This research draws documents from the official list of students of the prefecture of Argolida day junior high schools and it focuses on the 2010 generation (cohort) of students whose parents have been born abroad. The research examines their educational progress in lower secondary education. The results showed that the numbers of immigrant students are higher in rural areas schools. They also show that immigrant students have high dropout rates no matter what the country of origin, the location of the school and the gender are. The highest dropout rates are recorded for students, who although they enrolled, do not attend classes at all. Consequently, the majority of immigrant students complete successfully only elementary school. It is also interesting that only half of the students who fail and repeat grade are able to complete successfully their studies in junior high school. The gender and the ethnicity have nothing to do with the delay in their progress. On the other hand the location of the school seems to play an important role, since students whose schools are in rural areas repeat grades more often compared to those in urban and suburban ones.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μετανάστευση θεωρείται από πολλούς κοινωνικούς επιστήμονες ως ένα από τα πιο σημαντικά φαινόμενα της εποχής μας. Μετανάστευση είναι η μετακίνηση προσώπων από την πατρίδα τους σε μια άλλη χώρα, για να εγκατασταθούν μόνιμα ή προσωρινά. Η μετακίνηση αυτή μπορεί να είναι αποτέλεσμα της απόφασης των ανθρώπων που μετακινούνται για βελτίωση της οικονομικής τους κατάστασης («οικονομικοί μετανάστες», «εθελοντική μετανάστευση») ή αποτέλεσμα παραγόντων που θέτουν σε κίνδυνο τη ζωή των μετακινούμενων, όπως διώξεις και άσκηση βίας, έλλειψη ειρήνης και ασφάλειας αλλά και φυσικές/περιβαλλοντικές καταστροφές («πρόσφυγες», «αναγκαστική μετανάστευση») (CARITAS, 2006). Υπολογίζεται ότι το 2% του παγκόσμιου πληθυσμού γύρω στα 150 εκατομμύρια άνθρωποι ζουν εκτός της πατρίδας τους.

Πολλές από τις σημερινές κοινωνίες της Ευρώπης και άλλων ηπείρων έχουν διαμορφωθεί σε μεγάλο βαθμό από το φαινόμενο της μετανάστευσης ιδιαίτερα κατά τους δύο τελευταίους αιώνες. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 παρατηρούνται μεγάλα μεταναστευτικά ρεύματα προς τις χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, λόγω σημαντικών πολιτικών και κοινωνικοοικονομικών αλλαγών, πολέμων και φυσικών καταστροφών. Ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1990 και μετά, λόγω της κατάρρευσης των καθεστώτων της Ανατολικής Ευρώπης αλλά και τοπικών πολέμων υπάρχουν μεγάλα μεταναστευτικά ρεύματα στην Ευρώπη. Εκτός από τις άμεσες συνέπειες στο μέγεθος και στη δομή του πληθυσμού τόσο της χώρας υποδοχής όσο και των χωρών αποστολής μεταναστών, η μετανάστευση επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την οικονομική ανάπτυξη των κοινωνιών (Cholezas & Tsakloglou, 2008).

Μία ιδιαίτερα σημαντική πλευρά του μεταναστευτικού φαινομένου, που σχετίζεται άμεσα με τα ανθρώπινα δικαιώματα γενικότερα, και πιο ειδικά με τα δικαιώματα του παιδιού αποτελεί η εκπαίδευση των παιδιών των μεταναστών. Η εκπαίδευση αναγνωρίζεται από τη *Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού* (άρθ. 28 - 30) ως διεθνές ανθρώπινο δικαίωμα ιδιαίτερης σημασίας για την ανάπτυξη των παιδιών, που πρέπει να είναι σεβαστό -όπως και τα άλλα δικαιώματα- «χωρίς καμία διάκριση φυλής, χρώματος, φύλου, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων του παιδιού ή

των γονέων του ή των νόμιμων εκπροσώπων του ή της εθνικής, εθνικιστικής ή κοινωνικής καταγωγής τους, της περιουσιακής τους κατάστασης, της ανικανότητάς τους, της γέννησής τους ή οποιασδήποτε άλλης κατάστασης» (UNICEF, χ.χ.). Ειδικότερα για τις χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υπογραμμίζεται ότι η επιτυχής ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών στα ευρωπαϊκά σχολεία και στις κοινωνίες είναι οικονομικά αναγκαία αλλά και προϋπόθεση για δημοκρατική σταθερότητα και κοινωνική συνοχή. Μέσα σε μια ήδη πολιτισμικά ποικιλόμορφη Ευρωπαϊκή Ένωση, η εκπαίδευση μπορεί να παίζει ζωτικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία (NESSE, 2008: 11).

Σύμφωνα με την έρευνα του PISA 2009, στις περισσότερες χώρες της Ε.Ε. λιγότεροι από το 10% των δεκαπεντάχρονων μαθητών έχουν μεταναστευτικό υπόβαθρο. Το ποσοστό παρουσίας τους ποικίλει. Ενδεικτικά αναφέρουμε το πολύ χαμηλό ποσοστό κάτω του 1% στη Βουλγαρία, Πολωνία και Τουρκία. Αντίθετα το Λουξεμβούργο καταγράφει υψηλότερο ποσοστό της τάξης 40%. Ακολουθεί το Λιχτενστάιν με περίπου 30%, η Γερμανία, ο Βέλγιο, η Αυστρία, με ποσοστά που κυμαίνονται μεταξύ 15% και 22% του σχολικού πληθυσμού σε αυτή την ηλικία. Επιπλέον στο Βέλγιο και την Ισπανία το 2009 η αναλογία μεταναστών μαθητών πρώτης γενιάς ήταν αντίστοιχα 13 και 8 φορές ψηλότερη από την αναλογία των μαθητών δεύτερης γενιάς που εξηγείται εν μέρει από τις μεταναστευτικές ροές την τελευταία δεκαετία. Διαφορετική εικόνα παρουσιάζουν οι τρεις χώρες της Βαλτικής όπου η αναλογία των μεταναστών πρώτης γενιάς ήταν 10 φορές χαμηλότερη από τον πληθυσμό των μαθητών δεύτερης γενιάς. (Eurydice, 2012:73).

Η ύπαρξη μεγάλου αριθμού παιδιών από οικογένειες μεταναστών σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες έχει σημαντικές επιπτώσεις στα εκπαιδευτικά συστήματα αυτών των χωρών. Έρευνες επισημαίνουν ότι μαθητές με μεταναστευτικό υπόβαθρο καθυστερούν στην εκπαιδευτική τους πορεία σε σχέση με τους συνομηλίκους τους γηγενείς - μια διαφορά που σε ορισμένες χώρες ισοδυναμεί με 1,5 έτη εκπαιδευτικής καθυστέρησης (OECD, 2012).

Τα αποτελέσματα του προγράμματος του ΟΟΣΑ για τη Διεθνή Αξιολόγηση των Μαθητών (PISA), που πραγματοποιήθηκαν κατά το έτος 2000 έδειξαν ότι οι επιδόσεις των δεκαπεντάχρονων μεταναστών μαθητών σε σχέση με των γηγενών ποικίλουν από χώρα σε χώρα. Σε ορισμένες χώρες, δεν υπάρχει σημαντική διαφορά μεταξύ των

επιδόσεων των δυο ομάδων αλλά σε άλλες υπάρχει μεγάλο χάσμα. Διαφορές στις επιδόσεις εντοπίζονται και μεταξύ των εθνοτήτων. Υπάρχουν επίσης διαφορές στις επιδόσεις μεταξύ των μεταναστών που έφθασαν πρόσφατα και στους μετανάστες δεύτερης γενιάς. Οι τελευταίοι δείχνουν να έχουν κάπως καλύτερες επιδόσεις σε αρκετές χώρες από ό, τι οι πρώτοι αλλά χαμηλότερες από τους γηγενείς. Ωστόσο στην Αυστραλία και τον Καναδά δεν υπάρχουν διαφορές στις επιδόσεις γηγενών και μεταναστών μαθητών. Συνολικά, οι μετανάστες και οι μειονότητες έχουν την τάση να εγγράφονται σε σχολεία με χαμηλότερες ακαδημαϊκές απαιτήσεις. Αντιμετωπίζουν υψηλά ποσοστά αποτυχίας στο σχολείο και έχουν διπλάσιες πιθανότητες να εγκαταλείψουν το σχολείο νωρίτερα από ό, τι οι συμμαθητές τους γηγενείς. Πολλοί από τους ανθρώπους που χαρακτηρίζονται ως NEET (not in employment, education or training), χωρίς προσόντα έχουν μεταναστευτικό υπόβαθρο και ζουν σε αγροτικές περιοχές. Στην Ελλάδα, υπάρχουν ενδείξεις ότι υπάρχει ένα υψηλό ποσοστό μεταναστών μαθητών που εγκαταλείπουν το σχολείο μετά την πρωτοβάθμια εκπαίδευση και δεν προχωρούν στο Γυμνάσιο, παρά το γεγονός ότι η κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι υποχρεωτική. Φαίνεται ότι ένας σημαντικός αριθμός μαθητών εγκαταλείπουν το σχολείο, για να αναζητήσουν απασχόληση και να βοηθήσουν οικονομικά τους γονείς τους. Το ποσοστό εγκατάλειψης για τους Αλβανούς μαθητές είναι πολύ υψηλό, ενώ οι παλινοστούντες ομογενείς είναι πολύ πιο πιθανό να συνεχίσουν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (EUMC, 2004. OECD, 2011:22).

Η συνειδητοποίηση από τη μια ότι οι μετανάστες/μετανάστες μαθητές αποτελούν πραγματικότητα στο ελληνικό σχολείο και η ύπαρξη από την άλλη μόνο ενδείξεων της σχολικής διαρροής και όχι συστηματική καταγραφή του πλήθους αυτών των μαθητών που οδηγούνται στην πρόωρη εγκατάλειψη του γυμνασίου - το οποίο ανήκει μάλιστα στην υποχρεωτική εκπαίδευση - αποτέλεσε το εφαλτήριο για αυτή τη μελέτη.

Επομένως, η παρούσα μελέτη αποτελεί μια προσπάθεια να προσδιοριστεί με ακρίβεια η σχολική διαρροή των μεταναστών/αλλοδαπών μαθητών στα γυμνάσια του Νομού Αργολίδας και να διερευνηθούν οι παράγοντες που πιθανόν να συμβάλλουν στην διαχρονική ύπαρξη του φαινομένου. Η διάρθρωση της έχει την ακόλουθη διάταξη. Διαθέτει δυο ενότητες, καθεμία εκ των οποίων περιλαμβάνει τα αντίστοιχα κεφάλαια. Η πρώτη ενότητα αποτελεί μια θεωρητική προσέγγιση του φαινομένου. Στο πρώτο

κεφάλαιο της ενότητας αυτής, εντοπίζονται οι πλέον διαδεδομένοι ορισμοί του φαινομένου της σχολικής διαρροής με βάση την ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία. Στη συνέχεια, περιγράφονται αναλυτικά οι επικρατέστερες μέθοδοι μέτρησης της σχολικής διαρροής και εντοπίζονται - όπου είναι δυνατόν - τα βασικότερα πλεονεκτήματα και/ή μειονεκτήματα που παρουσιάζει καθεμία από αυτές. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζονται ερευνητικές εργασίες με θέμα την σχολική διαρροή των αλλοδαπών μαθητών στο εξωτερικό και την Ελλάδα. Κατά κύριο λόγο οι ερευνητές επισημαίνουν συχνότερη εγκατάλειψη του σχολείου από τους μαθητές με μεταναστευτικό υπόβαθρο σε σχέση με τους γηγενείς συνομηλίκους τους. Οι αιτίες εδράζονται σε ένα σύνθετο πλέγμα παραγόντων το οποίο ερμηνεύεται με βάση τόσο τα ατομικά/προσωπικά χαρακτηριστικά όσο και με τα ευρύτερα εκπαιδευτικά, κοινωνικά και οικονομικά πλαίσια. Στο τρίτο κεφάλαιο αποτυπώνεται ποσοτικά η παρουσία των μεταναστών/αλλοδαπών μαθητών στο ελληνικό σχολείο. Με ελλιπή και συγκρουόμενα σε κάποιες περιπτώσεις στοιχεία επιχειρείται να δοθεί διαχρονικά η εικόνα των μεταναστών/αλλοδαπών μαθητών που φοιτούν στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Ακολουθεί η απόδοση της παρουσίας τους στα γυμνάσια της χώρας και τέλος εξειδικεύοντας καταγράφεται η παρουσία τους στα Γυμνάσια του Νομού Αργολίδας.

Η δεύτερη ενότητα συνίσταται στην έρευνα πεδίου, την καταμέτρηση δηλαδή της διαρροής των αλλοδαπών μαθητών στα γυμνάσια του Νομού Αργολίδας. Στο πρώτο κεφάλαιο της ενότητας αυτής εκτίθεται ο σκοπός της έρευνας και διατυπώνονται τα ερευνητικά ερωτήματα. Επιπλέον αναφέρεται ο τρόπος συλλογής του δείγματος, η διαμόρφωση του μεθοδολογικού εργαλείου και η μέθοδος ανάλυσης και επεξεργασίας του συλλεχθέντος υλικού πάνω στο οποίο βασίστηκε το ερευνητικό κομμάτι της μελέτης. Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται παρουσίαση και ανάλυση των δεδομένων. Συγκεκριμένα δίνεται ποσοτικά η εκπροσώπηση των αλλοδαπών μαθητών μιας συγκεκριμένης γενιάς (2019) μαθητών στην πλειοψηφία των Γυμνασίων του νομού. Στην συνέχεια παρουσιάζονται χαρακτηριστικά του δείγματος των μαθητών που αφορούν τον τόπο λειτουργίας του σχολείου στο οποίο φοιτούν, την εθνικότητά τους, το φύλο και την εκπαιδευτική τους πορεία. Στο τρίτο κεφάλαιο μέσα από την διερεύνηση των παραγόντων που σχετίζονται με την απόφαση πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου δίνονται τα αποτελέσματα των συσχετίσεων. Τέλος στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύονται

και ερμηνεύονται τα αποτελέσματα με βάση την διεθνή βιβλιογραφία αλλά και την ελληνική κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα.

ΕΝΟΤΗΤΑ Α. ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΘΕΜΑΤΟΣ

Α1. ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΟΡΙΣΜΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΦΑΡΜΟΖΟΜΕΝΩΝ ΜΕΘΟΔΩΝ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΗΣ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΔΙΑΡΡΟΗΣ

Α1.1 ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΟΡΙΣΜΩΝ ΤΗΣ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΔΙΑΡΡΟΗΣ

Αν και πολλοί ορισμοί της σχολικής διαρροής εμφανίζονται στη βιβλιογραφία, αποτελεί κοινή διαπίστωση πως δεν υπάρχει διεθνώς αποδεκτός ορισμός που να προσδιορίζει το φαινόμενο της σχολικής διαρροής, όπως άλλωστε δεν υπάρχει συγκεκριμένη και κοινά αποδεκτή μέθοδος ή μοντέλο για την ακριβή μέτρηση της. Οι διαφορετικοί ορισμοί και η ποικιλία σχετικών όρων για τη διαρροή των μαθητών από το εκπαιδευτικό σύστημα, συνδέεται με τις επιμέρους παραμέτρους του φαινομένου που σχετίζονται με τα αίτια, τις συνθήκες, τη διάρκεια, τη βαθμίδα εκπαίδευσης, τη χρονική στιγμή της διαρροής κτλ.

Η καθιέρωση διαφορετικών ορισμών γίνεται λοιπόν κατανοητή λόγω της διαφοράς ανάμεσα:

- στην οριστική εγκατάλειψη του εκπαιδευτικού συστήματος γενικότερα και στην εγκατάλειψη ενός συγκεκριμένου σχολείου και συνέχιση σε άλλο.
- στην οριστική εγκατάλειψη του σχολείου και στην προσωρινή εγκατάλειψη και επιστροφή σε αυτό.
- στην εγκατάλειψη του σχολείου λόγω ελλιπούς φοίτησης και στην εγκατάλειψη του σχολείου από ανάγκη να μείνει ο νέος στο σπίτι.
- στην εγκατάλειψη του σχολείου λόγω χαμηλών επιδόσεων και στην εγκατάλειψη από ανάγκη να εργαστεί.
- στη μη εγγραφή σε μια υποχρεωτική σχολική βαθμίδα και στη διακοπή της φοίτησης κατά τη διάρκεια των σπουδών στη βαθμίδα αυτή.
- στην εγκατάλειψη του σχολείου στην αρχή του σχολικού έτους και στην εγκατάλειψη στο τέλος του σχολικού έτους.

-στην εγκατάλειψη των σπουδών στην υποχρεωτική εκπαίδευση και στην εγκατάλειψη των σπουδών σε βαθμίδες μη υποχρεωτικής εκπαίδευσης (π.χ. ανώτερος κύκλος δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης) (Παπαθεοδώρου, Σπυριδάκης, Κουτσούκου, χ.χ.).

Στη συνέχεια αναφέρονται ενδεικτικά ποικίλοι όροι που αποδίδουν το φαινόμενο της σχολικής διαρροής σε διάφορες γλώσσες. Για παράδειγμα στην Αγγλική υπάρχουν λέξεις/ φράσεις όπως school-leavers, dropout στη Γαλλική racrochage, décrochage, abandon scolaire, absentéisme και στη Γερμανική, Schulschwäntzen, Schulvermeidung, Schulverweigerung, Schulabbruch Schulvermeidung, schulabgänger, schulmüdigkeit, ausfall. Στην Ελληνική γλώσσα εναλλάσσονται όροι όπως σχολική ή μαθητική διαρροή, εγκατάλειψη σχολείου, πρόωρη εγκατάλειψη σχολείου, διακοπή φοίτησης, ανεπαρκής ή ελλιπής φοίτηση, σχολική αποτυχία κλπ. (Lust & Pantelodimos, 1995. Karajannakis, 2009).

Σύμφωνα με ένα γενικό ορισμό ως σχολική διαρροή ορίζεται η διακοπή της φοίτησης πριν την απόκτηση κάποιου επίσημου πιστοποιητικού γνώσεων (Janosz κ.ά., 2000). Πρόκειται για έναν γενικόλογο ορισμό που δε φαίνεται να αποδίδει με επάρκεια όλες τις πτυχές του φαινομένου.

Ο επικρατέστερος πάντως και ευρύτερα διαδεδομένος ορισμός αναφέρεται στην έννοια της σχολικής διαρροής ως **οριστική εγκατάλειψη του σχολείου πριν την ολοκλήρωση της εκπαίδευσης που ορίζεται από τη νόρμα ως η ελάχιστη αναγκαία εκπαιδευτική προαπαίτηση στην κοινωνία όπου ζουν** (Viadero, 2001). «Νόρμα» στην προκειμένη περίπτωση είναι στις περισσότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης η ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Τα εφόδια που αποκτά το άτομο στις εκπαιδευτικές αυτές βαθμίδες θεωρούνται αναγκαία συνθήκη για τη συνέχιση των σπουδών σε ανώτερη εκπαιδευτική βαθμίδα, για την παρακολούθηση προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης αλλά και για την ενσωμάτωση στην αγορά εργασίας σε δραστηριότητες χαμηλών απαιτήσεων.

Κατά μια στενότερη λοιπόν έννοια σχολική διαρροή θεωρείται η εγκατάλειψη του σχολείου πριν την ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης (ISCED 2). Με το σύστημα κωδικοποίησης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων που έχει θεσπίσει η Unesco

ένα εκπαιδευτικό σύστημα χωρίζεται σε 8 βαθμίδες εκπαίδευσης, ενώ ο ΟΟΣΑ σε 6 επίπεδα (Unesco, 2011. OECD, 2012). Και οι δυο κατατάσσουν τα προσόντα που αντιστοιχούν στην κατώτερη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Γυμνάσιο) στο επίπεδο 2 (ISCED 2). Οι σπουδές μέχρι αυτό το επίπεδο αντιστοιχούν στην υποχρεωτική εκπαίδευση που στην περίπτωση της Ελλάδας διαρκεί εννέα χρόνια. Ξεκινά δηλαδή από την Α΄ Δημοτικού και ολοκληρώνεται στην Γ΄ Γυμνασίου (Σύνταγμα της Ελλάδος, 1975, Άρθρο 16, παρ. 3). Οι μαθητές λοιπόν που εγκατέλειψαν πρόωρα το σχολείο και δεν απέκτησαν απολυτήριο Γυμνασίου εντάσσονται στον πιο πάνω ορισμό.

Σύμφωνα με τον ορισμό της στατιστικής υπηρεσίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Eurostat) άτομα που έχουν εγκαταλείψει πρόωρα το σχολείο θεωρούνται εκείνα που:

-βρίσκονται στην ηλικιακή ομάδα 18-24 ετών.

-έχουν εκπαίδευση το πολύ μέχρι και απολυτήριο του κατώτερου κύκλου της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, που αντιστοιχεί στο επίπεδο ISCED 2 (αντίστοιχο του ελληνικού Γυμνασίου).

-δεν έχουν συμμετάσχει σε δραστηριότητες εκπαίδευσης και κατάρτισης τέσσερις εβδομάδες πριν από την ημέρα συλλογής των στοιχείων της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού (Steiner & Lassnigg, 2009).

Οι περισσότεροι κοινοτικοί θεσμοί σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και η πλειοψηφία των αρμόδιων για την παιδεία εθνικών φορέων υιοθετούν τον παραπάνω ορισμό γεγονός που προσφέρει την δυνατότητα κοινής προσέγγισης και συγκριτικής παρακολούθησης του φαινομένου της σχολικής διαρροής από όλα τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (European Commission, 2006).

Άλλοι ερευνητές υποστηρίζουν πως οποιαδήποτε αποχή από τα μαθήματα για διάστημα μεγαλύτερο των δυο συνεχόμενων εβδομάδων χωρίς σοβαρή δικαιολογία και επίσημη άδεια πρέπει να θεωρείται μαθητική διαρροή (Janosz, 2000).

Ένας άλλος ορισμός της σχολικής διαρροής αναφέρεται στους νέους εκείνους οι οποίοι δεν ολοκληρώνουν την εκπαίδευση που έχουν ξεκινήσει. Υπό μία έννοια θεωρείται ευρύτερος, εφόσον περιλαμβάνει και άτομα που διακόπτουν τις σπουδές τους σε

ανώτερες εκπαιδευτικές βαθμίδες, ώστε να εμπεριέχει και τη σπουδαστική διαρροή γενικότερα (Monmarquette, Mahseredjian & Houle, 2001).

Υπό μια άλλη οπτική η εγκατάλειψη του σχολείου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη σχολική αποτυχία. Ως σχολική αποτυχία μπορεί να οριστεί η αδυναμία ενός σχολικού συστήματος να παράσχει τις υπηρεσίες που οδηγούν σε επιτυχή μάθηση τους μαθητές του, ή ως αποτυχία του μαθητή να προχωρήσει στην επόμενη τάξη και που τελικά οδηγείται στην εγκατάλειψη του σχολείου. Επομένως σχολική αποτυχία και εγκατάλειψη του σχολείου αποτελούν δυο όψεις του ίδιου νομίσματος (Psacharopoulos, 2007).

Σύμφωνα με τον ορισμό του ΟΟΣΑ, η εγκατάλειψη του σχολείου (μαθητική διαρροή) αποτελεί την απόρροια συνεχόμενων καταστάσεων σχολικής αποτυχίας και μπορεί να συμβεί πριν την ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης ή μετά από αυτήν (OECD, 1998). Είναι δηλαδή το αποτέλεσμα μιας μακροπρόθεσμης «απεμπλοκής» από το σχολείο και τα μαθητικά δρώμενα που αρχίζει πολύ νωρίς, στις πρώτες τάξεις της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (Christenson κ.ά, 2001).

A1.2 ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΕΦΑΡΜΟΖΟΜΕΝΩΝ ΜΕΘΟΔΩΝ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΗΣ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΔΙΑΡΡΟΗΣ

Η πληθώρα των ορισμών που συνδέονται με το φαινόμενο της σχολικής διαρροής καθιστούν ιδιαίτερα δύσκολη και την μέτρηση του φαινομένου τόσο σε επίπεδο σχολικής μονάδας όσο και σε εθνικό ή υπερεθνικό επίπεδο.

Η επιλογή της κατάλληλης μεθόδου μέτρησης της διαρροής είναι συνάρτηση πολλών παραγόντων, όπως ο χρησιμοποιούμενος ορισμός της σχολικής διαρροής, η διαθεσιμότητα των στοιχείων, η μέθοδος συλλογής των στοιχείων, η στόχευση της μέτρησης κλπ. Κάθε μέθοδος παρέχει διαφορετικές πληροφορίες για το δείγμα και πιθανό τα αποτελέσματα να διαφοροποιούνται. Επομένως η συγκριτική μελέτη του φαινομένου αποβαίνει ιδιαίτερα δυσχερής. Επιπλέον, η επιλογή του καταλληλότερου μεθοδολογικού εργαλείου συνδέεται με τους στόχους που θέτει κάθε φορά ο ερευνητής και βεβαίως γίνονται προσαρμογές αυτού ανάλογα με τους στόχους.

Τρεις είναι οι κυριότερες μέθοδοι για την μέτρηση του φαινομένου:

Μέθοδος της Κοόρτης (Cohort Dropout Rate)

Δείκτης ετήσιας σχολικής διαρροής (Event / Annual Dropout Rate)

Δείκτης σχολικής εγκατάλειψης (Status / Census Dropout Rate)

Μια από τις επικρατέστερες μεθόδους που χρησιμοποιούνται διεθνώς για την μέτρηση του φαινομένου είναι η **Μέθοδος της Κοόρτης (Cohort Dropout Rate)**. Η μέθοδος αποτυπώνει την εκπαιδευτική πορεία από το ένα σχολικό έτος στο άλλο μιας γενιάς μαθητών (κοόρτη) που εγγράφηκε την ίδια χρονιά σε ένα συγκεκριμένο επίπεδο εκπαίδευσης. Σύμφωνα με τη μέθοδο αυτή υπολογίζεται το ποσοστό των μαθητών που γράφτηκαν στην πρώτη τάξη μιας συγκεκριμένης εκπαιδευτικής βαθμίδας μια δεδομένη σχολική χρονιά και διέρρευσε πριν αποκτήσει τον αντίστοιχο τίτλο σπουδών στη λήξη της προβλεπόμενης διάρκειας σπουδών. Ειδικότερα, υπολογίζονται τα ποσοστά μετάβασης (προαγωγή, επανάληψη, αποχώρηση) για κάθε σχολική χρονιά και για κάθε βαθμίδα εκπαίδευσης (De Witte & Rogge, 2011).

Η δεύτερη μέθοδος, **Δείκτης ετήσιας σχολικής διαρροής (Event / Annual Dropout Rate)**, αφορά στον υπολογισμό του ποσοστού των μαθητών που εγκατέλειψαν το σχολείο μεταξύ της αρχής μιας σχολικής χρονιάς και της αρχής της επόμενης. Ο δείκτης παρακολουθεί και εκτιμά την σχολική διαρροή σε επίπεδο σχολικής μονάδας και σε ετήσια βάση γεγονός που διευκολύνει την άμεση διαπίστωση της διαρροής και την έγκαιρη λήψη μέτρων για την επανένταξη του μαθητή στο εκπαιδευτικό σύστημα (Bergeson κ.ά., 2003).

Ο **Δείκτης σχολικής εγκατάλειψης (Status / Census Dropout Rate)** συνίσταται στην αποτύπωση του ποσοστού των ατόμων μιας συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας που δεν έχει εγκαταλείψει το σχολείο και δεν έχει αποκτήσει κάποιο πιστοποιητικό γνώσεων αντίστοιχο της εκπαιδευτικής βαθμίδας που θα έπρεπε να είχε ολοκληρώσει. Εφαρμόζεται σε άτομα ηλικίας 15-24, 16-24 ή 18-24 ετών και, επειδή επικεντρώνεται στον υπολογισμό όλων των νέων της συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας, μπορεί να χρησιμοποιηθεί, για να μελετήσει τη διαρροή σε μεγαλύτερη πληθυσμιακή κλίμακα. Βεβαίως ο δείκτης σχολικής εγκατάλειψης λαμβάνει μεγαλύτερες τιμές από το δείκτη ετήσιας σχολικής διαρροής, αφού στον πρώτο υπολογίζονται όλοι οι νέοι της

συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας ανεξάρτητα από την στιγμή κατά την οποία αποχώρησαν από το σχολείο (Laird, De Bell & Charman, 2006).

Εκτός από τα παραπάνω μοντέλα μέτρησης πολλοί ερευνητές προτείνουν ως καταλληλότερους τους **δείκτες δύναμης συγκράτησης (holding power)** και τους **δείκτες δύναμης προαγωγής (promoting power)** εστιάζοντας στην ικανότητα του σχολείου να συγκρατεί και να προωθεί τους μαθητές του μέσα στο εκπαιδευτικό σύστημα. Συνήθως συγκρίνονται ο αριθμός των μαθητών σε δυο χρονικές περιόδους, ο αριθμός των εγγεγραμμένων στη Γ΄ τάξη Λυκείου με το σύνολο των εγγεγραμμένων στη Γ΄ Γυμνασίου. Η μέτρηση γίνεται σε επίπεδο σχολικής μονάδας, για να εντοπιστεί η αποτελεσματικότητα του συγκεκριμένου σχολείου στο να προωθεί τους μαθητές του στις επόμενες βαθμίδες εκπαίδευσης. Η επιτυχία ενός σχολείου λοιπόν έγκειται στη διατήρηση των εγγραφών του. Το σχολείο που επιτυγχάνει να έχει τιμή στο δείκτη συγκράτησης πάνω από 50% είναι επιτυχημένο ενώ κάτω από 50% θεωρείται ότι παρουσιάζει φαινόμενα σχολικής διαρροής (Balfanz & Legters, 2001).

Η στατιστική υπηρεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης χρησιμοποιεί ως μέτρηση της σχολικής διαρροής το **δείκτη πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου (Early School Leaving Rate)** που είναι μια διαφοροποίηση του δείκτη σχολικής εγκατάλειψης. Ο υπολογισμός της διαρροής γίνεται για πολίτες χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης που ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα των 18-24 ετών και έχουν μόνο απολυτήριο κατώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και δεν βρίσκονται πια σε εκπαιδευτική διαδικασία. Η μέτρηση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική, γιατί αποτυπώνει το φαινόμενο της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου σε ευρωπαϊκό επίπεδο παρέχοντας την δυνατότητα συγκριτικής αξιολόγησης μεταξύ των κρατών μελών και διαχρονικής παρακολούθησης του φαινομένου (European Commission, 2006).

A2. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται ενδεικτικά έρευνες, οι οποίες ασχολούνται με τα φαινόμενο της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου από παιδιά μεταναστών σε διαφορετικά γεωγραφικά, κοινωνικά και οικονομικά συμφραζόμενα. Οι έρευνες στηρίζονται σε ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία από πρωτογενείς ή/και δευτερογενείς πηγές και επικεντρώνονται κατά κύριο λόγο στη μελέτη του ποσοστού της μαθητικής διαρροής, άλλα και στους παράγοντες που σχετίζονται με την εμφάνισή της, τις στρατηγικές που αναπτύσσονται για την αντιμετώπισή της και τις επιπτώσεις της σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο.

Αρχικά θα επικεντρωθούμε στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής (ΗΠΑ) και τον Καναδά, καθώς η μακροχρόνια εισροή μεταναστών στις χώρες αυτές ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, τις καθιστά σχετικά έμπειρες στην αντιμετώπιση τέτοιων φαινομένων και ταυτόχρονα δραστήριες στην εκπόνηση μελετών για τα ζητήματα αυτά (Waters κ.ά., 2010. Chacko, 2003. Obeng, 2007. Venters & Gany, 2011). Εν συνεχεία θα εστιάσουμε στον ευρωπαϊκό χώρο και συγκεκριμένα σε χώρες της βόρειας Ευρώπης (Σουηδία, Νορβηγία, Φιλανδία), της κεντρικής (Αυστρία, Βέλγιο, Γαλλία, Γερμανία, Ελβετία, Ολλανδία) και της νότιας (Ιταλία, Πορτογαλία, Ελλάδα). Μία σύντομη αναφορά θα γίνει και για την περίπτωση του Ισραήλ.

ΗΠΑ

Ένα από τα κύρια ζητήματα που απασχόλησαν τους μελετητές στις ΗΠΑ σχετίζονται με την ένταξη των παιδιών των Αφρικανών μεταναστών στη χώρα υποδοχής τους και με το κατά πόσο τα φυλετικά χαρακτηριστικά των παιδιών αυτών αποτέλεσαν καθαρυστικό παράγοντα στην ένταξή τους στο σχολικό/εκπαιδευτικό περιβάλλον. Για την εξέταση των παραπάνω ζητημάτων βασικό θεωρητικό πλαίσιο αποτέλεσαν οι θεωρίες της γραμμικής αφομοίωσης (linear assimilation) και της τμηματικής αφομοίωσης (segmented assimilation).

Η *γραμμική θεωρία της αφομοίωσης* (linear assimilation) χρησιμοποιεί στοιχεία από λευκούς Ευρωπαίους μετανάστες των αρχών του εικοστού αιώνα για να προβλέψει την

πορεία και τα κοινωνικά και οικονομικά αποτελέσματα της μετανάστευσης κατά τη διαδικασία της αφομοίωσης. Σύμφωνα με αυτήν όσο αυξάνεται ο χρόνος παραμονής σε μια ξένη χώρα τόσο μεγαλύτερη αφομοίωση επιτυγχάνεται. Συνακόλουθα, σε όσο πιο μικρή ηλικία εισέρχονται τα παιδιά στη χώρα υποδοχής, τόσο καλύτερα μαθησιακά αποτελέσματα έχουν. Επιπλέον η β' γενιά μεταναστών έχει καλύτερη εκπαίδευση σε σχέση με την πρώτη κ.ο.κ. (Alba & Nee, 1997). Βάσει της θεωρίας αυτής αναμένεται βελτίωση της θέσης των μεταναστών, καθώς με το πέρασμα του χρόνου θα βελτιώνεται και η κατάσταση –κοινωνική και οικονομική- από γενιά σε γενιά, ώστε τελικά σε βάθος χρόνου να εξαλειφθούν τα μειονεκτήματα και η θέση των μεταναστών να είναι ανάλογη των γηγενών Αμερικανών. Αντιθέτως η θεωρία της *τμηματικής αφομοίωσης* (segmented assimilation) υποστηρίζει ότι παράγοντες όπως η φυλή, το ανθρώπινο κεφάλαιο, και τα πλαίσια υποδοχής έχουν σημαντική επίπτωση στον τρόπο ενσωμάτωσης των μεταναστών. Υπάρχουν πολλοί διαφορετικοί τρόποι που ένας νέος μετανάστης μπορεί να προσαρμοστεί σε μια νέα κοινωνία. Μπορεί δηλαδή να ακολουθήσει το παραδοσιακό μοντέλο και να εξομοιωθεί με τη λευκή μεσαία τάξη. Εναλλακτικά, θα μπορούσε να ακολουθήσει μια λιγότερο ευημερούσα πορεία και να εξομοιωθεί με την κατώτερη τάξη. Τέλος, θα μπορούσε να επιτύχουν ανοδική κινητικότητα μέσα στα πλαίσια μιας σφιχτοδεμένης κοινότητας μεταναστών με ισχυρούς πολιτιστικούς δεσμούς και αξίες που θα λειτουργούσαν ως προστασία από την διαβρωτική επίδραση των αμερικανικών συνθηκών και των προκαταλήψεων. (Portes & Zhou, 1993. Zhou, 1997).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η έρευνα του Kevin Thomas (2012), η οποία επικεντρώθηκε στη μελέτη της εκπαιδευτικής πορείας των παιδιών των λευκών και μαύρων Αφρικανών μεταναστών. Ο Thomas με βάση την πιο πρόσφατη απογραφή του πληθυσμού των ΗΠΑ του 2000¹ επιχείρησε να γεφυρώσει κενά στη βιβλιογραφία εξετάζοντας το ρόλο που παίζει η **φυλή** για την εκπαιδευτική ενσωμάτωση των Αφρικανών μεταναστών μαθητών και κατ' επέκταση το αν η μη εγγραφή των παιδιών στο σχολείο σχετίζεται με φυλετικές

---

¹ Τα στοιχεία της απογραφής περιέχουν επίσης πληροφορίες κοινωνικών και δημογραφικών χαρακτηριστικών που μπορούν να αναλυθούν ανάλογα με τη φυλή. Τα παιδιά των Αφρικανών προσδιορίστηκαν με βάση τον τόπο γέννησης των γονιών τους στην Αφρική. Επιπλέον διακρίθηκαν σε δυο υποομάδες: αυτά που γεννήθηκαν σε χώρα της Αφρικής και αυτά που γεννήθηκαν στην Αμερική. Λόγω του μικρού ποσοστού των Αφρικανικών μεταναστών, περίπου 3% του πληθυσμού των ΗΠΑ, η ανάλυση γίνεται με τη χρήση των δεδομένων για τους νέους ηλικίας μεταξύ 12 και 21 ετών.

ανισότητες. Συγκεκριμένα επιχείρησε με τη μελέτη του να διερευνήσει τέσσερις υποθέσεις: Πρώτον, έλεγξε αν τα παιδιά των λευκών και μαύρων Αφρικανών μεταναστών επιθυμούν να εγγράφονται στο σχολείο περισσότερο από τα παιδιά των γηγενών μαύρων και λευκών. Δεύτερον, αν τα παιδιά των μαύρων Αφρικανών μεταναστών έχουν λιγότερες πιθανότητες εγγραφής στο σχολείο από τα παιδιά των λευκών Αφρικανών μεταναστών. Σε αυτή την υπόθεση έλαβε υπόψη του παράγοντες που επηρεάζουν την εκπαιδευτική πορεία όπως το οικογενειακό εισόδημα, το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, τη δομή της οικογένειας και το βαθμό κατάκτησης της γλώσσας της χώρας υποδοχής. Επιπλέον διερεύνησε αν η δεύτερη και η τρίτη γενιά λευκών Αφρικανών μεταναστών έχει μεγαλύτερα ποσοστά εγγραφής σε σχέση με τα αντίστοιχα των μαύρων Αφρικανών μεταναστών. Τέλος, εξέτασε αν τα παιδιά των μαύρων Αφρικανών μεταναστών που βίωσαν κοινωνικοοικονομικές διακρίσεις πριν την μετανάστευση στις ΗΠΑ έχουν χειρότερα εκπαιδευτικά αποτελέσματα από τα παιδιά των μαύρων Αφρικανών που δεν έζησαν σε τέτοιες συνθήκες πριν την μετανάστευση.

Το πρώτο συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει είναι ότι η **φυλετική ιδιότητα** συνδέεται με τη δυσμενή κοινωνικοοικονομική θέση. Κατά μέσο όρο τα παιδιά των μαύρων Αφρικανών μεταναστών έχουν γονείς με χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο και ζουν σε οικογένειες με χαμηλότερο εισόδημα από τα παιδιά των λευκών Αφρικανών μεταναστών. Εκτιμά πως οι μαύροι Αφρικανοί μετανάστες έχουν μικρότερες πιθανότητες να βελτιώσουν την κοινωνικοοικονομική τους κατάσταση σε σχέση με τους λευκούς Αφρικανούς μετανάστες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι μαύροι Αφρικανοί μετανάστες να αντιμετωπίζουν μεγαλύτερα εμπόδια και στην εκπαίδευση από τους λευκούς. Αλλά και τα παιδιά των μαύρων γηγενών αντιμετωπίζουν περισσότερα **κοινωνικοοικονομικά** εμπόδια από αυτά των λευκών. Γενικά τα παιδιά των μαύρων είτε είναι γηγενείς είτε μετανάστες αντιμετωπίζουν μεγαλύτερα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα και ως συνέπεια μεγαλύτερους περιορισμούς στην εκπαίδευση από τα παιδιά των λευκών. Συνεπώς η φυλή επιβάλλει μεγαλύτερα εμπόδια στην εκπαιδευτική ενσωμάτωση των μαύρων, ως αποτέλεσμα φυλετικών διακρίσεων. Συνεπώς και σύμφωνα με τη θεωρία της τμηματικής αφομοίωσης (segmented assimilation) τα παιδιά των μαύρων αφρικανών μεταναστών αντιμετωπίζουν μεγαλύτερα προβλήματα στη διαδικασία της εκπαιδευτικής ενσωμάτωσης σαν αποτέλεσμα των φυλετικών διακρίσεων.

Το δεύτερο εύρημα της έρευνάς του αποκαλύπτει πως τα παιδιά των μαύρων και λευκών Αφρικανών μεταναστών επιθυμούν να εγγράφονται στο σχολείο περισσότερο από τα παιδιά των γηγενών. Βέβαια αυτό δεν σημαίνει πως τα παιδιά των μαύρων Αφρικανών μεταναστών ξεπερνούν τα κοινωνικοοικονομικά εμπόδια αλλά, αν αυτά ελεγχθούν, βελτιώνονται και τα εκπαιδευτικά αποτελέσματα.

Τα παιδιά των λευκών Αφρικανών μεταναστών **δεύτερης και τρίτης γενιάς** έχουν μεγαλύτερα ποσοστά εγγραφής στο σχολείο από τα παιδιά των μαύρων Αφρικανών μεταναστών.

Σύμφωνα με την ανάλυση τα παιδιά των μαύρων Αφρικανών μεταναστών που βίωσαν **κοινωνικές ανισότητες** πριν την μετανάστευση στις Ηνωμένες Πολιτείες εξακολουθούν να τις υφίστανται ακόμα και μετά την άφιξή τους στις Ηνωμένες Πολιτείες. Συνεπώς οι μαύροι Αφρικανοί μετανάστες μαθητές συνεχίζουν και μετά τη μετανάστευση να βιώνουν προβλήματα στην εκπαίδευσή τους και την ενσωμάτωσή τους περισσότερο από τα παιδιά των μαύρων που δεν βίωσαν τέτοιες καταστάσεις. Οι ευκαιρίες τους για απόκτηση μόρφωσης είναι περιορισμένες και, αν δεν γίνουν οι κατάλληλες παρεμβάσεις, θα αποβεί σε βάρος τους στο μέλλον (Thomas, 2012).

ΚΑΝΑΔΑΣ

Στην ίδια λογική βρίσκεται και η έρευνα των Anisef κ.ά.(2010). Και εδώ γίνεται αναφορά στην κλασική θεωρία της γραμμικής αφομοίωσης (linear assimilation) Οι παραπάνω όμως συγγραφείς θεωρούν πως οι διαδρομές αφομοίωσης είναι διαφορετικές στις διάφορες ομάδες και στηρίζονται στη **θεωρία της τμηματικής αφομοίωσης** (Portes & Zhou, 1993) για την ερμηνεία των δεδομένων τους καθώς λαμβάνουν υπόψη τους ποικίλους παράγοντες (κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, χώρα προέλευσης, επίπεδο κατάκτησης της γλώσσας της χώρας υποδοχής, θρησκεία, χρόνο άφιξης μεταναστών) που επιδρούν στην βαθμό ένταξης και κατ' επέκταση στην σχολική φοίτηση.

Οι μετανάστες στον **Καναδά** επιθυμούν ένα υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης για τα παιδιά τους προκειμένου να εξασφαλίσουν καλύτερο βιοτικό επίπεδο. Διαπιστώνεται ωστόσο πως οι νεοεισερχόμενοι τα τελευταία πέντε χρόνια στον Καναδά μετανάστες

αντιμετωπίζουν μεγαλύτερα εμπόδια στην εκπαίδευσή τους με αποτέλεσμα ένα ποσοστό 25-30% είναι καταδικασμένο να ζει κάτω από τα όρια της φτώχειας. Αυτό σχετίζεται και με τη δημογραφική αλλαγή στη πληθυσμιακή σύνθεση του Καναδά. Ενώ δηλαδή παλιότερα οι μετανάστες προέρχονταν από την Ευρώπη με βάση τα δεδομένα του 2006 (Census of Canada), το 58% των νέων μεταναστών είναι από τις ασιατικές χώρες, ενώ το 11% από αφρικανικές. Σε πολλές канаδικές πόλεις, όπως το Τορόντο, το Βανκούβερ και το Μάρκχαμ, κοντά στο ήμισυ του πληθυσμού ή και περισσότερο είναι μετανάστες. Οι μετανάστες του Καναδά εκπροσωπούν 220 χώρες και σχεδόν 150 γλώσσες. Προβλέπεται μάλιστα πως το 2017 ένας στους πέντε κατοίκους του Καναδά θα ανήκει σε μειονότητα.

Η έρευνα των Anisef κ.ά. στηρίζεται σε **δεδομένα** που λαμβάνονται από το **TDSB** (Toronto District School Board), το μεγαλύτερο σχολικό συμβούλιο στον **Καναδά**, με σκοπό να διερευνήσει πώς η επιβίωση κάτω από τα όρια της φτώχειας (LICO) επηρεάζει την πιθανότητα εγκατάλειψης του σχολείου, λαμβάνοντας υπόψη επιπλέον παράγοντες, οι οποίοι συνδέονται με την εγκατάλειψη του σχολείου πριν την αποφοίτηση. Επιπλέον χρησιμοποιεί πορίσματα προηγούμενων ερευνών και στοιχεία από την **Καναδική Στατιστική Υπηρεσία**. Η μελέτη αυτή περιλαμβάνει την ανάλυση δεδομένων που συλλέχθηκαν το 2009.

Μια ενιαία τάξη που ξεκίνησε το Γυμνάσιο το 2000 παρακολουθείται για μια περίοδο έξι ετών. Το 79% αυτής της τάξης είχε ολοκληρώσει το δημοτικό σχολείο στο πλαίσιο του TDSB. Το υπόλοιπο 21% έφτασε από άλλα σχολικά συμβούλια, τόσο εντός όσο και εκτός του Καναδά. Το αρχικό δείγμα αποτελείτο από 18.798 φοιτητές. Μέχρι τον Οκτώβριο του 2006 -το επίσημο τέλος του έκτου έτους της έρευνας το τελικό δείγμα μαθητών ήταν 16.249 λόγω μεταφοράς μαθητών σε άλλα ιδρύματα ή σφαλμάτων στην κωδικοποίηση.

Τα δεδομένα περιέχουν μια σειρά **μεταβλητών** που μετρούν ποικίλα κοινωνικο-οικονομικά δημογραφικά χαρακτηριστικά, συμπεριλαμβανομένου του φύλου, της περιοχής γέννησης, της γλώσσας, της οικογενειακής κατάστασης και της ηλικία κατά την οποία ο κάθε μαθητής εγγράφεται στο γυμνάσιο. Οι περιοχές γέννησης διακρίνονται στον Καναδά, την Ευρώπη, την αγγλόφωνη Καραϊβική, την Αφρική, τη Νότια Ασία, τη

Δυτική Ασία και την Ανατολική Ασία. Οι μαθητές που έχουν γεννηθεί στον Καναδά διαιρούνται περαιτέρω σε δύο ομάδες: σε εκείνους που μιλούν αγγλικά στο σπίτι και σε εκείνους που δεν το κάνουν.

Η ιδιότητα του **μετανάστη πρώτης γενιάς** δίνεται σε αυτούς που έχουν γεννηθεί στο εξωτερικό, δεύτερης γενιάς σε όσους έχουν γεννηθεί στον Καναδά, αλλά δεν μιλούν αγγλικά στο σπίτι, και τρίτης γενιάς σε αυτούς που έχουν γεννηθεί στον Καναδά και μιλούν αγγλικά στο σπίτι.

Η **οικογενειακή κατάσταση** των μαθητών ορίζεται στο τρίτο έτος του γυμνασίου και κατηγοριοποιείται σε δύο ομάδες: σε όσους ζουν και με τους δύο γονείς και σε όσους όχι. Μια μεταβλητή διερευνά τον χρόνο εγγραφής στο γυμνάσιο και μια άλλη διερευνά, με βάση τον τόπο κατοικίας των μαθητών, την οικονομική κατάστασή τους. Τέλος, τρεις ανεξάρτητες μεταβλητές παρέχουν πληροφορίες σχετικά με διάφορες πτυχές της σχολικής ζωής.

Η πρώτη μεταβλητή αντικατοπτρίζει τη συνεχή ροή εντός της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Σύμφωνα με το πρόγραμμα σπουδών, που το Υπουργείο Παιδείας εισήγαγε το Φθινόπωρο του 1999, οι μαθητές μπορούν να επιλέξουν σειρά μαθημάτων που θα τους οδηγήσουν σε **τρεις κατευθύνσεις**: ακαδημαϊκή (university-directed), κολέγιο (college-directed) ή τοπικής-επαγγελματικής κατεύθυνσης (workplace -directed).

Η δεύτερη ανεξάρτητη μεταβλητή δείχνει εάν ή όχι ένας **μαθητής** είναι "**σε κίνδυνο**". Ένας μαθητής έχει χαρακτηριστεί "σε κίνδυνο", αν έχει ολοκληρώσει λιγότερες από επτά κύκλους μαθημάτων σε σύνολο 9 ή 10 μέχρι το τέλος των έξι χρόνων.

Τέλος, η τρίτη μεταβλητή διακρίνει τους μαθητές σε αυτούς που έχουν πάρει μαθήματα εκμάθησης της αγγλικής γλώσσας (ESL) και σε εκείνους που δεν έχουν, προκειμένου να μελετηθεί το επίπεδο κατάκτησης της γλώσσας.

Στην έρευνα για τον Καναδά αποκαλύπτεται πως μέχρι το τέλος του έκτου έτους της δευτεροβάθμιας φοίτησης το 72 % των μαθητών από το δείγμα είχαν αποφοιτήσει με Δίπλωμα Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (Ontario Secondary School Diploma OSSD). Ένα 2% δεν είχε αποφοιτήσει, αλλά παρέμεινε σε ένα σχολείο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για έβδομη χρονιά και ένα 26% είχε εγκαταλείψει το σχολείο.

Σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνας η **χώρα καταγωγής** παίζει σημαντικό ρόλο στην πιθανότητα μαθητικής διαρροής, αλλά και οι πολιτισμικές διαφορές μεταξύ της χώρας προέλευσης και της κοινωνίας υποδοχής, όπως προκύπτει από την περίπτωση των μεταναστών μαθητών από την Καραϊβική. Οι μαθητές από την Καραϊβική έχουν το υψηλότερο ποσοστά εγκατάλειψης του σχολείου (40%), ενώ οι μαθητές από την Ανατολική Ασία είναι λιγότερο πιθανό να εγκαταλείψουν το γυμνάσιο (10%). Οι Αγγλόφωνοι Καναδοί είχαν περίπου 20% διαρροή από το γυμνάσιο. Παρόμοια εικόνα προέκυψε για τη μεταβλητή σε " υψηλό κίνδυνο ", όπου οι φοιτητές από την Ανατολική Ασία έχουν πιθανότητα 7%, από την Ευρώπη 10%, οι αγγλόφωνοι μαθητές οι γεννημένοι στον Καναδά 14% και τέλος από την Καραϊβική 33% να θεωρηθούν ως ομάδες σε κίνδυνο. Συνολικά οι της Ανατολικής Ασίας και οι Ευρωπαίοι αλλοδαποί μαθητές είναι σε πιο ευνοϊκή θέση, ενώ οι αλλοδαποί μαθητές από την Καραϊβική στην πιο μειονεκτική. Οι αγγλόφωνοι μαθητές που γεννήθηκαν στον Καναδά βρίσκονται σαφώς σε πλεονεκτική θέση όσον αφορά το κοινωνικό δημογραφικό και ακαδημαϊκό τους προφίλ.

Ακόμα η **σύνθεση της οικογένειας** διαδραματίζει σημαντικό ρόλο. Οι μονογονεϊκές οικογένειες έχουν γενικά λιγότερους πόρους, για να προωθήσουν την επίτευξη των εκπαιδευτικών στόχων των παιδιών. Η **ηλικία του μαθητή κατά την εγγραφή** στο σχολείο παίζει ρόλο στις επιδόσεις του και αποτελεί παράγοντα σχολικής διαρροής. Σε σύγκριση με τα κορίτσια, τα **αγόρια** κινδυνεύουν περισσότερο να απεμπλακούν συναισθηματικά και διανοητικά από τις σχολικές διαδικασίες και να εγκαταλείψουν το σχολείο. Επιπλέον οι **κακές επιδόσεις** μπορεί να οδηγήσουν στην εγκατάλειψη του σχολείου, αν δεν εξασφαλιστεί ο απαιτούμενος αριθμός μαθημάτων λόγω των δυσκολιών στη γλώσσα. Τέλος εκείνοι οι μαθητές που παρακολουθούν την **επαγγελματική κατεύθυνση** έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να εγκαταλείψουν το σχολείο σε σχέση με αυτούς που ακολουθούν ακαδημαϊκή (Anisef κ.ά., 2010).

ΣΟΥΗΔΙΑ

Η περίπτωση της Σουηδίας παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς η εμπειρία της ως προορισμός μεταναστών είναι πολύ πρόσφατη. Η πραγματική άνοδος της μετανάστευσης

παρατηρήθηκε στη δεκαετία του 1960, όταν η έλλειψη θέσεων εργασίας οδήγησε σε εισροή εργατικού δυναμικού από τη Φινλανδία και άλλες σκανδιναβικές χώρες, καθώς και από τη Νότια Ευρώπη. Με την πετρελαϊκή κρίση του 1973 οι μετανάστες στη **Σουηδία** προέρχονταν κυρίως από τη Μέση Ανατολή (Τουρκία, το Λίβανο, τη Συρία, το Ιράν), αλλά και από άλλες αναπτυσσόμενες περιοχές, όπως η Αφρική και η Νοτιοανατολική Ασία. Παράλληλα παρατηρήθηκε και κύμα πολιτικών προσφύγων από τη Νότια Αμερική. Σήμερα η Σουηδία έχει μετατραπεί σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία με μεγάλο ποσοστό ατόμων (13,8 %) που γεννήθηκαν στο εξωτερικό το 2008. Η ραγδαία αύξηση της μετανάστευσης από τις αναπτυσσόμενες χώρες σημαίνει ότι η σύνθεση της δεύτερης γενιάς μεταναστών στη Σουηδία θα συνεχίσει να αλλάζει.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η έρευνα των Jonsson & Rudolphi (2011)- με βάση τα δεδομένα από **την Στατιστική Υπηρεσία της Σουηδίας** και το Σουηδικό Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών- επιχειρεί να διερευνήσει κατά πόσο η καταγωγή επιδρά στις επιδόσεις και στις επιλογές των παιδιών των μεταναστών και αν η επίδραση αυτή είναι η ίδια στα αγόρια και τα κορίτσια. Σκοπός τους είναι εντοπιστούν οι υπάρχουσες εκπαιδευτικές διαφορές και να συζητηθούν εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, για να μετριάσουν αυτές τις διαφορές.

Συγκεκριμένα, η έρευνα βασίστηκε σε στοιχεία που αφορούν μαθητές που άφησαν την υποχρεωτική εκπαίδευση στην ηλικία των 16 ετών και κατ' επέκταση τις επιλογές τους για την **ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση**. Το ενδιαφέρον επικεντρώθηκε στους **δεύτερης γενιάς μετανάστες μαθητές**. Διερευνήθηκαν οι επιδόσεις τους στα μαθηματικά, στα σουηδικά και στα αγγλικά που αποτελούν προϋπόθεση για την εγγραφή στην ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Η έρευνα αποκάλυψε πως πράγματι υπάρχουν διαφορές στο μορφωτικό επίπεδο μεταξύ των παιδιών των μεταναστών και των γηγενών Σουηδών.

Τα αποτελέσματα της έρευνας των Jonsson & Frida Rudolphi (2011) δείχνουν ότι στη Σουηδία ένα μικρό ποσοστό (**2%**) **εγκατέλειψε το σχολείο**, ένα ποσοστό 7% πήγε σε προπαρασκευαστικό πρόγραμμα, το 52% επέλεξε ακαδημαϊκή κατεύθυνση και το 48% επαγγελματική.

Σημαντικό εύρημα αποτελεί ότι παρατηρούνται διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις ποικίλες εθνότητες. Έτσι λοιπόν τα παιδιά των μεταναστών αποτελούν μια **ανομοιογενή ομάδα**, με ορισμένες μειονότητες να τα καταφέρνουν πολύ καλά στο σχολείο, άλλες αρκετά καλά, ενώ άλλες να διατρέχουν τον κίνδυνο της περιθωριοποίησης. Άλλες έχουν καλές επιδόσεις (π.χ. Ιράν), άλλες χαμηλές επιδόσεις (π.χ. Σομαλία, Μέση Ανατολή, Νότια Αμερική κ.α), ενώ τα ποσοστά μη εγγραφής στην ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση των μειονοτικών ομάδων είναι υψηλά και ιδιαίτερα ανησυχητικά για τα παιδιά των μεταναστών δεύτερης γενιάς της Νότιας Αμερικής, της Τουρκίας, της Βόρειας Αφρικής και της Χιλής. Αυτή η διαφοροποίηση μπορεί να ερμηνευτεί και ως αδυναμία προσαρμογής κάποιων εθνικοτήτων λόγω των πολιτιστικών διαφορών με τη χώρα υποδοχής.

Το **οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο** του οικογενειακού περιβάλλοντος παίζει σημαντικό ρόλο, καθώς φαίνεται πως και οι λευκοί αλλά και οι μαύροι μετανάστες έχουν παρόμοια μαθησιακά αποτελέσματα, αν το οικονομικό και το μορφωτικό επίπεδο των γονέων είναι καλό. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τις καλές επιδόσεις των μαθητών από το Ιράν των οποίων οι γονείς έχουν υψηλό μορφωτικό επίπεδο. Αντίθετα, μαθητές από την Σομαλία, τη Μέση Ανατολή και τη Νότια Αμερική έχουν χαμηλές επιδόσεις που ερμηνεύονται και από το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των γονιών τους.

Αξιοσημείωτο είναι πως στην έρευνα που διεξήχθη στη Σουηδία διαπιστώθηκε ότι τα **κορίτσια** μη ευρωπαϊκών χωρών δείχνουν να έχουν υψηλές εκπαιδευτικές φιλοδοξίες πράγμα που έρχεται σε αντίθεση με τα συντηρητικά πρότυπα αυτών των εθνοτήτων.

Στην Σουηδία οι μετανάστες **δεύτερης γενιάς** από σκανδιναβική χώρα επιλέγουν **τύπο σχολείου** σχεδόν ακριβώς όπως η πλειονότητα του πληθυσμού, ενώ οι φοιτητές από όλες τις άλλες ομάδες μεταναστών πολύ πιο συχνά επιλέγουν την ακαδημαϊκή εκπαίδευση και αποφεύγουν την επαγγελματική. Προτιμούν δηλαδή την ακαδημαϊκή εκπαίδευση από την επαγγελματική, γιατί θεωρούν ότι εξασφαλίζει υψηλότερες παροχές. Επιπλέον τα κορίτσια επιλέγουν την ακαδημαϊκή εκπαίδευση σε ακόμα μεγαλύτερο ποσοστό σε σχέση με τα αγόρια.

Γενικά το εκπαιδευτικό σύστημα της Σουηδίας δίνοντας το δικαίωμα επιλογής εκπαιδευτικής κατεύθυνσης και οικοδομώντας ένα σύστημα υποστήριξης των

μειονοτικών ομάδων κατά την υποχρεωτική εκπαίδευση δημιουργεί τις προϋποθέσεις για επιπλέον μόρφωση και προστατεύει από την σχολική διαρροή (Jonsson & Rudolphi, 2011).

ΦΙΛΑΝΔΙΑ

Και η περίπτωση της Φιλανδίας παρουσιάζει ενδιαφέρον καθώς είναι μια χώρα όπου θεωρείται πως η εκπαίδευση αποτελεί το κύριο όχημα για την ένταξη των μεταναστών στην κοινωνία και πως, αν τα παιδιά των μεταναστών δεν λαμβάνουν δίκαιη μεταχείριση στο εκπαιδευτικό τομέα, είναι απίθανο να ενταχθούν στην αγορά εργασίας. Στη φινλανδική κοινωνία έχει διαπιστωθεί επανειλημμένα ότι επικρατεί κοινωνική δικαιοσύνη, η εκπαίδευση δεν αναπαράγει κοινωνικές ανισότητες, αλλά αντιθέτως υπάρχει η δυνατότητα της κοινωνικής κινητικότητας. Εξάλλου η μετανάστευση, που η **Φινλανδία** έχει βιώσει, διαφέρει από εκείνη των άλλων δυτικών ευρωπαϊκών χωρών. Δεν υπάρχει μετανάστευση εργατικού δυναμικού, αλλά αντιθέτως σημειώνεται μεγάλη εισροή προσφύγων. Τέλος, επειδή η μετανάστευση στη Φιλανδία είναι σχετικά πρόσφατη, η κοινωνία μπορεί να διδαχθεί από την εμπειρία άλλων χωρών σχετικά με τη χάραξη εκπαιδευτικής πολιτικής και την αντιμετώπιση των δυσκολιών όσον αφορά την ενσωμάτωση των μεταναστών.

Η Φινλανδία έχει **εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση**. Στη συνέχεια, οι μαθητές μπορούν να εγγραφούν στους δύο τύπους σχολείων της ανώτερης Β/βάθμιας εκπαίδευσης, το Γενικό και Επαγγελματικό. Και τα δυο απαιτούν φοίτηση τριών ετών για την ολοκλήρωση των σπουδών και παρέχουν πρόσβαση στην Γ/βάθμια εκπαίδευση. Οι μαθητές υποβάλουν αίτηση στην ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση κατά την ένατη τάξη και για την εισαγωγή τους σε αυτή λαμβάνεται υπόψη ο βαθμοί επίδοσης στα μαθήματα.

Η έρευνα της Kilpi-Jakonen (2011) βασίστηκε σε ένα αρχείο δεδομένων που καταρτίζεται από τη **Στατιστική Υπηρεσία της Φινλανδίας**, της εθνικής υπηρεσίας των στατιστικών στοιχείων. Το δείγμα αποτελείται από μαθητές που τελείωσαν την υποχρεωτική εκπαίδευση κατά την περίοδο 2000-2004. Συγκεκριμένα το 50% των εγγεγραμμένων παιδιών είχαν ξένη γλώσσα ως μητρική, το 30% μιλούσαν σουηδικά και

το 5% φινλανδικά. Το 98% των αλλοδαπών μαθητών γεννήθηκαν στο εξωτερικό. Ως δεύτερη γενιά μεταναστών θεωρήθηκαν τα παιδιά που γεννήθηκαν στην Φινλανδία ή είχαν ζήσει στη Φινλανδία για πάνω από εννέα έτη. Τα παιδιά με έναν Φινλανδό γονέα και ένα αλλοδαπό (μεικτή καταγωγή) αποτέλεσαν ξεχωριστή ομάδα. Η ομαδοποίηση των χωρών έγινε με βάση τα κοινά πολιτιστικά χαρακτηριστικά. Οι μαθητές που μελετήθηκαν ήταν διαφόρων εθνικοτήτων όπως: Ρώσοι/Εσθονοί, μετανάστες από την πρώην Γιουγκοσλαβία, μετανάστες από την Δυτική Ασία και τη Βόρεια Αφρική, μετανάστες από την Ανατολική Ασία, την Υποσαχάρια Αφρική, Σουηδοί και Φινλανδοί.

Η Kiiari-Jakonen προσπάθησε να ερευνήσει κατά πόσο τα παιδιά των μεταναστών στη Φινλανδία βρίσκονται σε μειονεκτική θέση σε σχέση με τη δυνατότητα συνέχισης της εκπαίδευσης τους και στο αν υπάρχει διαφορά στην εκπαιδευτική πορεία μεταξύ των εθνοτήτων και μεταξύ της πρώτης και δεύτερης γενιάς μεταναστών. Επιπλέον επιχείρησε να αξιολογήσει την επίδραση της οικονομικής κατάστασης της οικογένειας στις εκπαιδευτικές επιλογές των παιδιών τους και κατά πόσο αυτή συμβάλει στις διαφορές μεταξύ και εντός των εθνοτήτων. Επίσης εξέτασε τη σημασία που έχει στην εκπαιδευτική πορεία των παιδιών η προηγούμενη σχολική επίδοση, αλλά και το κατά πόσο η επίδραση των γονικών πόρων σε συνδυασμό με την προηγούμενη σχολική επίδοση είναι η ίδια για τα παιδιά των μεταναστών και των γηγενών. Τέλος διερεύνησε την προτίμηση των μεταναστών μαθητών στους δυο τύπους σχολείων, τα γενικά/ακαδημαϊκά και επαγγελματικά σχολεία).

Με βάση τα **αποτελέσματα της έρευνας** φαίνεται πως οι ομάδες μαθητών που εγκαταλείπουν το σχολείο σε μεγαλύτερο ποσοστό κατάγονται από την Υποσαχάρια Αφρική (29,3%), την Ανατολική Ασία (πρώτης γενιάς) (19,8%), τη Δυτική Ασία (18,3%) και τη Βόρεια Αφρική (πρώτης γενιάς), και γενικώς όλοι οι αλλοδαποί μαθητές πρώτης γενιάς (19%). Επίσης αυτοί που δεν μιλούν ευρωπαϊκές γλώσσες έχουν μεγαλύτερη πιθανότητα διαρροής σε σχέση με αυτούς που ομιλούν μια ευρωπαϊκή γλώσσα. Τα κορίτσια φαίνεται να εγκαταλείπουν ευκολότερα από τα αγόρια. Η σχολική διαρροή των κοριτσιών της Υποσαχάριας Αφρικής πρώτης γενιάς μπορεί να εξηγηθεί από την κατώτερη θέση που έχει η γυναίκα, ενδεχομένως από την τάση να παντρεύονται σε μικρή ηλικία ή την αδυναμία συνεχούς παρακολούθησης στο σχολείο λόγω της προσφυγιάς.

Επιπλέον προκύπτει πως **οι πόροι της οικογένειας** προβάλλονται ως εξαιρετικά σημαντικοί για την εκπαιδευτική επίδοση όλων των παιδιών. Η συνέχιση της εκπαίδευσης σχετίζεται με τις απολαβές των γονιών, καθώς τα παιδιά της εργατικής τάξης επιδιώκουν να μειώσουν τον κίνδυνο της ανεργίας, ενώ της μεσαίας να αποφύγουν την καθοδική κοινωνική κινητικότητα. Ειδικότερα, αν οι γονείς είναι άνεργοι, η εύρεση εργασίας είναι ο μόνος δρόμος για την ένταξη των ενήλικων μαθητών - μεταναστών. Αυτό επηρεάζει θετικά και την επιλογή του επαγγελματικού σχολείου, αφού μετά την αποφοίτηση ο μαθητής οδηγείται άμεσα στην αγορά εργασίας. Επιπλέον τα **εκπαιδευτικά χαρακτηριστικά των γονέων** ως διάσταση της κοινωνικο-οικονομικής κατάστασης της οικογένειας είναι σταθερός δείκτης πρόβλεψης της σχολικής πορείας των μαθητών. Έχοντας ένα γονέα με ανώτατη εκπαίδευση μειώνεται η πιθανότητα διαρροής ενώ αυξάνεται, αν οι γονείς έχουν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο.

Εκτός από τους οικογενειακούς πόρους και η **σύνθεση της οικογένειας**² είναι ένας σημαντικός παράγοντας. Για την περίπτωση της Φιλανδίας δεν φαίνεται πως η ύπαρξη πολλών παιδιών σε μια οικογένεια οδηγεί σε διακοπή φοίτησης, αλλά μαθητές που μένουν μόνοι τους έχουν μεγαλύτερη πιθανότητα να εγκαταλείψουν το σχολείο. Επιπλέον σημαντικός παράγοντας για συνέχιση της φοίτησης στην ανώτερη εκπαίδευση είναι και οι προηγούμενες **σχολικές επιδόσεις**. Ειδικά οι μαθητές δεύτερης γενιάς φαίνεται να πλήττονται περισσότερο από τις χαμηλές προηγούμενες επιδόσεις τους και αποφασίζουν να μη συνεχίσουν στην επόμενη βαθμίδα εκπαίδευσης καθώς δεν πετυχαίνουν την είσοδό τους στην ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και αποθαρρύνονται. Η μεγαλύτερη διαρροή οφείλεται στις εξετάσεις που ελέγχουν το βαθμό κατάκτησης της γλώσσας και αποτελούν προϋπόθεση για την εγγραφή σε σχολεία επαγγελματικής εκπαίδευσης.

Τέλος οι μετανάστες επιλέγουν **τύπο σχολείου** με τον ίδιο τρόπο που επιλέγουν και γηγενείς. Δείχνουν δηλαδή μεγαλύτερη προτίμηση στην ακαδημαϊκή εκπαίδευση και στο Γενικό σχολείο σε σχέση με την επαγγελματική εκπαίδευση. Οι μαθητές με χαμηλότερες

---

² Η σύνθεση του σπιτιού_συνδυάζει πληροφορίες σχετικά με τον αριθμό των ενηλίκων και των παιδιών (δυο, τρία ή περισσότερα) στο σπίτι. Διαφοροποιούνται οι μονογονεϊκές οικογένειες. Επιπλέον, μια χωριστή κατηγορία είναι οι ενήλικες μαθητές που ζουν μόνοι τους.

επιδόσεις και σε μικρότερο ποσοστό επιλέγουν την επαγγελματική εκπαίδευση. Εξαίρεση στην παραπάνω τάση αποτελούν οι μαθητές που προέρχονται από την πρώην Γιουγκοσλαβία οι οποίοι προτιμούν την επαγγελματική εκπαίδευση ανεξάρτητα από τις προηγούμενες επιδόσεις τους (Kilpi-Jakonen, 2011).

ΝΟΡΒΗΓΙΑ

Όπως και στις δύο άλλες Σκανδιναβικές χώρες, έτσι και στη **Νορβηγία** οι εθνοτικές σχολικές μειονότητες απασχολούν τους ερευνητές. Οι Brinch, Bratsberg & Raaum (2008) εξετάζουν το κατά πόσο οι επιδόσεις των μαθητών συμβάλλουν στο να εγκαταλείψουν το σχολείο και διερευνούν το κατά πόσο οι εθνοτικές μειονότητες περιορίζονται περισσότερο από τους γηγενείς. Το ζήτημα αυτό εξετάστηκε μέσα από το πρίσμα μιας σημαντικής **μεταρρύθμισης της νορβηγικής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης** που υλοποιήθηκε το 1994³. Με τη μεταρρύθμιση κάθε απόφοιτος από την υποχρεωτική εκπαίδευση, απέκτησε δικαίωμα εγγραφής σε δημόσια ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ενώ στα πριν της μεταρρύθμισης χρόνια υπήρχαν σημαντικοί περιορισμοί που σχετίζονταν με τις γνωστικές ικανότητες των μαθητών.

Τα δεδομένα της έρευνας των Brinch, Bratsberg & Raaum (2008) προέρχονται από τα επίσημα **νορβηγικά μητρώα** και περιλαμβάνουν μαθητές που φοίτησαν στην υποχρεωτική εκπαίδευση από το 1992 έως το 1995. Εκτός από τις εκπαιδευτικές πληροφορίες υπάρχουν διαθέσιμα δημογραφικά και οικονομικά δεδομένα, όπως η ιδιότητα του μετανάστη, η χώρα προέλευσης και η ημερομηνία της πρώτης άφιξης στη Νορβηγία, και πληροφορίες σχετικά με το οικογενειακό υπόβαθρο. Γίνεται μια σύγκριση του ποσοστού της μαθητικής διαρροής των γηγενών και των αλλοδαπών (Πακιστανοί,

---

³ Στην ηλικία των 16 χρόνων, και μετά από εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση, η μετάβαση στην ανώτερη δευτεροβάθμια γινόταν με βάση τους βαθμούς στην 9^η τάξη και τις επιδόσεις στην 10^η για την επαγγελματική εκπαίδευση. Μετά τη μεταρρύθμιση του 1994 όλοι είχαν το δικαίωμα εγγραφής, αφού πρώτα πραγματοποιήθηκαν οι απαραίτητες αλλαγές, για να αντιμετωπιστεί ο μεγάλος αριθμός μαθητών που εγγράφονταν πλέον στην ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι βαθμοί.

Βιετναμέζοι) μαθητών που φοιτούν στην ανώτερη Β/θμια εκπαίδευση στα πριν τη μεταρρύθμιση χρόνια και στα μετά τη μεταρρύθμιση.

Στην Νορβηγία μετά τη **μεταρρύθμιση του 1994**, η οποία έδωσε το δικαίωμα εγγραφής στην ανώτερη Β/θμια από την κατώτερη Δ/θμια σε κάθε μαθητή, η σύγκριση του ποσοστού των γηγενών που είχαν ολοκληρώσει το πρώτο έτος της ανώτερης δευτεροβάθμιας στα πριν τη μεταρρύθμισης χρόνια και στα μετά τη μεταρρύθμιση χρόνια δείχνει μικρή μείωση της μαθητικής διαρροής.

Τα πρώτα **ευρήματα** σύμφωνα με την έρευνα έδειξαν πως το ποσοστό των γηγενών που ολοκλήρωσαν το πρώτο έτος της ανώτερης δευτεροβάθμιας ήταν 88% στα πριν της μεταρρύθμισης χρόνια και 92% στη μετά της μεταρρύθμιση. Για τους μαθητές με καταγωγή από το Πακιστάν, κατά τη διάρκεια της σύντομης περιόδου από το 1992 έως το 1995, παρατηρήθηκε σημαντική αύξηση του ποσοστού που συνέχισε τις σπουδές του στην ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Το ποσοστό ανήλθε σε 83% για την γενιά μαθητών του 1995 ενώ για την γενιά μαθητών του 1992 ήταν 56%. Βελτιωμένη εικόνα παρουσιάζουν και οι Βιετναμέζοι μαθητές, αν και τα ποσοστά διαρροής ήταν και πριν τη μεταρρύθμιση μικρότερα από των Πακιστανών. Η μεγαλύτερη μάλιστα πτώση στο ποσοστό μαθητικής διαρροής δεν συμπίπτει ακριβώς με το έτος της μεταρρύθμιση αλλά συνέβη ένα χρόνο πριν τη μεταρρύθμιση, γεγονός που δείχνει πως οι μαθητές αυξάνουν τις προσδοκίες τους αναμένοντας τη μεταρρύθμιση. Επιπλέον καμία αλλαγή δεν παρατηρήθηκε στο οικογενειακό υπόβαθρο των μαθητών ή στην αγορά εργασίας που να δικαιολογεί την βελτίωση των εκπαιδευτικών αποτελεσμάτων των μαθητών.

Αν και οι γηγενείς μαθητές και οι Βιετναμέζοι μαθητές παρουσιάζουν μικρή μείωση της μαθητικής διαρροής κατά τα υπό διερεύνηση έτη, ο ρυθμός μετάβασης ειδικά των **Πακιστανών μαθητών** από την μια βαθμίδα στην άλλη άλλαξε και η μαθητική διαρροή μειώθηκε φανερά. Αυτό ίσως οφείλεται στο ότι η συγκεκριμένη εθνότητα ήταν πιο ευάλωτη στους περιορισμούς για συνέχιση της φοίτησης που υπήρχαν πριν την μεταρρύθμιση.

Συμπερασματικά η μεταρρύθμιση του 1994, έπαιξε σημαντικό ρόλο στη μείωση των διαφορών στο μορφωτικό επίπεδο μεταξύ των γηγενών και μεταναστών μαθητών. Η εξασφάλιση της πρόσβασης στην ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση σε όλους μείωσε

τα ποσοστά εγκατάλειψης του σχολείου. Επομένως τα διαφορετικά εθνικά **θεσμικά πλαίσια** προσφέρουν και διαφορετικές εκπαιδευτικές ευκαιρίες (Brinch, Bratsberg & Raaum, 2008).

ΑΥΣΤΡΙΑ ΒΕΛΓΙΟ ΓΑΛΛΙΑ ΓΕΡΜΑΝΙΑ ΟΛΛΑΝΔΙΑ

Για τις χώρες της Κεντρικής Ευρώπης ενδιαφέρον παρουσιάζει η έρευνα του Crul (2007), γιατί εξετάζει τα μονοπάτια της επιτυχίας για τα παιδιά των μεταναστών (που συχνά αποκαλείται η δεύτερη γενιά) στην Ευρώπη. **Συγκεκριμένα εστιάζει τους Τούρκους μετανάστες** και εξετάζει τις εκπαιδευτικές εμπειρίες τους σε πέντε χώρες της ΕΕ (**Αυστρία, Βέλγιο, Γαλλία, Γερμανία και Ολλανδία**). Τα διαφορετικά εκπαιδευτικά συστήματα των χωρών **παραβάλλονται** και ελέγχονται όσον αφορά τα είδη των ευκαιριών που προσφέρονται στην τουρκική δεύτερη γενιά μεταναστών. Οι διαφορετικές προσεγγίσεις των διαφορετικών χωρών παρέχουν μια μοναδική άποψη του τι λειτουργεί στα εκπαιδευτικά συστήματα.

Τα παιδιά των μεταναστών είναι πλέον μια σημαντική παρουσία σε πολλά ευρωπαϊκά σχολεία. Στο Άμστερνταμ και στο Ρότερνταμ αποτελούν την πλειοψηφία των μαθητών. Στις Βρυξέλλες, η δεύτερη γενιά αποτελεί πάνω από το 40% του πληθυσμού σχολικής ηλικίας. Στο Λονδίνο, τα αγγλικά είναι δεύτερη γλώσσα για το 1/3 του συνόλου των μαθητών. Δυστυχώς, οι επιδόσεις αυτών των παιδιών υστερούν σε γενικές γραμμές από αυτή των παιδιών των γηγενών σε όλους τους δείκτες σχολικής επιτυχίας: έχουν μεγαλύτερα ποσοστά διαρροής, επαναλαμβάνουν τάξεις πιο συχνά, και επιλέγουν λιγότερο τις ακαδημαϊκές σπουδές. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι το χάσμα εκπαίδευσης μεταξύ γηγενών και μεταναστών υπονομεύει την κοινωνική συνοχή και την οικονομική ευημερία τόσο των ατόμων, όσο και των εθνών. Τα στοιχεία δείχνουν ότι οι ευκαιρίες τους είναι σημαντικά κατώτερες από εκείνες των παιδιών των γηγενών. Τα παιδιά των μεταναστών υποδιαιρούνται στα παιδιά των οικονομικών μεταναστών και των παιδιών των μεταναστών από τις πρώην ευρωπαϊκές αποικίες. Τα παιδιά των προσφύγων είναι επίσης μια αυξανόμενη ομάδα. Η επίδοση της δεύτερης γενιάς εξαρτάται πρώτον, από τα βασικά χαρακτηριστικά του μεταναστευτικού πληθυσμού

(κοινωνικό, οικονομικό, μορφωτικό επίπεδο γονέων) και δεύτερον, από τη χώρα προορισμού.

Με σχεδόν 4 εκατομμύρια, οι Τούρκοι μετανάστες αποτελούν τη μεγαλύτερη ομάδα μεταναστών στην Ευρώπη και διαμένουν σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες. Σύμφωνα με την έρευνα του Crul (2007) η εκπαιδευτική θέση της τουρκικής δεύτερης γενιάς στις πέντε χώρες υπό μελέτη (**Αυστρία, Βέλγιο, Γαλλία, Γερμανία και Ολλανδία**) δείχνει εντυπωσιακές διαφορές. Σύμφωνα με τα στοιχεία τα παιδιά στη Γαλλία και το Βέλγιο αρχίζουν το σχολείο νωρίτερα, έχουν περισσότερες ώρες πρόσωπο με πρόσωπο διδασκαλία και επιλέγουν τύπο εκπαίδευσης σε μια αρκετά προχωρημένη ηλικία. Έτσι δεν είναι καθόλου περίεργο που η δεύτερη γενιά τουρκικής καταγωγής στη Γαλλία και το Βέλγιο επιλέγει προπαρασκευαστικά σχολεία για την τριτοβάθμια εκπαίδευση σε υψηλότερα ποσοστά από ότι στην υπόλοιπη Ευρώπη.

Κατά κύριο λόγο όμως οι **νέοι τουρκικής καταγωγής** επιλέγουν την επαγγελματική εκπαίδευση, το "χαμηλότερο" τύπο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε όλες τις χώρες. Στη Γαλλία είναι το μικρότερο ποσοστό, περίπου το 1/4, στο Βέλγιο και την Ολλανδία το 1/3. Στη Γερμανία και την Αυστρία τα ποσοστά αυτά είναι μεγαλύτερα και αγγίζουν τα 2/3 και τα 3/4 αντίστοιχα. Στην Ολλανδία και την Γερμανία ένα μεγάλο ποσοστό παιδιών Τούρκων δεύτερης γενιάς επιλέγει την επαγγελματική εκπαίδευση στη μικρή ηλικία των 12 ετών και 10 ετών αντίστοιχα. Ωστόσο, το ποσοστό εγκατάλειψης του σχολείου στην Ολλανδία είναι 1,5 φορές υψηλότερο. Για να εξηγηθούν σύμφωνα με τον Crul (2007) τα παραπάνω πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι το ποσοστό εγκατάλειψης του σχολείου είναι ιδιαίτερα υψηλό από 16 ετών και άνω. Μέχρι την ηλικία των 14 / 15 ετών το μεγαλύτερο μέρος της τουρκικής δεύτερης γενιάς στη Γερμανία, έχουν ήδη δίπλωμα (Hauptschule). Στην ηλικία των 16 ετών τα παιδιά στην Ολλανδία είναι ακόμα στο σχολείο με πλήρες ωράριο. Επιπλέον, η γερμανική επαγγελματική εκπαίδευση επικεντρώνεται κυρίως στην πρακτική κατάρτιση. Οι μαθητές παρακολουθούν μαθήματα δύο μέρες την εβδομάδα και εργάζονται ως μαθητευόμενοι άλλες τρεις ημέρες. Αντίστοιχα στην Ολλανδία, οι μαθητές περνούν το μισό χρόνο τους σε τάξεις που παρέχουν θεωρητικές γνώσεις και τον υπόλοιπο στην πρακτική κατάρτιση. Τόσο η ολοήμερη εκπαίδευση όσο η έμφαση σε θεωρητικά μαθήματα οδηγούν συχνά σε μια αντιπολιτευτική στάση απέναντι σχολείο. Η κατάσταση στο Βέλγιο είναι παρόμοια με την Ολλανδία ενώ στην Αυστρία μόνο ένα

πολύ μικρό ποσοστό της τουρκικής δεύτερης γενιάς αποτυγχάνουν να πάρουν ένα δίπλωμα (Hauptschule) ή άλλο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης δίπλωμα. Στην περίπτωση της Γαλλίας το ποσοστό εγκατάλειψης είναι δύο φορές πιο υψηλό από τη Γερμανία. Μέχρι την ηλικία των 15 ετών τα παιδιά στη Γαλλία παρακολουθούν ένα «κολέγιο». Ένα δίπλωμα από το "κολέγιο" τους παρέχει πρόσβαση σε διάφορους τύπους Β/θμιας εκπαίδευσης. Αν τα παιδιά δεν πάρουν δίπλωμα από το " κολέγιο ", μπαίνουν σε επαγγελματικό σχολείο. Λόγω της έγκαιρης έναρξης της σχολικής ζωής και της προχωρημένης ηλικίας κατά την επιλογή τα παιδιά της τουρκικής δεύτερης γενιάς βρίσκονται στο προπαρασκευαστικό κομμάτι για την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Δυστυχώς όμως πολλά λόγω των υψηλών απαιτήσεων εγκαταλείπουν το σχολείο χωρίς καν ένα απολυτήριο. Μια σημαντική διαφορά λοιπόν μεταξύ των εκπαιδευτικών συστημάτων σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες έγκειται στο κατά πόσον ή όχι προσφέρουν, ένα καλά οργανωμένο σύστημα μαθητείας. Εν κατακλείδι τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι ένα φυσικό εργαστήριο για τον εντοπισμό αποτελεσματικών πρακτικών (Cru1, 2007).

ΟΛΛΑΝΔΙΑ

Η περίπτωση της Ολλανδίας παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γιατί με ποσοστό σχολικής διαρροής περίπου 13% στο σύνολο του μαθητικού πληθυσμού της βρίσκεται κάτω από το μέσο όρο των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά υψηλότερα από τις γειτονικές χώρες. Όπως και στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες και στην Ολλανδία η θέση των μη δυτικών μεταναστών στο εκπαιδευτικό σύστημα και στην αγορά εργασίας γενικά δεν είναι πολύ ευνοϊκές. Οι **μετανάστες δεύτερης γενιάς** συχνά εγκαταλείπουν πρόωρα το σχολείο και κινδυνεύουν να αποκλειστούν από την αγορά εργασίας και την κοινωνία στο σύνολό της. Στο πρώτο σκέλος της έρευνά τους, οι de Graaf & Van Zenderen (2009) εξετάζουν το φαινόμενο της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου και τα αποτελέσματά της στην επαγγελματική αποκατάσταση των μεταναστών μέσα από την ύπαρξη πολλών στατιστικών στοιχείων που είτε αποδεικνύουν είτε διαψεύδουν την σοβαρότητα του προβλήματος. Στη συνέχεια, πραγματεύονται τις εφαρμοζόμενες εκπαιδευτικές πολιτικές

και ειδικώς τις μεταρρυθμίσεις στην επαγγελματική εκπαίδευση και τις επιπτώσεις τους στην εκπαιδευτική πορεία των μεταναστών μαθητών.

Οι ερευνητές επικεντρώθηκαν στις γενικές τάσεις που εντοπίζονται μεταξύ των τεσσάρων κυριότερων εθνοτήτων που βρίσκονται στην Ολλανδία (Moroccans, Turks, Surinamese, Antilleans). Χρησιμοποιούν δεδομένα του **Υπουργείου Παιδείας της Ολλανδίας** και συγκρίνουν στατιστικά στοιχεία των ετών 2001-2006. Με βάση τα στοιχεία αυτά αναφέρουν πως σε σύγκριση με τους γηγενείς, οι μετανάστες μαθητές έχουν χαμηλότερες επιδόσεις και διπλάσια ποσοστά εγκατάλειψης του σχολείου. Ειδικότερα στην ηλικία των 18-24 ετών το ποσοστό σχολικής διαρροής των μεταναστών ανέρχεται σε 9% ενώ των γηγενών σε 5%. Παρά αυτό το χάσμα, οι επιδόσεις των νεαρών μεταναστών βελτιώνονται κατά τα τελευταία δεκαπέντε έτη και το επίπεδο απόδοσης της δεύτερης γενιάς μεταναστών είναι πλέον πιο κοντά σε εκείνο των γηγενών. Τα ποσοστά εγκατάλειψης μεταναστών μαθητών μειώθηκαν από 41% το 2004 σε 35% το 2005, αν και ακόμα θεωρούνται ιδιαίτερα υψηλά. Επιπλέον, το ποσοστό των νέων μεταναστών με τα βασικά προσόντα που απαιτούνται για την αγορά εργασίας αυξήθηκε από 34% μεταξύ των ετών 2001- 2003, σε 43% μεταξύ των ετών 2004-2006. Αλλά και το ποσοστό των μεταναστών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση έχει αυξηθεί σημαντικά κατά τα τελευταία πέντε χρόνια. Ωστόσο υπάρχει μια αυξανόμενη ομάδα νέων που δεν πηγαίνουν στο σχολείο και που αναζητούν εργασία. Η ομάδα αυτή των νέων το έτος 2004 ήταν 52.000 ενώ αυξήθηκε σε 59.000 το 2005. Από αυτούς τους νέους, που ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα των 15-22 ετών, το 14% αποτελείται από γηγενείς και το 32% από νεαρούς μετανάστες. Το 2006 υπήρχαν 56.000 νέες διαρροές και το 35% από αυτούς ήταν μαθητές μετανάστες.

Οι ερευνητές σκιαγραφώντας το **προφίλ των μαθητών** που διαρρέουν επισημαίνουν ότι τα αγόρια διαρρέουν περισσότερο από τα κορίτσια. Το ποσοστό εγκατάλειψης είναι υψηλότερο στην ηλικία 17 - 18 ετών και οι περισσότεροι (67%) προέρχονται από τη δευτεροβάθμια επαγγελματική εκπαίδευση, και ιδίως από το πρώτο και το δεύτερο επίπεδο, το οποίο αποτελεί το κριτήριο για την απόκτηση του βασικού προσόντος. Αυτοί που εγκαταλείπουν το σχολείο έχουν καθυστερήσει στη σχολική σταδιοδρομία τους. Τα ποσοστά εγκατάλειψης είναι υψηλότερα σε περιοχές όπου τα εισοδήματα είναι χαμηλά, και όπου υπάρχει υψηλότερος αριθμός μεταναστών. Οι πιθανότητες να εγκαταλείψουν το

σχολείο είναι διπλάσιες σε αστικές περιοχές και αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές στις αστικές γειτονιές που χαρακτηρίζονται από τη φτώχεια, τον διαχωρισμό και τις κακές συνθήκες στέγασης.

Διερευνώντας τη σχέση εκπαιδευτικών προσόντων και επαγγελματικής αποκατάστασης οι de Graaf & Van Zenderen (2009) παρουσιάζουν δυο αντιφατικές πραγματικότητες. Από τη μια μεριά τουλάχιστον το 65% του συνόλου των ατόμων που εγκαταλείπουν το σχολείο μεταξύ ηλικίας 15-22 ετών έχουν δουλειά, και τα 3/4 αυτής της ομάδας έχουν σύμβαση αορίστου χρόνου. Πολλοί νέοι χωρίς βασικό προσόν επαγγελματικής κατάρτισης συμμετέχουν στην **αγορά εργασίας** (71%), ενώ η απασχόληση για τους νέους με βασικό προσόν αγγίζει το 81%. Ένα επιπλέον εύρημα της έρευνας σχετίζεται με τη προσφορά θέσης εργασίας πριν την ολοκλήρωση της βασικής εκπαίδευσης (green picking), η οποία οδηγεί τους νεαρούς μετανάστες σε διακοπή φοίτησης.

Αυτά τα δεδομένα δείχνουν ότι η έλλειψη βασικών προσόντων δεν αποτελεί σημαντικό εμπόδιο για την εύρεση εργασίας. Από την άλλη θα πρέπει να δοθεί προσοχή στο γεγονός ότι η σχέση μεταξύ των βασικών προσόντων και της αγοράς εργασίας ρυθμίζεται από τους οικονομικούς κύκλους. Όταν το οικονομικό κλίμα επιδεινώνεται, οι ευκαιρίες απασχόλησης για τους νέους ανθρώπους χωρίς βασικό προσόν μειώνονται και έχουν λιγότερες πιθανότητες εύρεσης σταθερής εργασίας.

Σχετικά με την επιλογή της επαγγελματικής ή γενικής Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης οι μελετητές επισημαίνουν ότι γίνεται πολύ νωρίς και οι αλλοδαποί μαθητές λόγω της χαμηλής επίδοσης στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, επιλέγουν την επαγγελματική εκπαίδευση. Και στο πλαίσιο όμως της **επαγγελματικής εκπαίδευσης** είναι δύσκολο να κάνουν τις σωστές επιλογές για την αγορά εργασίας, και αυτό προκαλεί καθυστέρηση στην πρόοδο τους ή απογοήτευση που μπορεί να ενισχύσει τη σχολική διαρροή. Επιπλέον η μεταρρύθμιση στην επαγγελματική εκπαίδευση το 1996, αν και είχε στόχο τη μείωση της εγκατάλειψης του σχολείου μέσα από ευέλικτες και εξατομικευμένες διαδρομές μάθησης, στην πραγματικότητα έφερε το αντίθετο αποτέλεσμα, γιατί είχε περισσότερα θεωρητικά μαθήματα. Οι ερευνητές καταλήγουν ότι δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ως αποκλειστική ευθύνη των μεταναστών η δυσκολία ένταξης αλλά να

εξετάζονται και τα θεσμικά πλαίσια της κοινωνίας υποδοχής (De Graaf & van Zenderen 2009).

Στην περίπτωση της **Ολλανδίας** ενδιαφέρον παρουσιάζει και η έρευνα των Traag και Van der Velden (2011) σχετικά με τη διαρροή μαθητών στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση⁴ καθώς δίνει αποτελέσματα που αναιρούν σε κάποιες πτυχές τους τα πορίσματα της προηγούμενης έρευνας. Οι ερευνητές βασίστηκαν στα στοιχεία μιας μακρόχρονης έρευνας που διενεργήθηκε από την **Στατιστική Υπηρεσία της Ολλανδίας** σε ένα τυχαίο δείγμα 108 σχολείων -σύνολο 19.254 μαθητές-, οι οποίοι εξετάστηκαν στη σχολική επίδοση και στη μη λεκτική νοημοσύνη κατά το πρώτο έτος της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Στους μαθητές αυτούς συμπεριλήφθηκαν και όσοι είχαν ξεκινήσει ως μαθητές της κύριας δευτεροβάθμιας και προ-πανεπιστημιακής κατεύθυνσης, αλλά στη συνέχεια μεταφέρθηκαν στην προ-επαγγελματική. Οι γονείς των μαθητών έλαβαν ένα ερωτηματολόγιο κατά την έναρξη της έρευνας, με στόχο τη συλλογή πληροφοριών σχετικά με την επίδραση των ατομικών, οικογενειακών, σχολικών χαρακτηριστικών στην πρόωρη εγκατάλειψη του σχολείου σε ατομικό επίπεδο και μεταξύ των σχολείων. Σε γενικές γραμμές, η έρευνα μπορεί να θεωρηθεί ως εθνική για όλους τους μαθητές κατά το πρώτο έτος της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης κατά το έτος 1989/1990.

Το **ερώτημα** της έρευνας των Traag & Van der Velden (2011) αναπτύσσεται σε δύο άξονες: κατά πόσο οι παράγοντες των οικογενειακών συνθηκών και της σύνθεσης του σχολείου σχετίζονται με τον κίνδυνο εγκατάλειψης του σχολείου και κατά πόσο αυτοί οι παράγοντες επηρεάζουν με διαφορετικό τρόπο τις ποικίλες υποομάδες μαθητών που εγκαταλείπουν πρόωρα το σχολείο.

Οι Traag & Van der Velden (2011) διακρίνουν τους οικογενειακούς **παράγοντες** στους παρακάτω τύπους: οικονομικό κεφάλαιο (εισόδημα γονέων), ανθρώπινο κεφάλαιο (γνωστικά ερεθίσματα), το κοινωνικό κεφάλαιο και το πολιτιστικό κεφάλαιο.

Η εθνική **καταγωγή** μπορεί να θεωρηθεί ως μια ξεχωριστή διάσταση, καθώς οι εθνικές μειονότητες, σύμφωνα με τους συγγραφείς, στερούνται του ανθρώπινου κεφαλαίου με αποτέλεσμα να έχουν χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο.

---

⁴ Η δευτεροβάθμια εκπαίδευση στην Ολλανδία ξεκινά στην ηλικία των 12 ετών. Οι μαθητές έχουν να επιλέξουν μεταξύ τριών διαφορετικών κατευθύνσεων: α) την προ-επαγγελματική εκπαίδευση β) την κύρια δευτεροβάθμια και γ) την προ-πανεπιστημιακή εκπαίδευση

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας τα αγόρια τείνουν να εγκαταλείψουν πρόωρα το σχολείο ή να εγκαταλείψουν με χαμηλά ή καθόλου προσόντα ή να συνεχίσουν σε ένα πρόγραμμα μαθητείας. Οι **γνωστικές ικανότητες**, οι **επιδόσεις** των μαθητών και το **κοινωνικό, πολιτιστικό υπόβαθρο** της οικογένειας, η **εκπαίδευση των γονιών** σχετίζονται με τη διαρροή. Σε γενικές γραμμές, οι μαθητές από κατώτερες κοινωνικές τάξεις διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο εγκατάλειψης του σχολείου από όλες τις άλλες κοινωνικές ομάδες ενώ μαθητές με αυτοαπασχολούμενους γονείς έχουν μικρότερο ρίσκο. Επιπλέον αν τα παιδιά υποστηρίζονται από τους γονείς, έχουν 50% λιγότερες πιθανότητες εγκατάλειψης, ενώ σημαντικό ρόλο παίζει και η σύνθεση της οικογένειας.

Σε σύγκριση με την προηγούμενη έρευνα είναι γεγονός ότι αυτή οι μαθητές που προέρχονται από **εθνικές μειονότητες** δεν διατρέχουν τον κίνδυνο εγκατάλειψης του σχολείου. Στην πραγματικότητα, κατά την εξέταση του κινδύνου εγκατάλειψης του σχολείου μετά την αποφοίτησή από την κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, οι μαθητές των μειονοτικών ομάδων είναι λιγότερο πιθανό να εγκαταλείψουν το σχολείο εντελώς. Μια εξήγηση σύμφωνα με τους ερευνητές μπορεί να είναι ό, τι οι αλλοδαποί μαθητές έχουν περισσότερα κίνητρα από ότι οι γηγενείς μαθητές και υψηλές επαγγελματικές προσδοκίες. Όλα αυτά λοιπόν χρησιμεύουν ως προστατευτικός παράγοντας κατά της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου.

Ωστόσο σύμφωνα με την έρευνα η **σύνθεση του σχολείου** σχετίζεται με την πρόωρη εγκατάλειψη του σχολείου. Η ύπαρξη πολλών μαθητών που προέρχονται από εθνικές μειονότητες σε ένα σχολείο αυξάνει τον κίνδυνο της εγκατάλειψης. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι οι μαθητές σε ένα εντελώς «μαύρο» σχολείο έχουν περισσότερες πιθανότητες διαρροής από ότι σε ένα εξ ολοκλήρου «λευκό» σχολείο. Σε γενικές γραμμές, μια μείωση κατά 10% του ποσοστού των μαθητών εθνικών μειονοτήτων σε ένα σχολείο οδηγεί σε μείωση κατά 13 % του κινδύνου διαρροής (Traag & Van der Velden, 2011).

ΕΛΒΕΤΙΑ

Μια άλλη διάσταση του φαινομένου της μαθητικής διαρροής φωτίζει η έρευνα των Makarova & Herzog (2013), που διεξήχθη μεταξύ Φεβρουαρίου και Απριλίου του 2008

σε 4384 μαθητές της πέμπτης τάξης δημόσιων σχολείων -ηλικίας 10 έως 16 ετών - Α/βάθμιας εκπαίδευσης στο γερμανόφωνο τμήμα της Ελβετίας με τη **χρήση ερωτηματολογίου**. Από αυτούς οι 1186 είχαν γεννηθεί είτε στην Ελβετία (76%) είτε στο εξωτερικό (24%) από γονείς μετανάστες και η μητρική τους γλώσσα είναι τα αλβανικά, ρουμανικά, γερμανικά, τούρκικα, σλαβικά και ταμίλ (Ινδία, Σρι Λάνκα).

Οι Makarova & Herzog (2013) διαφοροποιούν τη «**κρυμμένη**» **σχολική διαρροή** (Hidden school dropout) από την πραγματική εγκατάλειψη του σχολείου. Αυτός ο τύπος διαρροής αφορά μαθητές οι οποίοι, αν και βρίσκονται μέσα στην τάξη, δεν ενδιαφέρονται και δεν συμμετέχουν στις μαθησιακές διαδικασίες. Ακριβώς για αυτό το λόγο είναι δύσκολο να εντοπιστούν. Η «κρυμμένη» σχολική διαρροή προσμετρά τα κοινωνικά-δημογραφικά χαρακτηριστικά των μαθητών (εθνότητα, φύλο, ηλικία, κοινωνικό και πολιτισμικό υπόβαθρο της οικογένειας και οικονομικό κεφάλαιο) και τα χαρακτηριστικά που σχετίζονται με το σχολείο (στάσεις των μαθητών προς τις αξίες που σχετίζονται με το σχολείο, σχέσεις με συμμαθητές, σχέσεις με τους δασκάλους). Στην **Ελβετία** φαίνεται πως η «κρυμμένη» σχολική διαρροή κυμαίνεται σε χαμηλά ποσοστά, αφού το 85,5% του πληθυσμού έχει ολοκληρώσει τη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Από την έρευνα προκύπτει πως πρέπει να ληφθεί υπόψη η **ετερογένεια** των μαθητών με μεταναστευτικό υπόβαθρο. Οι μαθητές από διαφορετικές χώρες προέλευσης έχουν και διαφορετικές σχολικές εμπειρίες. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι μαθητές που έχουν μητρική γλώσσα Ταμίλ ενδιαφέρονται περισσότερο για το σχολείο από τους μαθητές αλβανικής και γερμανικής καταγωγής και αυτό μπορεί να εξηγηθεί, αν ληφθεί υπόψη ότι ζουν σε μια καλά οργανωμένη κοινότητα που υποστηρίζει ένα ευρύ φάσμα εθνικών δραστηριοτήτων, συμπεριλαμβανομένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων, όπως τα μαθήματα στη γλώσσα και στον πολιτισμό της χώρας καταγωγής.

Επιπλέον τα ευρήματά αποκαλύπτουν τα υψηλότερα ποσοστά «κρυμμένης» πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου να παρατηρούνται μεταξύ των μεγαλύτερων σε ηλικία μαθητών. Αυτό μπορεί ίσως να εξηγηθεί από τον μεγάλο αριθμό των μαθητών που επαναλαμβάνουν την πέμπτη τάξη, μιας και οι **παραμονή στην ίδια τάξη** εγκυμονεί τον κίνδυνο πραγματικής πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου.

Ο πιο ισχυρός προγνωστικός παράγοντας απεμπλοκής από το σχολείο αποδείχθηκε ότι είναι οι στάσεις των μαθητών απέναντι στις αξίες που σχετίζονται με το σχολείο και η συμμετοχή τους σε αυτό. Έτσι, τα παρόντα ευρήματα υποστηρίζουν την άποψη ότι μεταξύ των βασικών παραγόντων που αυξάνουν τον κίνδυνο πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου είναι η αρνητική στάση απέναντι στις αξίες του σχολείου και η **έλλειψη θετικών σχέσεων** με συνομηλίκους που εκδηλώνεται αρχικά ως άρνηση ενασχόλησης με τα μαθήματα και τελικά οδηγεί στην σχολική διαρροή. Στο ίδιο πνεύμα, τα ευρήματά απεικονίζουν πως όχι μόνο οι σχέσεις των μαθητών με τους συμμαθητές, αλλά και με τους εκπαιδευτικούς είναι ζωτικής σημασίας. Η έλλειψη υποστήριξης από την πλευρά των εκπαιδευτικών μπορεί να οδηγήσει τους μαθητές στην απόφαση της διακοπής της φοίτησης.

Τέλος σε σύγκριση με τα κορίτσια, τα αγόρια διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο να απεμπλακούν συναισθηματικά και διανοητικά από τις σχολικές διαδικασίες και να εγκαταλείψουν το σχολείο με δυσμενείς επιπτώσεις στην ενήλικη ζωή τους. Επίσης και από αυτήν την έρευνα επιβεβαιώθηκε πως οι χαμηλές **επιδόσεις** των μεταναστών μαθητών συντελούν στην απόφαση εγκατάλειψης του σχολείου. Αντίθετα σύμφωνα πάντα με την έρευνα το χαμηλό **κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο της οικογένειας** δεν αποτελεί παράγοντα μαθητικής διαρροής (Makarova & Herzog, 2013).

ΙΤΑΛΙΑ

Με πάνω από 5,3 εκατομμύρια ξένους στην αρχή του 2010 η **Ιταλία** είναι σήμερα μία από τις μεγαλύτερες χώρες υποδοχής μεταναστών της Ευρώπης. Σύμφωνα με το Εθνικό Ινστιτούτο Στατιστικής της Ιταλίας στα έξι χρόνια μεταξύ του Οκτωβρίου του 2001 και του τέλους του 2007, ο αριθμός των μεταναστών ηλικίας κάτω των 18 που διαμένουν στην Ιταλία σχεδόν τριπλασιάστηκε από 284.000 σε 761.000 με μέσο όρο αύξησης σχεδόν 80.000 άτομα ετησίως. Σύμφωνα με δεδομένα του Υπουργείου Παιδείας το 1996 οι εγγραφές μεταναστών μαθητών ήταν περίπου 60.000 (0,6% των συνολικών εγγραφών), πέντε χρόνια αργότερα τριπλασιάστηκαν (2,3%), ενώ το 2007/2008 έφτασαν το 6% με συνεχώς αυξανόμενους ρυθμούς.

Η έρευνα των Mussino & Strozza (2012) αναλύει τη συμμετοχή και επίδοση των μεταναστών μαθητών στα σχολεία της Ιταλίας και επικεντρώνεται στην καθυστέρηση της προόδου, στις αιτίες και τα αποτελέσματά της. Η **συμμετοχή και οι επιδόσεις** είναι δυο θεμελιώδη στοιχεία στην αξιολόγηση των μεταναστών μαθητών. Σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου οι περισσότεροι μετανάστες μαθητές παρακολουθούν μαθήματα σε μικρότερες τάξεις σε σχέση με την ηλικία τους, τουλάχιστον στην υποχρεωτική εκπαίδευση.

Σχετικά με τους παράγοντες που συμβάλλουν στη διαρροή των μαθητών από το σχολείο φαίνεται πως η **ηλικία άφιξης** στη χώρα υποδοχής έχει σημαντικό ρόλο για την εκπαιδευτική πορεία των μεταναστών μαθητών. Όπως προκύπτει από τα δεδομένα του Υπουργείου Παιδείας τα παιδιά των Ιταλών έχουν μια συνέχεια στην εκπαιδευτική τους πορεία σε ποσοστό 93%, ενώ τα το αντίστοιχο ποσοστό για τα παιδιά των μεταναστών που γεννήθηκαν στην Ιταλία είναι 86%. Η διαφορά ανάμεσα στους γηγενείς Ιταλούς μαθητές και τους μετανάστες μαθητές που γεννήθηκαν στο εξωτερικό αυξάνεται ακόμα περισσότερο. Ειδικά για τα παιδιά που φτάνουν στην Ιταλία σε ηλικία μεγαλύτερη των 10 ετών μόνο το 22,5% από αυτά έχουν κανονική εκπαιδευτική πορεία ενώ τα υπόλοιπα αναγκάζονται να επαναλάβουν μια και δυο φορές την ίδια τάξη. Μια καθυστέρηση άνω του ενός έτους, σύμφωνα με τους ερευνητές είναι σαφές μήνυμα δυσκολιών ολοκλήρωσης των σπουδών και πιθανώς η πιο συχνή αιτία πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου.

Επιπλέον τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν ότι το **φύλο** αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την σχολική επίδοση. Τα κορίτσια έχουν 36% λιγότερες πιθανότητες να επαναλάβουν μια φορά την τάξη σε σύγκριση με τα αγόρια που οι πιθανότητες ανέρχονται σε 46%. Αυτό το πλεονέκτημα των κοριτσιών, ερμηνεύεται ως μεγαλύτερη ικανότητα των κοριτσιών να προσαρμοστούν στη νέα κατάσταση.

Μια ενδελεχής ανάλυση του ρόλου που διαδραματίζουν οι λοιπές μεταβλητές δείχνει πως οι **γλωσσικές και πολιτιστικές διαφορές** μεταξύ της χώρας προέλευσης και της χώρας μετανάστευσης διαδραματίζουν καίριο ρόλο στην καθυστέρηση στο σχολείο ή στη διακοπή φοίτησης. Η έρευνα επισημαίνει τη μειονεκτική θέση στην οποία βρίσκεται ο μαθητής, όταν δεν υπάρχει κάποιος από την οικογένεια, για να τον βοηθήσει να

αναπτύξει τις **γλωσσικές ικανότητες του**. Επομένως ο βαθμός κατάκτησης της ιταλικής γλώσσας επισημαίνεται ως καθοριστικής σημασίας για την ολοκλήρωση των σπουδών.

Σύμφωνα με την έρευνα το **μορφωτικό επίπεδο των γονέων** δεν είναι στατιστικά σημαντικό για την εκπαιδευτική πορεία των μαθητών. Αντιθέτως, το επάγγελμα του πατέρα φαίνεται να επηρεάσει την κανονικότητα της εκπαιδευτικής διαδρομής των μαθητών σημαντικά. Ο κίνδυνος να επαναλάβουν τάξη είναι 30% χαμηλότερος στα παιδιά των οποίων οι πατέρες έχουν υπαλληλική θέση, σε σύγκριση με τα παιδιά των οποίων οι πατέρες ασκούν χειρωνακτική εργασία. Το εύρημα αυτό ερμηνεύεται ως έλλειψη πατρικού προτύπου και αποδεικνύει ότι ο ρόλος της οικογένειας και της κοινωνικής τάξης είναι ζωτικής σημασίας.

Όσο αυξάνεται ο **αριθμός των παιδιών** σε μια οικογένεια τόσο αυξάνεται και ο κίνδυνος επανάληψης μιας και δυο φορές της τάξης. Η αύξηση δηλαδή του αριθμού των αδελφών φαίνεται να μειώνει και τους διαθέσιμους για την εκπαίδευση οικογενειακούς πόρους.

Τέλος από τα αποτελέσματα της έρευνας προκύπτει πως οι σχέσεις ενός παιδιού με τους συνομηλικούς του παίζει επίσης καθοριστικό ρόλο στην διαδικασία ολοκλήρωσης του σχολείου και στην πιθανότητα να έχει μια κανονική εκπαιδευτική διαδρομή. Οι μαθητές που έχουν περισσότερους Ιταλούς φίλους κινδυνεύουν λιγότερο να επαναλάβουν τάξη. Είναι σαφές ότι ένα **δίκτυο φίλων** μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη διαδικασία της ταχείας προσαρμογής στην νέα σχολική πραγματικότητα. (Mussino & Strozza, 2011).

ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ

Στην περίπτωση της Πορτογαλίας ο μεγαλύτερος αριθμός των μεταναστών που φοιτούν στα σχολεία είναι αφρικανικής καταγωγής. Ακολουθούν νέοι από την Ευρωπαϊκή Ένωση, τη Βραζιλία (89,3 %), την Ανατολική Ευρώπη (Ουκρανοί και Μολδαβοί) (40,8 %), και την Ασία (Κινέζοι και Ινδοί) (42,0%). Μέσα σε διάστημα 10 ετών (1991-2001), η Πορτογαλία έχει γίνει χώρα υποδοχής μεταναστών με μια ραγδαία αύξηση του αριθμού των μεταναστών τα τελευταία χρόνια. Κατά τα σχολικά έτη 2000/01-2003/04 το **ποσοστό των παιδιών των μεταναστών** κυμαινόταν από 4% έως 5 % στο σύνολο των

μαθητών που φοιτούσαν στα σχολεία της Πορτογαλίας. Το ποσοστό ήταν υψηλότερο μεταξύ των παιδιών ηλικίας 6 έως 10 ετών (7,1 %) από των παιδιών ηλικίας 10 έως 12 ετών (4,4 %). Στο δεύτερο κύκλο εκπαίδευσης (10-12 ετών) υψηλότερα ποσοστά παρουσίας έχουν μαθητές με χώρα καταγωγής το Ανατολικό Τιμόρ, τη Ρωσία και τη Βραζιλία, ενώ στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση υψηλότερα ποσοστά παρουσίας έχουν μαθητές από την Ρουμανία, το Ανατολικό Τιμόρ και την Ουκρανία. Επίσης, παρατηρείται έντονη συγκέντρωση μεταναστών μαθητών στις μητροπολιτικές περιοχές της Λισαβόνας, του Πόρτο και του Αλγκάρβε.

Η έρευνα του Hortas (2008), που διεξήχθη σε σχολεία της Πορτογαλίας κατά το σχολικό έτος 2006/2007, βασίστηκε στην καταγραφή των μεταναστών από το Υπουργείο Παιδείας και στην πορτογαλική απογραφή του 2001, αλλά και στην ποσοτική και ποιοτική ανάλυση των διαθέσιμων στατιστικών στοιχείων. Τα **στατιστικά στοιχεία**, χρησιμοποιήθηκαν για την περιγραφή του γενικού χαρακτήρα των μεταναστών μαθητών στην Πορτογαλία, καθώς και της σχολικής τους επίδοσης. Η έρευνα σχετικά με τους μηχανισμούς ενσωμάτωσης των μεταναστών μαθητών σε πέντε σχολεία, που το ποσοστό των αλλοδαπών μαθητών στο σύνολο του μαθητικού πληθυσμού κυμαινόταν από 15%-30% , έγινε μέσα από **συνεντεύξεις** με τους διευθυντές των σχολείων, τη συμπλήρωση **ερωτηματολογίων** και τη μελέτη των **εκπαιδευτικών αναλυτικών προγραμμάτων**.

Μέσα από την έρευνα του ο Hortas (2008) επιδιώκει να παρουσιάσει την κατάσταση των παιδιών των μεταναστών στα σχολεία και να αναλύσει τους **μηχανισμούς ενσωμάτωσης** των μεταναστών στο εκπαιδευτικό σύστημα, που έχουν αναπτυχθεί στη χώρα. Στόχος του ήταν να διερευνηθεί ο αριθμός, η χώρα προέλευσης και η χωρική κατανομή των παιδιών των μεταναστών, που φοιτούν στα σχολεία της χώρας. Να αξιολογηθεί ο τρόπος με τον οποίο τα σχολεία που βρίσκονται σε διαφορετικές περιφέρειες ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις ενός «νέου» δημοσίου σχολείου, και το πως δημιουργούν ευκαιρίες μέσα από τις παιδαγωγικές κατευθύνσεις τους που ενθαρρύνουν τα παιδιά στην ενσωμάτωση. Να εξετάσει τους τρόπους που εφαρμόζουν τα σχολεία, διεθνείς πρακτικές και εθνικές εκπαιδευτικές πολιτικές για τη διδασκαλία της πορτογαλικής γλώσσας σε μαθητές των οποίων η μητρική γλώσσα δεν είναι η πορτογαλική. Και τέλος να εντοπίσει τους τρόπους που τα σχολεία εφαρμόζουν στρατηγικές για τη συμμετοχή των οικογενειών των μεταναστών μαθητών στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Στην Πορτογαλία τα **ποσοστά διακοπής** φοίτησης των αλλοδαπών μαθητών στον πρώτο κύκλο σπουδών είναι 8%, στο δεύτερο κύκλο σχεδόν διπλασιάζονται σε 13%, ενώ στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση αγγίζουν το 12%. Τα υψηλότερα ποσοστά πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου (30%) έχουν μαθητές από την Μοζαμβίκη, την Ουκρανία και το Ανατολικό Τιμόρ. Στο δεύτερο κύκλο, τα υψηλότερα ποσοστά σχολικής διαρροής κατέχουν μαθητές που κατάγονται από το Ανατολικό Τιμόρ, τη Ρωσία και τη Βραζιλία, ενώ στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι από τη Ρουμανία, το Ανατολικό Τιμόρ και την Ουκρανία. Η δεύτερη γενιά μεταναστών φαίνεται να έχει καλύτερες επιδόσεις στο σχολείο σε σχέση με την πρώτη και σε κάποιες περιπτώσεις το επίπεδο τους να είναι ανάλογο με αυτό των γηγενών.

Ένα από τα κύρια προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα παιδιά κατά τη διαδικασία ένταξής τους στο Πορτογαλικό εκπαιδευτικό σύστημα είναι η **γλώσσα**. Ακόμα και όταν προέρχονται από χώρες, όπου η Πορτογαλική γλώσσα είναι η επίσημη γλώσσα, δεν την κατέχουν επαρκώς, ώστε να μπορούν να παρακολουθήσουν τα μαθήματα που αντιστοιχούν με την ηλικία και το επίπεδο των σπουδών που επιτεύχθηκε στη χώρα προέλευσης. Πολλά από αυτά τα παιδιά μιλούν τη διάλεκτο της περιοχής καταγωγής τους στο σπίτι με τις οικογένειες τους και έχουν επαφή με την πορτογαλική γλώσσα μόνο στο σχολείο.

Στα πέντε σχολεία της παρούσας έρευνας εντοπίστηκαν **δυο τάσεις** μέσα από την ανάλυση των στόχων των **προγραμμάτων σπουδών τους**. Η πρώτη τάση αφορά στα σχολεία που στοχεύουν ακριβώς στην ένταξη των μεταναστών μαθητών μέσα από τις εκπαιδευτικές τους λειτουργίες και οι στόχοι τους αφορούν τη διαφορετικότητα και την ενσωμάτωση. Σε αυτό το πλαίσιο καθιερώθηκαν σχέσεις όχι μόνο με τα θεσμικά όργανα της γειτονιάς (ενώσεις κατοίκων και κέντρα στήριξης νέων), αλλά και με τα θεσμικά όργανα πέρα της τοπικής κοινότητας και του δήμου. Η δεύτερη τάση αφορά τα σχολεία που οι στόχοι τους περιλαμβάνουν το σύνολο των μαθητών (επιτυχία στο σχολείο, πολιτιστικός πλούτος, ενοποίηση όλων και καλύτερη συμπεριφορά), χωρίς ιδιαίτερη αναφορά στους μετανάστες μαθητές. Οι τελευταίοι θεωρήθηκαν ως μέρος του ευρύτερου σώματος των μαθητών, και όχι ως μια ομάδα με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που αξίζει ιδιαίτερης προσοχής με στόχο την προώθηση της ενσωμάτωσης. Η πλειονότητα των δράσεων σχετίζονται με τα τοπικά υγειονομικά ιδρύματα και τις δημοτικές αρχές. Οι

εκπαιδευτικοί και των πέντε σχολείων δήλωσαν ικανοποιημένοι από τα αποτελέσματα των προγραμμάτων τους.

Ο Hortas (2008) καταλήγει πως το σχολείο είναι ένας τόπος συνάντησης νέων διαφορετικών χαρακτηριστικών και μηχανισμός για την προώθηση της κοινωνικής ένταξης μέσω του παιχνιδιού, των φιλικών σχέσεων με τους συνομηλίκους και της αγωγής συνεργασίας σχολείου-οικογένειας-κοινωνίας.

ΕΛΛΑΔΑ

Η Ελλάδα, όπως και οι άλλες χώρες της Νότιας Ευρώπης, μετατράπηκε από χώρα αποστολής σε χώρα υποδοχής μεταναστών, σε διάστημα μόλις δεκαπέντε ετών, και, απ' ό,τι διαφαίνεται, ένας μόνιμος προορισμός μετανάστευσης για αρκετούς από αυτούς. Πολλές έρευνες έχουν λάβει χώρα που καταγράφουν την παρουσία των μεταναστών μαθητών, περιγράφουν τα χαρακτηριστικά τους, μελετούν τις δυσκολίες ένταξης στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και προτείνουν στρατηγικές αντιμετώπισής τους. Δεν υπάρχει ωστόσο συστηματικά ερευνητικό ενδιαφέρον για την καταγραφή της σχολικής διαρροής των αλλοδαπών μαθητών.

Σύμφωνα με τα Στατιστικά δεδομένα από την απογραφή του ελληνικού πληθυσμού (Μάρτιος του 2001), ο συνολικός πληθυσμός της Ελλάδας ανέρχεται στους 10.964.020 κατοίκους. Στο συνολικό αυτό πληθυσμό, ένα σημαντικό ποσοστό περίπου 7% είναι **μετανάστες και πρόσφυγες**, δηλαδή 762.191 άτομα και αποτελούν το 11% του εργατικού δυναμικού. Οι περισσότεροι μετανάστες προέρχονται από τις Βαλκανικές χώρες και κυρίως την Αλβανία (58% του συνολικού πληθυσμού τους). Σύμφωνα με την κατά ηλικιακή σύνθεση ανάλυση αυτού του πληθυσμού, ένας σημαντικός αριθμός ατόμων είναι κάτω των 14 ετών (το 17%). Πρόκειται για παιδιά που είτε ήλθαν στη χώρα μαζί με τους γονείς τους είτε γεννήθηκαν εδώ. Τα ποσοστά της παρουσίας αυτών των παιδιών που φοιτούν στα ελληνικά σχολεία αυξάνονται με την πάροδο των χρόνων. Παρατηρείται επίσης πως η μέση ηλικία των αλλοδαπών μαθητών είναι μεγαλύτερη από τη μέση του συνόλου των γηγενών μαθητών. Ο μεγαλύτερος μαθητικός πληθυσμός των αλλοδαπών, σχεδόν οι μισοί εξ αυτών, φοιτούν σε σχολεία

της Περιοχής της Αττικής. Στο συνολικό αριθμό των αλλοδαπών μαθητών το 82% του Γυμνασίου και Λυκείου είναι Αλβανοί μαθητές.

Η μελέτη της Τζωρτζοπούλου & της Κοτζαμάνη (2008) **στοχεύει** να αναδείξει τα προβλήματα που συνδέονται με την παρουσία των αλλοδαπών στα δημόσια σχολεία μέσα από την οπτική των εκπαιδευτικών. Επιπλέον επιχειρείται η καταγραφή των καλών πρακτικών και των προτάσεων των εκπαιδευτικών που θα βοηθήσουν στην συγκράτηση του μαθητικού αυτού πληθυσμού στο σχολείο. Η έρευνα διεξήχθη σε δημόσια Δημοτικά, Γυμνάσια, Λύκεια και Διαπολιτισμικά σχολεία της περιοχής της πρωτεύουσας.

Ως μέθοδος χρησιμοποιήθηκε η **συνέντευξη με ημιδομημένο ερωτηματολόγιο**, γιατί κάτι τέτοιο δίνει τη δυνατότητα να εκφραστούν ελεύθερα οι ερωτώμενοι και να αναλύσουν τις θέσεις και εμπειρίες τους, και καθόρισε κατά πολύ τον τρόπο προσέγγισης των εκπαιδευτικών από διάφορες περιοχές της Αθήνας. Επιδιώχθηκε η συνέντευξη να γίνει σε άτομα με όσο το δυνατόν διαφορετικές απόψεις. Συμπληρωματικά, πραγματοποιήθηκε **παρατήρηση** στον προαύλιο χώρο και στις αίθουσες για να μελετηθεί η συμπεριφορά ανάμεσα σε παιδιά μεταναστών και γηγενών.

Σχετικά με τα **προβλήματα** που συνδέονται με την παρουσία των αλλοδαπών μαθητών οι δάσκαλοι, ανησυχούν για την αύξηση του ρατσισμού στον ελληνικό πληθυσμό καθώς και για τον αποκλεισμό και την **περιθωριοποίηση** των αλλοδαπών μαθητών από την ελληνική κοινωνία. Οι καθηγητές του Λυκείου, αντιμετωπίζουν την παρουσία των αλλοδαπών στα σχολεία ως μία φυσική εξέλιξη ενώ οι καθηγητές του Γυμνασίου αναφέρονται σε αυτήν ως «πρόβλημα» παρατηρώντας ότι οι αλλοδαποί μαθητές φθάνουν σε αυτήν τη βαθμίδα με πολλές **μαθησιακές ελλείψεις**. Όσοι μαθητές έχουν προχωρήσει στο Λύκειο, είναι εκείνοι που, γνωρίζουν καλά τη γλώσσα και γενικά είναι πιο ενσωματωμένοι στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Τα παιδιά των μεταναστών έχουν να αντιπαλέψουν με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στην εκπαίδευση καθώς και στην κοινωνία γενικότερα. Οι ερευνητές επισημαίνουν την αλληλεπίδραση του κοινωνικού περιγυρου και του σχολείου, εφόσον οι επιρροές από τον **κοινωνικό περίγυρο** μεταφέρονται στο σχολικό χώρο, με αποτέλεσμα να καθορίζεται σημαντικά το επίπεδο και η ποιότητα των

κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των Ελλήνων και των αλλοδαπών. Ανάμεσα στους γηγενείς και τους αλλοδαπούς μαθητές υπάρχουν διαχωριστικές γραμμές, οι οποίες είτε είναι εμφανείς, είτε υποβόσκουν ως αμοιβαία επιφυλακτικότητα, που αναδύεται εύκολα και με την πρώτη αφορμή.

Επιπλέον για τους μαθητές αυτούς σημαντικοί **παράγοντες για την εκπαιδευτική εξέλιξη** είναι η οικονομική κατάσταση της οικογένειας και το μορφωτικό επίπεδο των γονέων. Άλλοι παράγοντες είναι και η **διάρκεια παραμονής** στη χώρα και κατ' επέκταση η συμμετοχή ή όχι του παιδιού στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Αποτέλεσμα αυτού είναι τα παιδιά των μεταναστών να εμφανίζουν υψηλά ποσοστά διαρροής από την εκπαίδευση, είτε μεταξύ των βαθμίδων είτε και στην ίδια βαθμίδα.

Συνοπτικά θα μπορούσε να ειπωθεί πως οι παράγοντες που καθορίζουν την εκπαιδευτική πορεία αλλοδαπών μαθητών διακρίνονται σε εξωγενείς, δηλαδή εκείνους που συνδέονται με την κοινωνία υποδοχής και ειδικότερα το θεσμό του σχολείου, και εσωγενείς, δηλαδή εκείνους που συνδέονται με την ίδια τη μεταναστευτική κοινότητα (Τζωρτζοπούλου & Κοτζαμάνη, 2008).

Η έρευνα των Μόττη-Στεφανίδη κ.ά. (2008) αποκαλύπτει μια διαφορετική πτυχή του φαινομένου της μαθητικής διαρροής. Επισημαίνοντας ότι η μετακίνηση από μια χώρα και η εγκατάσταση σε άλλη είναι μια ιδιαίτερα στρεσογόνα κατάσταση για τα παιδιά που εκτίθενται σε δυο διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα, εξετάζει αν η μετανάστευση αποτελεί παράγοντα επικινδυνότητας για την σχολική προσαρμογή και την ψυχική υγεία των μαθητών αυτών. Επίσης διερευνά τη σχέση της μετανάστευσης με την κοινωνική αντιξοότητα και πώς αυτά τα κοινωνικά φαινόμενα συνδέονται με την ψυχολογική προσαρμογή των μεταναστών. Τέλος, εξετάζει ποιοι ατομικοί και οικογενειακοί και κοινωνικοί παράγοντες λειτουργούν προστατευτικά για την προσαρμογή και την σχολική επάρκεια των μεταναστών μαθητών.

Στην έρευνα συμμετείχαν 1.035 μαθητές των τριών τάξεων του Γυμνασίου από τέσσερα σχολεία της Αττικής, στα οποία φοιτά σημαντικός αριθμός μεταναστών ή παλιννοστούντων μαθητών. Εκατόν τριάντα έξι έφηβοι ήταν μετανάστες από την **Αλβανία**, 229 ήταν **Ελληνοπόντιοι** παλιννοστούντες, 85 μετανάστες δεύτερης γενιάς,

και 585 ήταν οι γηγενείς Έλληνες συμμαθητές τους. Ως δείκτες επάρκειας της σχολικής προσαρμογής των μαθητών ελήφθησαν η δημοτικότητα τους, η συναισθηματική τους διάθεση και η απουσία ψυχολογικών συμπτωμάτων. Για να εκτιμηθεί η σχολική επάρκεια των μαθητών εξετάστηκε η επίδοσή τους σε πέντε βασικά μαθήματα, οι απουσίες και η αξιολόγηση της συμπεριφοράς τους από τους εκπαιδευτικούς. Τέλος για τη μέτρηση του βαθμού αντιξοότητας κάτω από την οποία ζούσαν οι μαθητές, ελήφθησαν υπόψη δημογραφικά χαρακτηριστικά που θεωρούνται παράγοντες επικινδυνότητας για την επάρκεια και την ψυχική υγεία παιδιών και εφήβων, όπως η χαμηλή μόρφωση και η χαμηλή επαγγελματική κατάσταση πατέρα και μητέρας, η υψηλή πυκνότητα κατοικίας και η μονογονεϊκή οικογένεια.

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι η μετανάστευση και η παλιννόστηση αποτελούν παράγοντες επικινδυνότητας για την ψυχοκοινωνική προσαρμογή των μαθητών. Οι Αλβανοί μαθητές έχουν **χαμηλότερες επιδόσεις**, κατά μέσο όρο, από τους Έλληνες συμμαθητές τους στα μαθήματα και είναι λιγότερο αποδεκτοί από τους καθηγητές και τους συμμαθητές τους λόγω **παραβατικής συμπεριφοράς**. Δεν διαφέρουν όμως από τους γηγενείς ως προς τη συναισθηματική διάθεση και τον αριθμό των ψυχολογικών συμπτωμάτων που δηλώνουν. Οι Πόντιοι, αντίθετα από ό, τι θα περίμενε κανείς, δεν διαφέρουν από τους Αλβανούς ως προς την ακαδημαϊκή τους επάρκεια αλλά είναι περισσότερο αποδεκτοί από καθηγητές και συμμαθητές. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το εύρημα ότι οι μετανάστες δεύτερης γενιάς έχουν, κατά μέσο όρο, το ίδιο καλές επιδόσεις στα μαθήματα με τους γηγενείς.

Επιπλέον οι συγκρίσεις μεταξύ των μαθητών ως προς το βαθμό κοινωνικής αντιξοότητας που αντιμετωπίζουν έδειξαν ότι οι Αλβανοί και οι Ελληνοπόντιοι ζουν κάτω από περισσότερο **αντίξοες συνθήκες** από τους γηγενείς αλλά οι μετανάστες δεύτερης γενιάς, αν και ανέφεραν υψηλότερη κοινωνική αντιξοότητα από τους Έλληνες, βίωναν χαμηλότερη πίεση από τους Αλβανούς και τους Ελληνοπόντιους πρώτης γενιάς.

Οι ερευνητές υποστήριξαν πως οι υψηλές προσδοκίες και η **αυτοαποτελεσματικότητα** λειτουργούν κατ' αρχάς ευεργετικά για την ψυχοκοινωνική προσαρμογή και την ψυχική υγεία των μαθητών. Οι μετανάστες λοιπόν μαθητές δεύτερης γενιάς, επειδή γνωρίζουν επαρκώς την ελληνική γλώσσα, είχαν σημαντικά υψηλότερες προσδοκίες

αυτοαποτελεσματικότητας από τους Αλβανούς και τους Ελληνοπόντιους μαθητές πρώτης γενιάς. Τέλος μια άλλη κατηγορία προστατευτικών παραγόντων αναφέρεται στα **χαρακτηριστικά της οικογένειας** των παιδιών. Ένας από τους σημαντικότερους οικογενειακούς προστατευτικούς παράγοντες για τη σχολική προσαρμογή του παιδιού και του εφήβου είναι η εμπλοκή του γονέα στη μάθηση του παιδιού και η ενεργή συνεργασία του με το σχολείο για σχετικά θέματα (Μόττη-Στεφανίδη κ.ά., 2008).

ΙΣΡΑΗΛ

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών (1980 - 2004) περίπου 1.300.000 νέοι μετανάστες έφθασαν στο **Ισραήλ** (Κεντρική Στατιστική Υπηρεσία, 2005), οι οποίοι αποτελούν σήμερα περίπου το 19% του πληθυσμού της χώρας. Εβδομήντα χιλιάδες μετανάστες έφθασαν από την Αιθιοπία στο Ισραήλ μεταξύ 1989-2004 (Rosenblum, 2008).

Η Αιθιοπική κοινότητα μεταναστών στο Ισραήλ αντιμετωπίζει περισσότερες δυσκολίες ενσωμάτωσης στα σχολεία από ότι άλλες ομάδες μεταναστών και έχει το υψηλότερο ποσοστό πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου. Σύμφωνα με τους Horowitz & Mosher, (1997 οπ. αναφ. στο Rosenblum κ.ά., 2008) λόγω των προβλημάτων προσαρμογής τους πολλοί έφηβοι Αιθίοπες ηλικίας 15-18 ετών και σε ποσοστό που αγγίζει το 54% μπαίνουν στην παραγωγική διαδικασία, πριν από την αποφοίτησή τους από το σχολείο.

Σκοπός της έρευνας των Rosenblum κ.ά.(2008) είναι να εξετάσει μερικούς από τους παράγοντες που σχετίζονται με την «κρυμμένη» διαρροή των Αιθίοπων εφήβων μεταναστών στο Ισραήλ. Η «κρυμμένη» εγκατάλειψη του σχολείου ή η μη κανονική σχολική φοίτηση μπορεί να είναι το πρώτο στάδιο της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου. Οι νέοι που είναι γραμμένοι στα σχολεία αλλά στην πραγματικότητα, λείπουν πολλές ώρες ή ημέρες ονομάστηκαν από τους ερευνητές «κρυμμένη διαρροή»(Lifshitz κ.ά., 1998).

Για να μελετηθούν οι παράγοντες αυτοί χωρίστηκαν οι μαθητές από την Αιθιοπία σε δύο ομάδες: σε αυτούς που παρακολουθούν κανονικά το σχολείο και αυτούς που δεν παρακολουθούν (κρυμμένη διαρροή).

Για το σκοπό αυτό δόθηκαν ερωτηματολόγια σε 88 έφηβους ηλικίας 14-18 ετών, οι οποίοι γεννήθηκαν στην Αιθιοπία και μένουν στο **βόρειο Ισραήλ** σε κατοικίες που προορίζονται για παιδιά των οποίων οι οικογένειες δεν μπορούν να τα φροντίσουν και τα οποία χάνουν το σχολείο για περισσότερο από τρεις ημέρες ανά μήνα. Με βάση αυτό 60 μαθητές από το δείγμα θεωρούνται ως «κρυμμένη» διαρροή. Αυτή η πληροφορία ελήφθη από τους καθηγητές τους και επιβεβαιώθηκε από κοινωνικούς λειτουργούς. Επιπλέον μια ομάδα 28 νέων θεωρήθηκαν ως κανονικά φοιτούντες στο σχολείο. Όλοι οι μαθητές είχαν ζήσει στο Ισραήλ κατά μέσο όρο 9,7 έτη και ο μέσος όρος ηλικίας της μετανάστευσης ήταν 7,4 έτη. Σε κάθε ομάδα το 50% ήταν άνδρες και το 50% γυναίκες και όλοι στην ίδια περίπου ηλικία.

Στην έρευνα των Rosenblum κ.ά. (2008) οι δυο κύριες ομάδες μεταβλητών ήταν το **κοινωνικο-οικονομικό υπόβαθρο** της οικογένειας και τα **ατομικά χαρακτηριστικά** των εφήβων δηλαδή η ψυχολογική δυσφορία, η αυτοεκτίμηση, η κοινωνική υποστήριξη σε τρεις τομείς: η οικογένεια, οι φίλοι ή άλλα οικεία πρόσωπα και οι γνωστικές δεξιότητες.

Τα αποτελέσματα της έρευνας αποτελούνται από δύο κύρια μέρη: Το πρώτο περιλαμβάνει τη σύγκριση μεταξύ της ομάδας των μαθητών που αποτελούν την «κρυμμένη» διαρροή και της ομάδας που παρακολουθούσε κανονικά στο σχολείο. Το δεύτερο μέρος αξιολογεί τα ατομικά χαρακτηριστικά που σχετίζονται με την πρόβλεψη της «κρυμμένης» διαρροής.

Από την σύγκριση των δυο ομάδων δεν βρέθηκαν σημαντικές διαφορές στα **κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά** της οικογένειας. Και στις δυο ομάδες το εισόδημα δεν επαρκεί για να καλύψει τις ανάγκες της οικογένειας που αποτελείται από 6-7 μέλη, ενώ το μορφωτικό επίπεδο των γονέων είναι χαμηλό. Λόγω της μη επαρκούς γνώσης της γλώσσας δεν επικοινωνούν με τους εκπαιδευτικούς και δεν έχουν επίγνωση της κατάστασης των παιδιών τους. Κατά συνέπεια, οι νέοι μετανάστες παρουσιάζουν υψηλό ποσοστό πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου και εγκληματικότητας. Επιπλέον δεν βρέθηκαν σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο ομάδων όσο αναφορά στην **αυτοεκτίμηση**, και στις **γνωστικές δεξιότητες** και στην κοινωνική υποστήριξη. Σαφώς

όμως οι Αιθίοπες έφηβοι και των δύο ομάδων έχουν χαμηλότερη αυτοεκτίμηση και σχολικές επιδόσεις σε σύγκριση με τους ισραηλινούς συνομηλίκους τους.

Οι ερευνητές επισήμαναν πως η **ψυχολογική δυσφορία** και το άγχος ήταν 1,5 φορές μεγαλύτερη για την ομάδα των μαθητών της «κρυμμένης διαρροής» από αυτή των Ισραηλινών μαθητών αλλά μικρότερη από αυτή που βίωναν οι Αιθίοπες μαθητές που παρακολουθούσαν κανονικά. Ποικίλες είναι οι ερμηνείες αυτής της κατάστασης. Καταρχάς οι τεράστιες **πολιτισμικές διαφορές** μεταξύ της αγροτικής κοινωνίας της Αιθιοπίας και της ισραηλινής δυτικής κοινωνίας. Η αιθιοπική κουλτούρα δεν επιτρέπει την δημόσια έκφραση συναισθημάτων και αυτό δημιουργεί εμπόδια στη επικοινωνία των μαθητών με τους εκπαιδευτικούς ή τους κοινωνικούς λειτουργούς. Οι μετανάστες επίσης αντιμετωπίζουν γλωσσικές δυσκολίες, και έχουν διαφορετικές θρησκευτικές πρακτικές. Μια δεύτερη ερμηνεία μπορεί να είναι ότι οι έφηβοι Αιθίοπες γίνονται δέκτες **ρατσιστικών συμπεριφορών** από τους δασκάλους, τους συμμαθητές τους και τα μέλη της κοινωνίας στο σύνολό της. Νιώθουν ξένοι και αυτό τους ωθεί να δημιουργούν ομάδες με τους συμπατριώτες τους, ώστε να έχουν το αίσθημα του «ανήκειν». Πολλές φορές συμβαίνει να υποστηρίζονται για διακοπή φοίτησης ή ελλιπή παρακολούθηση από άλλους συμπατριώτες τους που έχουν εγκαταλείψει το σχολείο. Οι **φίλοι** λοιπόν διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην απόφαση της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου (Rosenblum κ.ά. 2008).

Συνοψίζοντας τα αποτελέσματα των παραπάνω ερευνών συμπεραίνουμε πως ο κίνδυνος πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου από τους αλλοδαπούς μαθητές είναι σημαντικά υψηλότερος σε σχέση με τους γηγενείς συνομηλίκους τους. Τα ποσοστά σχολικής διαφοροποιούνται από χώρα σε χώρα. Οι παράγοντες θα μπορούσαν να ομαδοποιηθούν σε δυο μεγάλες κατηγορίες. Η πρώτη αφορά τους παράγοντες που σχετίζονται με την **οικογένεια του μαθητή**. Ο πρώτος άξονας σχετίζεται με το **κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο** της οικογένειας το **μορφωτικό επίπεδο των γονέων τη γονεϊκή εμπλοκή** στη μαθησιακή διαδικασία και τη **σύνθεση της οικογένειας**. Η **χώρα καταγωγής/εθνικότητα** και η **φυλή** παίζει επίσης σημαντικό ρόλο στην πιθανότητα μαθητικής διαρροής αλλά και οι **πολιτισμικές διαφορές** μεταξύ της χώρας προέλευσης και της κοινωνίας υποδοχής. Η δεύτερη κατηγορία αφορά **τα ατομικά και εκπαιδευτικά χαρακτηριστικά** των μαθητών. Από τις έρευνες προέκυψε ότι συνήθως διαρρέουν

μαθητές σε **μεγαλύτερες ηλικίες**. Επίσης η **ηλικία άφιξης** στη χώρα υποδοχής είναι σημαντικοί παράγοντες στην εκπαιδευτική εξέλιξη των παιδιών. Όσο νωρίτερα εντάσσονται στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας υποδοχής τόσο καλύτερα μαθησιακά αποτελέσματα επιτυγχάνουν. Οι χαμηλές **επιδόσεις** στο σχολείο συντείνουν στην απόφαση εγκατάλειψης. Η ανεπαρκής **κτήση της γλώσσας** ενοχοποιείται για τις δυσκολίες που συναντούν οι μαθητές στα μαθήματα και για αυτό οι μαθητές **πρώτης γενιάς** εμφανίζουν μεγαλύτερη διαρροή σε σχέση με τη δεύτερη γενιά μεταναστών. Πολλές φορές λόγω των δυσκολιών στη γλώσσα και στα μαθηματικά **επαναλαμβάνουν τάξεις ή εγγράφονται σε μικρότερη**. Τα ευρήματα δείχνουν πως τα παραπάνω συμβάλλουν στο να έχουν οι μαθητές χαμηλή αυτοεκτίμηση και ευνοούν την μαθητική διαρροή. Στη διερεύνηση του παράγοντα **φύλου** οι περισσότερες έρευνες αποφαίνονται ότι τα αγόρια είναι πιο πιθανό να εγκαταλείψουν το σχολείο σε σχέση με τα κορίτσια. Ωστόσο δε λείπουν και οι έρευνες που καταδεικνύουν το αντίθετο. Ως προς τις επιλογές για τον τύπο εκπαίδευσης που επιλέγουν οι μετανάστες μαθητές τα πορίσματα αναδεικνύουν μια προτίμηση κυρίως προς την **επαγγελματική κατεύθυνση** από την οποία όμως φαίνεται να διαρρέουν σε μεγαλύτερο ποσοστό σε σχέση με την γενική/ακαδημαϊκή. Το μέγεθος της διαρροής συνδέεται και με τα **ποικίλα χαρακτηριστικά των ίδιων των σχολείων**. Αυτά αφορούν στη **σύνθεσή του μαθητικού πληθυσμού του**, στο **τόπο λειτουργίας του**, στο **βαθμός ψυχολογικής και μαθησιακής στήριξης προς τους μαθητές του**. Οι έρευνες επισήμαναν ότι οι αλλοδαποί μαθητές αισθάνονται ως «ξένο σώμα» προς το κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον του σχολείου και βιώνουν συναισθήματα απόρριψης και αποκλεισμού με αποτέλεσμα να παρουσιάζουν **προβλήματα πειθαρχίας**. Τέλος και τα **προγράμματα σπουδών** όπως και τα διαφορετικά εθνικά **θεσμικά πλαίσια** προσφέρουν και διαφορετικές δυνατότητες για εκπαιδευτική εξέλιξη. Ένα ιδιαίτερα αυστηρό κάθετο δομικό σύστημα οργάνωσης εκπαιδευτικού συστήματος με έμφαση στην αξιολόγηση οδηγεί τους μαθητές στη σχολική αποτυχία και μοιραία στη σχολική διαρροή.

Ανίχνευση διεθνών πρακτικών-προτάσεων για την καταπολέμηση της σχολικής διαρροής

Πρόσφατες αξιολογήσεις του ΟΟΣΑ για την σχολική επίδοση και προσαρμογή των μεταναστών υποδεικνύουν πολλές πρακτικές με σκοπό να διευκολυνθεί η ένταξη των παιδιών των μεταναστών. Όλες οι χώρες αναγνωρίζοντας την αναγκαιότητα ενσωμάτωσης των αλλοδαπών μαθητών τόσο στο σχολείο όσο και στην κοινωνία υιοθετούν στρατηγικές και αναπτύσσουν ποικίλες δράσεις Σύμφωνα με την έκθεση CRESPAR η βελτίωση της ακαδημαϊκής επίδοσης των αλλοδαπών μαθητών θα επέλθει μέσα από μοντέλα διδασκαλίας που εστιάζουν στην ανάπτυξη των ικανοτήτων του κάθε μαθητή ξεχωριστά στην βάση της προϋπάρχουσας γλωσσικής ή όποιας άλλης γνώσης (οπ. αναφ. στο Σκούρτου κ.ά., 2004).

Η ύπαρξη ενός **μέντορα – μεσολαβητή** που θα συνεργάζεται με σχολικούς συμβούλους ή θα λειτουργεί ως σύνδεσμος του σχολείου με την οικογένεια του μαθητή, θα βοηθούσε να διαχειριστούν οι μαθητές καλύτερα τις δυσκολίες προσαρμογής τους, θα ενθάρρυνε τους μαθητές να συμμετέχουν στην σχολική ζωή και θα απέτρεπε τον κίνδυνο εγκατάλειψης υποστηρίζει ο Καναδάς και η Πορτογαλία (Anisef κ.ά., 2010. Hortas, 2008).

Μια επίσης σημαντική πρωτοβουλία του Υπουργείου Παιδείας του Καναδά που ξεκίνησε από το Οντάριο το 2003 είναι η Student Success / Learning to 18 Strategy. Το πρόγραμμα επιδιώκει να τελειώσουν όλοι οι μαθητές την Β/θμια εκπαίδευση και να μεταβούν ομαλά στην τριτοβάθμια εκπαίδευση ή την απασχόληση (Anisef κ.ά., 2010). Σε αυτήν την κατεύθυνση κινούμενος από την 1η Αυγούστου 2007, σχετικός νόμος στην Ολλανδία για την Υποχρεωτική εκπαίδευση προβλέπει ότι οι νέοι μεταξύ 16 και 18 ετών, οι οποίοι δεν έχουν βασικά προσόντα, είναι υποχρεωμένοι να πηγαίνουν στο σχολείο με πλήρες ωράριο προκειμένου να λάβουν τουλάχιστον τη βασική εκπαίδευση (De Graaf & Van Zenderen, 2009).

Μια άλλη πρόταση από την Αυστρία είναι η παροχή «δεύτερης ευκαιρίας» στους μαθητές με την δημιουργία **ενδιάμεσων τάξεων** (Crul 2007). Η διατήρηση του μαθητή στην τάξη που αντιστοιχεί στην ηλικία του, παρά τις γλωσσικές δυσκολίες που τυχόν εμφανίζει με παράλληλη στήριξη σε γνωστικό και ψυχολογικό επίπεδο από τον

εκπαιδευτικό θεωρείται σημαντικό για την βελτίωση της επίδοσης του αλλοδαπού μαθητή (Σκούρτου κ.ά. 2004).

Όπως προαναφέρθηκε, το ποσοστό των οικογενειών με χαμηλό εισόδημα ζουν σε γειτονιές φτωχές και αυτό συμβάλλει στη μαθητική διαρροή. Το κλειδί εδώ είναι η **ενσωμάτωση της γειτονιάς** στην σχολική ζωή. Ένα επιτυχημένο πρόγραμμα εφαρμόζεται πιλοτικά στο Regent Park στο κέντρο του Τορόντο και διοργανώθηκε σε συνεργασία με την τοπική ηγεσία (Anisef κ.ά., 2010). Η προώθηση προγραμμάτων και δράσεων με στόχο την ενσωμάτωση των νέων στο σχολείο και στην κοινωνία εφαρμόζεται και σε αστικοποιημένες περιοχές με έντονη παρουσία μεταναστών και στην Πορτογαλία (Hortas, 2008). Οι εκπαιδευτικοί στην Ελλάδα δίνουν ιδιαίτερη σημασία στη σύνδεση του σχολείου με την τοπική κοινωνία, ως μία διαδικασία που θα βοηθήσει και θα υποστηρίξει την κατανόηση των πολιτισμών και την αλληλεγγύη μεταξύ των διαφόρων εθνοτήτων (Τζωρτζοπούλου & Κοτζαμάνη, 2008).

Από τους σημαντικότερους παράγοντες για την σχολική προσαρμογή του παιδιού στο σχολείο είναι η εμπλοκή της οικογένειας σε θέματα μάθησης και η απρόσκοπτη συνεργασία με το σχολείο (Μόττη-Στεφανίδη κ.ά., 2008). Με την αξιοποίηση λοιπόν του θεσμού των Σχολών Γονέων οι γονείς των αλλοδαπών μαθητών μπορούν να ενημερωθούν και ενθαρρυνθούν, ώστε να συμμετέχουν στη σχολική ζωή (Σκούρτου κ.ά., 2004). Αλλά και τα σχολεία στην Πορτογαλία ανέπτυξαν διάφορες πρακτικές για να αυξηθεί η **γονική συμμετοχή** όπως η επέκταση των ωρών διδασκαλίας του σχολείου πέρα από το κανονικό για να διευκολυνθούν οι μετανάστες γονείς ή ζήτησαν την παρουσία των γονέων σε πολιτιστικές δραστηριότητες που έγιναν στο χώρο του σχολείου (Hortas, 2008).

Η **πληρέστερη ενημέρωση και η γνωριμία με το σχολικό σύστημα** είναι μεταξύ των κύριων στόχων του Καναδά και της Φιλανδίας (Anisef κ.ά. 2010. Kilpi-Jakonen, 2011).

Μια άλλη πρωτοβουλία του Καναδά είναι η άμεση μετάβαση από το χώρο του σχολείου στο χώρο εργασίας με τη **χρήση πιστωτικών μονάδων** (Anisef κ.ά., 2010). Κάτι ανάλογο ισχύει και στην Ολλανδία με την εισαγωγή της έννοιας «δεξιότητες που αποκτήθηκαν πρακτικώς», μέσω της οποίας μπορεί να γίνει αντιστοίχιση της εργασιακής εμπειρίας με σχολικές τάξεις (De Graaf & Van Zenderen, 2009)

Η βελτίωση των **ευκαιριών απασχόλησης** των μεταναστών στην Φιλανδία είναι ένας από τους καλύτερους τρόπους για να αυξήσει την συμμετοχή των μαθητών τους στο εκπαιδευτικό σύστημα (Kilpi-Jakonen, 2011). Η ανάλογη προσπάθεια της Ολλανδίας περιλαμβάνει τη δημιουργία θέσεων εργασίας, εργασιακή εμπειρία με συμφωνίες μεταξύ των κοινωνικών εταίρων (κυβέρνηση, εργοδότες και συνδικάτα, δήμο και άλλους εμπλεκόμενους φορείς). Οι συμφωνίες αυτές μερικές φορές υποστηρίζονται από μέτρα, όπως οι επιδοτήσεις των μισθών ή οι εργοδότες να απαλλάσσονται από ορισμένες εισφορές κοινωνικής ασφάλισης (De Graaf & Van Zenderen, 2009). Τέλος, τα προγράμματα τύπου μαθητείας, που δίνουν στους μαθητές την ευκαιρία να συνεργαστούν με εταιρείες για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, θα μπορούσε να βοηθήσει στην ομαλή μετάβαση στην αγορά εργασίας της Αυστρίας (Cruil, 2007). Επίσης δράσεις με την κοινότητα, με τους γονείς, τους εργοδότες, φορείς της κοινότητας και οργανώσεις για να βοηθήσουν τους νέους στην λήψη αποφάσεων και να δημιουργήσουν ευκαιρίες για βιωματική μάθηση έχουν αναπτυχθεί στον Καναδά (Anisef κ.ά., 2010).

Το μεγαλύτερο πρόβλημα, όπως επισημαίνεται στα άρθρα της Πορτογαλίας, της Φιλανδίας και της Ελλάδας, προέρχεται από το χαμηλό επίπεδο κατάρκτησης της **γλώσσας** και αυτό πρέπει να αντιμετωπιστεί με μια **πρόσθετη στήριξη** εστιάζοντας κυρίως στους μαθητές που εισέρχονται στα γενικά σχολεία με σχετικά χαμηλούς βαθμούς (Hortas 2008. Kilpi-Jakonen, 2011. Τζωρτζοπούλου & Κοτζαμάνη, 2008). Προτείνεται για την Ελλάδα εκτός από την λειτουργία τάξεων υποδοχής και τα Φροντιστηριακά τμήματα και η διδασκαλία μαθημάτων που θα βοηθήσουν τους αλλοδαπούς να γίνουν κοινωνοί του ελληνικού πολιτισμού (Τζωρτζοπούλου & Κοτζαμάνη, 2008). Συστηματική διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας σε σχέση-σύγκριση με την πρώτη γλώσσα των δίγλωσσων μαθητών και παράλληλα η **αξιοποίηση εκπαιδευτικών από τις χώρες προέλευσης**, που είναι μετανάστες στην Ελλάδα και έχουν αντίστοιχους τίτλους σπουδών και άριστη γνώση της ελληνικής προτείνεται για την κατάρκτηση της γλωσσικής επάρκειας (Σκούρτου κ.ά., 2004).

Μια στρατηγική της Ολλανδίας είναι η **μεταρρύθμιση της επαγγελματικής εκπαίδευσης**, για να επιτευχθεί μια καλύτερη σχέση με την αγορά εργασίας μέσω της κατάρκτησης, της ανάπτυξης επαγγελματικών και κοινωνικών δεξιοτήτων (De Graaf & Van Zenderen, 2009).

Οι εκπαιδευτικοί της Πορτογαλίας και της Ελλάδας, προτείνουν τη διεξαγωγή **σεμιναρίων** για να επιμορφώνονται οι εκπαιδευτικοί, έτσι ώστε να μπορούν να αντιμετωπίσουν τη νέα πολυπολιτισμική πραγματικότητα και τη διδασκαλία της γλώσσας ως ξένης γλώσσας (Hortas 2008. Σκούρτου κ.ά., 2004). Σε αυτή τη λογική προτείνεται να κυκλοφορεί στην αρχή της σχολικής χρονιάς έντυπος οδηγός επιμόρφωσης που θα διατίθεται σε όλα τα σχολεία και θα προσφέρει τη δυνατότητα επιμόρφωσης σε σχολικό, τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο. Επίσης η δημιουργία δικτυακού κόμβου με αναρτημένο και εύκολα προσβάσιμο επιμορφωτικό υλικό σχετικά με τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας θα βοηθούσε τους εκπαιδευτικούς στο έργο τους (Σκούρτου κ.ά., 2004). Οι Πορτογάλοι εκπαιδευτικοί ζητούν και μεγαλύτερη αυτονομία των σχολείων για την εξειδικευμένη και άμεση αντιμετώπιση των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν τα παιδιά που μετανάστευσαν πρόσφατα στη χώρα (Hortas, 2008). Η αλλαγή και ο **εκσυγχρονισμός της διδακτέας ύλης** θεωρείται ως άμεσης προτεραιότητας παρέμβαση από όλους τους καθηγητές στην Ελλάδα. Όλοι επίσης ζητούν καλύτερα σχολεία και με ιδιαίτερη έμφαση οι καθηγητές του Γυμνασίου, ζητούν μικρότερες σχολικές μονάδες και **μικρότερα τμήματα**, ώστε να επιτηρούνται καλύτερα τα παιδιά (Τζωρτζοπούλου & Κοτζαμάνη, 2008/9). Βοηθητικά επίσης θα λειτουργούσε και ο εμπλουτισμός των σχολικών βιβλιοθηκών με βιβλία από τις χώρες καταγωγής των μαθητών (Σκούρτου κ.ά. 2004).

Εκπαιδευτικά και θεραπευτικά προγράμματα στα σχολεία του Ισραήλ, όπως η ομαδική θεραπεία, μπορεί να βελτιώσουν την «ενσωμάτωση των νέων» στο σχολείο, τις δεξιότητες στην επικοινωνία και την σχέση τους με τους γηγενείς συμμαθητές τους. Τα προγράμματα που επικεντρώνονται στη διαχείριση του στρες και στις γνωστικές δεξιότητες είναι πιθανό να είναι αποτελεσματικά στη διατήρηση των εφήβων μεταναστών στο σχολείο (Rosenblum κ.ά., 2008). Αναγκαία θεωρείται και από τους Έλληνες εκπαιδευτικούς η πρόσληψη Ψυχολόγων και Κοινωνικών Λειτουργών στα σχολεία, οι οποίοι θα υποστηρίζουν ψυχολογικά τα παιδιά και κατ' επέκταση τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς στο έργο τους (Τζωρτζοπούλου & Κοτζαμάνη, 2008/9).

Συμπερασματικά όλες οι μελέτες τονίζουν την αναγκαιότητα της επιτυχούς ένταξης των παιδιών των μεταναστών που είναι σήμερα από τις μεγαλύτερες προκλήσεις. Η εκπαίδευση αποτελεί το όχημα, για να ενταχθούν στην αγορά εργασίας και στην

κοινωνία της χώρας υποδοχής. Η πρόωρη εγκατάλειψη του σχολείου εγκυμονεί κινδύνους σε ατομικό αλλά και σε κοινωνικό επίπεδο. Η σύνθετη φύση του προβλήματος απαιτεί καίριες παρεμβάσεις και χάραξη ορθής εκπαιδευτικής πολιτικής.

A3. ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ ΜΑΘΗΤΕΣ ΣΕ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΧΟΛΕΙΑ

Η ελληνική κοινωνία είχε ανέκαθεν πολυσυλλεκτικό και πολυπολιτισμικό χαρακτήρα. Η παρουσία και διαβίωση μεγάλου αριθμού μεταναστών έχει επηρεάσει σαφώς και την κατάσταση στο χώρο της εκπαίδευσης. Ένα οποιοδήποτε δημόσιο σχολείο στο κέντρο ή στην περιφέρεια φιλοξενεί τυχαίο αριθμό μαθητών και τις γλώσσες του.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, ένας σημαντικός αριθμός ανθρώπων με διάφορες εθνικές ταυτότητες έχουν μεταναστεύσει στην Ελλάδα. Πολλαπλοί όροι χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν τις εθνοπολιτισμικές διαφορές, όπως μετανάστες, μειονότητες, επαναπατριζόμενοι, πρόσφυγες ή αλλοδαποί. Αν και καθένας από τους όρους αυτούς έχει το δικό του σημασιολογικό περιεχόμενο, το κοινό τους στοιχείο είναι ότι διαιρούν τους ανθρώπους σε κατηγορίες ανάλογα με το πολιτισμικό τους υπόβαθρο (Palaiologou, 2004).

Και αν στη δεκαετία του 1980 οι μετανάστες είναι περιορισμένοι σε αριθμό, στη δεκαετία του 1990 η Ελλάδα γίνεται χώρα υποδοχής ενός πρωτόγνωρου μεταναστευτικού ρεύματος κυρίως από τις πρώην σοβιετικές χώρες. Οι άνθρωποι αυτοί στην πλειοψηφία τους εισέρχονται παράνομα στην ελληνική επικράτεια. Σύμφωνα με την απογραφή πληθυσμού του 2001 ο συνολικός αριθμός των αλλοδαπών ήταν 762.191 (Saiti, 2006).

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 υπήρχε μικρός αριθμός αλλοδαπών μαθητών στα ελληνικά σχολεία, μιας και ήταν τέκνα παράνομων γονέων. Στα μέσα ωστόσο της ίδιας δεκαετίας και ιδιαίτερα στην επόμενη υπάρχει εμφανής αύξηση τους ως αποτέλεσμα του νομοθετικού πλαισίου που θεσπίζεται προκειμένου να ρυθμιστούν θέματα μετανάστευσης ακολουθώντας την κοινοτική μεταναστευτική πολιτική. Από τα κυριότερα που καθορίζουν την παρουσία αλλοδαπών μαθητών στις σχολικές τάξεις είναι ο νόμος 2910/2001, άρθρο 40. Σύμφωνα με αυτόν επιτρέπεται η εγγραφή στα σχολεία όλων των παιδιών που έχουν γεννηθεί από υπηκόους τρίτης χώρας και ζουν στην Ελλάδα ανεξαρτήτως του νομικού καθεστώτος παραμονής τους στη χώρα. Συνεπώς και τα παιδιά παράνομων μεταναστών μπορούν να εγγραφούν εφόσον το επιθυμούν. Επιπλέον στα επόμενα χρόνια ζητήματα που άπτονται του δικαιώματος της οικογενειακής επανένωσης, ρυθμίζονται καταρχάς στο Νόμο 3386/2005, άρθρα 53-60 και στη συνέχεια στο

Προεδρικό Διάταγμα 131/2006 (ΦΕΚ Α 143/13.7.2006) και συμβάλουν στην αλλαγή της σύνθεσης των σχολικών τάξεων.

Για να γίνει αντιληπτό το μέγεθος της αλλαγής πρέπει να συνυπολογιστεί πως η Ελλάδα διέρχεται μια μεγάλη και παρατεταμένη δημογραφική κρίση τις τελευταίες δεκαετίες. Η αναλογία παιδιών ανά γυναίκα είναι μόλις 1,21 όταν για την απλή πληθυσμιακή αναπαραγωγή θα έπρεπε να είναι 2,01. Η απόκλιση είναι της τάξεως του 40%! Συνέπεια του προηγούμενου είναι το ότι ενώ το 1970/71 η Δημοτική Εκπαίδευση περιελάμβανε σχεδόν 1.000.000 μαθητές (με ακρίβεια 971.000) το 2002/03, ο αντίστοιχος αριθμός ανερχόταν στους 633.235 μαθητές εκ των οποίων 54.570 ήταν αλλοδαποί και 12.579 παλιννοστούντες μαθητές. Με άλλα λόγια, το σύνολο των μαθητών πλην των αλλοδαπών και παλιννοστούντων δεν ξεπερνά τις 566.086 μαθητών. Συνεπώς έχουμε μια πτώση της τάξεως του 40% (Σταμέλος, 2004). Με τους αριθμούς των Ελλήνων μαθητών να μειώνονται, συνεπάγεται και αύξηση στο ποσοστό των αλλοδαπών μαθητών στο Ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

Προβλήματα επίσης επισημαίνονται ως προς τον προσδιορισμό της εθνικότητας των αλλοδαπών μαθητών. Από Υπουργείο Παιδείας χρησιμοποιείται η χώρα γέννησης αντί για την υπηκοότητα. Η μεγάλη πλειοψηφία των αλλοδαπών μαθητών είναι Αλβανικής καταγωγής, πάνω από το 72% σε σχέση με το 56% του Αλβανικού στοιχείου στο συνολικό αριθμό των αλλοδαπών με βάση την Απογραφή του 2001. Αυτό το υψηλό ποσοστό οφείλεται στο γεγονός ότι οι Αλβανοί μετανάστες είναι σχετικά μικρής ηλικίας και έχουν μεγαλύτερες οικογένειες και επειδή κάποιες από τις άλλες εθνικότητες, πχ. οι Αμερικανοί και οι Βρετανοί, στέλνουν τα παιδιά τους σε ακριβά ιδιωτικά σχολεία. Άλλες εθνικότητες έχουν και αυτές δικά τους σχολεία όπως τα Αραβικά και Πολωνικά σχολεία στην Αθήνα (Μεσογειακό Παρατηρητήριο Μετανάστευσης, 2004).

A3.1 ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΣΕ ΣΧΟΛΕΙΑ Α/ΒΑΘΜΙΑΣ & Δ/ΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ

Δυστυχώς, η χαρτογράφηση του εκπαιδευτικού χώρου δεν έχει μεγάλη παράδοση στην Ελλάδα. Ειδικά τα στοιχεία για τους αλλοδαπούς μαθητές είναι αποσπασματικά και διακρίνονται από ασυνέχεια. Σε ό, τι αφορά λοιπόν το μαθητικό πληθυσμό αλλοδαπών

μαθητών/τριών, που φοιτά σε σχολεία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης της χώρας μας, πρέπει να υπογραμμιστεί το γεγονός της έλλειψης επαρκών στατιστικών στοιχείων, ώστε να διαμορφωθεί μια πλήρης εικόνα τόσο για τις ποσοτικές διακυμάνσεις του παραπάνω πληθυσμού από χρόνο σε χρόνο όσο και για τη σύνθεση αυτού αναφορικά με την προέλευσή του. Η σημαντική, για παράδειγμα, διαφορά που προκύπτει από τη σύγκριση των στοιχείων του Υπουργείου Παιδείας αναφορικά με τον αριθμό των παλιννοστούντων και αλλοδαπών μαθητών κατά το σχολικό έτος 2001/2002 (80.000 περίπου) με αυτά του Ινστιτούτο Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, (Ι.Π.Ο.Δ.Ε.) για το σχολικό έτος 2002/2003 (130.000 περίπου) καταδεικνύει την αναγκαιότητα της συστηματικής και έγκυρης αποτύπωσης της σχολικής παρουσίας των μαθητών αυτών. Χωρίς έγκυρα και πλήρη στοιχεία, οποιαδήποτε προσπάθεια για προγραμματισμό της εκπαιδευτικής πολιτικής και μάλιστα μακροπρόθεσμα, δεν μπορεί να έχει σοβαρές πιθανότητες επιτυχίας (Γκότοβος & Μάρκου, 2003).

Η συλλογή και επεξεργασία δεδομένων με σκοπό την αποτύπωση των βασικών μεγεθών της εκπαιδευτικής πραγματικότητας γίνεται για δεκαετίες από το τμήμα Στατιστικής Παιδείας της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας (ΕΛ.ΣΤΑΤ). Το Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας (Κ.Ε.Ε.) ενεργοποιείται προς την ίδια κατεύθυνση ενώ το Ινστιτούτο Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης (Ι.Π.Ο.Δ.Ε.), που ιδρύθηκε το 1996 (Ν. 2413/96 "Η Ελληνική παιδεία στο εξωτερικό, η διαπολιτισμική εκπαίδευση και άλλες διατάξεις", ΦΕΚ 124/τ.α'/17-06-96) συμβάλλει από τη δική του σκοπιά στη δημιουργία μιας εκπαιδευτικής ερευνητικής παράδοσης. Επιπροσθέτως το Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής (Ι.ΜΕ.ΠΟ) σκοπό έχει την διαρκή παρακολούθηση και καταγραφή της εξέλιξης του μεταναστευτικού φαινομένου στην Ελλάδα, και στον τομέα σχετικό με την εκπαίδευση.

Τέλος η ανάγκη να δημιουργηθεί ένα επιστημονικό παρατηρητήριο με στόχο την καταγραφή των μεγεθών, των εκπαιδευτικών αποτελεσμάτων και των εκροών που παράγει το εκπαιδευτικό μας σύστημα οδήγησε το Κέντρο Ανάπτυξης Εκπαιδευτικής Πολιτικής (Κ.ΑΝ.Ε.Π.) της Γ.Σ.Ε.Ε. να συλλέξει, να επεξεργαστεί και να ταξινομήσει τα στατιστικά στοιχεία για την εκπαίδευση, όπως αυτά εμφανίζονται στην επίσημη βάση δεδομένων της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας (ΕΛ.ΣΤΑΤ).

Στις αναφορές και αναλύσεις που ακολουθούν λαμβάνονται υπόψη τα στατιστικά στοιχεία που παρέχονται από εκθέσεις και έρευνες των παραπάνω δημόσιων φορέων και ερευνητικών κέντρων όσο και ερευνητικών πεπραγμένων.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω από τα υπάρχοντα στοιχεία δεν μπορούν να εξαχθούν τεκμηριωμένα συμπεράσματα για τις αυξομειώσεις του πληθυσμού των αλλοδαπών μαθητών στις διαδοχικές σχολικές χρονιές. Ένα επιπλέον πρόβλημα είναι η μη ύπαρξη επίσημων δημοσιευμένων στοιχείων πριν το σχολικό έτος 1995-96.

Επομένως, σύμφωνα με την έρευνα του Δρεττάκη Μ. (2001) από την οποία αντλούμε τα πρώτα στοιχεία διαφαίνεται μια ραγδαία αύξηση του ποσοστού των αλλοδαπών μαθητών σε σχέση με τους γηγενείς για τα σχολικά έτη 1995 - 1999. Το 1995-1996 η αναλογία των αλλοδαπών μαθητών ήταν 0,6 % του συνολικού μαθητικού πληθυσμού ενώ το 1998-1999 ανήλθε σε 2,5 %. Παρατηρείται δηλαδή μια ραγδαία αύξηση του αριθμού των αλλοδαπών μαθητών από 8.455 το 1995 σε 35.751 το 1998. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Ι.Π.Ο.Δ.Ε. τη σχολικό έτος 2002-2003 ήταν εγγεγραμμένοι στα σχολεία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης συνολικά 98.241 αλλοδαποί μαθητές και μαθήτριες. Πιο συγκεκριμένα στο νηπιαγωγείο η παρουσία των αλλοδαπών μαθητών στην χώρα είναι 6,7%, στο δημοτικό είναι 8,6%, στο γυμνάσιο είναι 6,9% ενώ στο Λύκειο είναι 3,2%. Ο αριθμός αυτός αντιστοιχεί στο 6,7 % του συνολικού αριθμού μαθητών κατά την ίδια σχολική περίοδο. Είναι εντυπωσιακή η άνοδος του αριθμού των αλλοδαπών μαθητών που καταγράφεται το συγκεκριμένο σχολικό έτος (6,7 %) σε σχέση με αυτό (2,5%) που καταγράφεται τρία μόλις έτη νωρίτερα. Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι αριθμοί των Ελλήνων μαθητών μειώνονται λόγω του προβλήματος της υπογεννητικότητας, γίνεται αντιληπτή η συνεπαγόμενη αύξηση του ποσοστού των αλλοδαπών μαθητών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα οι οποίοι αναπληρώνουν τη δημογραφική μείωση του Ελληνικού πληθυσμού (Βλ. πίνακα 1).

Επιπροσθέτως από την ανάλυση των στοιχείων της κατανομής των αλλοδαπών μαθητών σε όλες τις σχολικές βαθμίδες εκπαίδευσης και κατά το σχολικό έτος 2002-2003 προκύπτει ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (55,5%) φοιτά στο δημοτικό σχολείο. Στο γυμνάσιο φοιτά το 23,1%, στο λύκειο το 11,7% και τέλος στο νηπιαγωγείο το 9,7%. Γίνεται σαφές ότι η πλειοψηφία των μαθητών ανήκει στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση

ενώ μόλις οι μισοί μαθητές από αυτούς που φοιτούν στο Γυμνάσιο συνεχίζουν τις σπουδές τους στο Λύκειο (Γκότοβος & Μάρκου, 2003).

Πίνακας 1

Αριθμός αλλοδαπών μαθητών συνολικά σε Α/βάθμια & Δ/βάθμια κατά τα σχολικά έτη 1995-2004

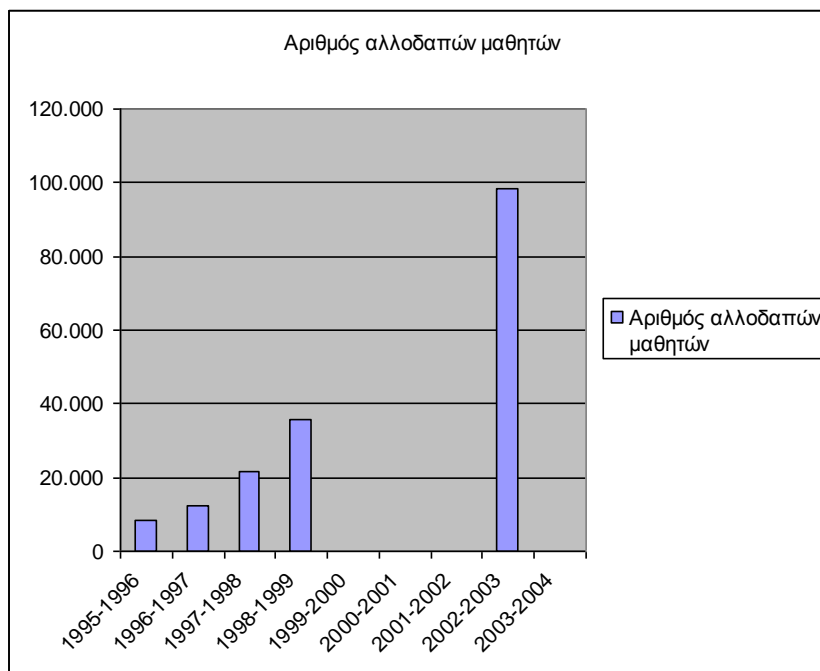
Σχολικό έτος	Αριθμός αλλοδαπών μαθητών	Ποσοστό αλλοδαπών μαθητών επί του Συνόλου του μαθητικού πληθυσμού
1995-1996 (1)	8.455	0,6
1996-1997 (1)	12.572	0,8
1997-1998 (1)	21.572	1,7
1998-1999 (1)	35.751	2,5
1999-2000 *		
2000-2001 *		
2001-2002 *		
2002-2003 (2)	98.241	6,7
2003-2004 *		

*Σημείωση: Δε βρέθηκαν στοιχεία για όλα τα σχολικά έτη

(1)Δρεττάκης(2001)

(2)Γκότοβος & Μάρκου(2003)

Διάγραμμα 1

A3.2 ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΣΤΑ ΓΥΜΝΑΣΙΑ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ

Σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία (βλ. πίνακα 2) που είναι διαθέσιμα από την **Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ.)** και αναφέρονται στην παρουσία των αλλοδαπών μαθητών στην κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Γυμνάσιο) και σε όλους τους τύπους Γυμνασίων (δημόσια, ιδιωτικά, ημερήσια, εσπερινά) κατά τα σχολικά έτη 2000-2003 παρατηρείται μια αυξομειωτική τάση.

Κατά τη διάρκεια της τριετίας 2004-2007 παρουσιάζεται διαδοχική αύξηση του ποσοστού των μαθητών/τριών που φοιτούν στα Γυμνάσια όλων των τύπων που κυμαίνεται από 7,4% έως 8,3%. Ο αριθμός των Αλλοδαπών μαθητών/-τριών που αποτελεί το 7,4% του μαθητικού πληθυσμού αυξήθηκε σημαντικά με μέση τιμή τριετίας 17,5% και μέση ετήσια μεταβολή 8,4 %. Ο αριθμός των μαθητών/τριών των δημόσιων ημερήσιων Γυμνασίων που αποτελεί το 7,4 % του μαθητικού πληθυσμού αυξήθηκε σημαντικά με μέση τιμή τριετίας 16,4 % και μέση ετήσια μεταβολή 7,9 % (Κ.ΑΝ.Ε.Π/Γ.Σ.Ε.Ε, 2009, Α τόμος).

Σύμφωνα ωστόσο με το Ι.Π.Ο.Δ.Ε ο αριθμός των αλλοδαπών μαθητών κατά το σχολικό έτος 2004-2005 ήταν 29.170 και αντιστοιχούσε στο 8,7 του συνολικού μαθητικού πληθυσμού (ΑΕΝΕΑΣ, 2008).

Σε ανοδική πορεία βρίσκεται και το ποσοστό των αλλοδαπών μαθητών και τα επόμενα σχολικά έτη. Για παράδειγμα το σχ. έτος 2008-2009 ανέρχεται σε ποσοστό 9,1 % του συνολικού μαθητικού πληθυσμού των Γυμνασίων της χώρας (Κ.ΑΝ.Ε.Π/Γ.Σ.Ε.Ε., 2012-2013).

Αυξητική τάση τέλος παρατηρείται και τα επόμενα έτη με μεγαλύτερο ποσοστό κατά το σχ. έτος 2012-2013 κατά το οποίο οι αλλοδαποί μαθητές είναι 34.140 που αντιστοιχεί στο 10,5 % του συνόλου των μαθητών. Κατά την τελευταία δηλαδή τετραετία (2009-2013) υπήρξε αύξηση της τάξεως του 9,6 % της παρουσίας των αλλοδαπών μαθητών στα Γυμνάσια της χώρας (Κ.ΑΝ.Ε.Π/Γ.Σ.Ε.Ε., 2014).

Πίνακας 2

Αριθμός αλλοδαπών μαθητών Γυμνασίου τα σχολικά έτη 2000-2013

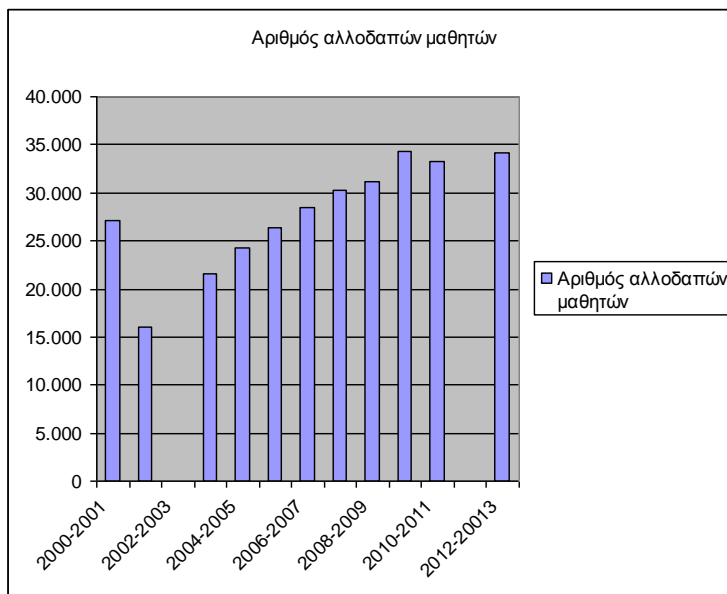
Σχολικό έτος	Αριθμός Αλλοδαπών Μαθητών	Ποσοστό των αλλοδαπών μαθητών επί του μαθητικού πληθυσμού των Γυμνασίων
2000-2001 (1)	27.103	7,8
2001-2002 (1)	16.002	4,6
2002-2003 *		
2003-2004 (1)	21.554	6,6
2004-2005 (2)	24.251	7,4
2005-2006 (2)	26.360	7,9
2006-2007 (2)	28.496	8,3
2007-2008 (2)	30.189	8,9
2008-2009 (2)	31.163	9,1
2009-2010 (2)	34.295	10,2
2010-2011 (2)	33.218	10
2011-2012 *		
2012-2013(2)	34.140	10,5

*Σημείωση: Δε βρέθηκαν στοιχεία για όλα τα σχολικά έτη

(1) Στοιχεία ΕΛ.ΣΤΑΤ

(2) Στοιχεία Κ.ΑΝ.Ε.Π./Γ.Σ.Ε.Ε.

Διάγραμμα 2

A3.3 ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΣΤΑ ΓΥΜΝΑΣΙΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ

Στα Γυμνάσια του Ν. Αργολίδας η παρουσία των αλλοδαπών μαθητών παρουσιάζει την ίδια αυξητική τάση από σχολικό έτος σε σχολικό έτος που καταγράφεται και σε όλη την Ελλάδα. Με βάση τα δεδομένα που υπάρχουν από την ΕΛ.ΣΤΑΤ. το σχολικό έτος 2001-2002 η αναλογία των αλλοδαπών μαθητών ήταν 4,4 % του συνολικού μαθητικού πληθυσμού του νομού.

Κατά το σχολικό έτος 2002-2003 το 1,23 % του συνόλου των αλλοδαπών μαθητών της χώρας φοιτούσαν στα Γυμνάσια του νομού Αργολίδας (Γκότοβος & Μάρκου, 2003).

Κατά την τριετία 2004-2007 παρατηρείται ότι τα ποσοστά των αλλοδαπών μαθητών κυμαίνονται από 8,1 % έως 10,9 % με τάση αύξησης (Κ.ΑΝ.ΕΠ./ΓΣΕΕ, 2009 Β τόμος).

Και τα επόμενα έτη ο αριθμός των αλλοδαπών μαθητών αυξάνεται συνεχώς. Παράλληλα, μειώνεται ο αριθμός των γηγενών λόγω του δημογραφικού προβλήματος, με αποτέλεσμα τα ποσοστά της παρουσίας των αλλοδαπών μαθητών να αγγίξουν το 17,2 % κατά το σχολικό έτος 2010-2011 (πίνακας 3). Συγκρίνοντας τα ποσοστά της παρουσίας των αλλοδαπών μαθητών στα Γυμνάσια του Ν. Αργολίδας με τα αντίστοιχα στα Γυμνάσια όλης της χώρας γίνεται αντιληπτό πως υπάρχει υψηλό ποσοστό εκπροσώπησης. Ενδεικτικά, αναφέρουμε πως το ποσοστό των αλλοδαπών μαθητών κατά το σχολικό έτος 2010-2011 στα γυμνάσια της χώρας ήταν 10% ενώ στο Ν. Αργολίδας ανερχόταν στα 17,2%.

Πίνακας 3

Αλλοδαποί μαθητές στα Γυμνάσια του Ν. Αργολίδας

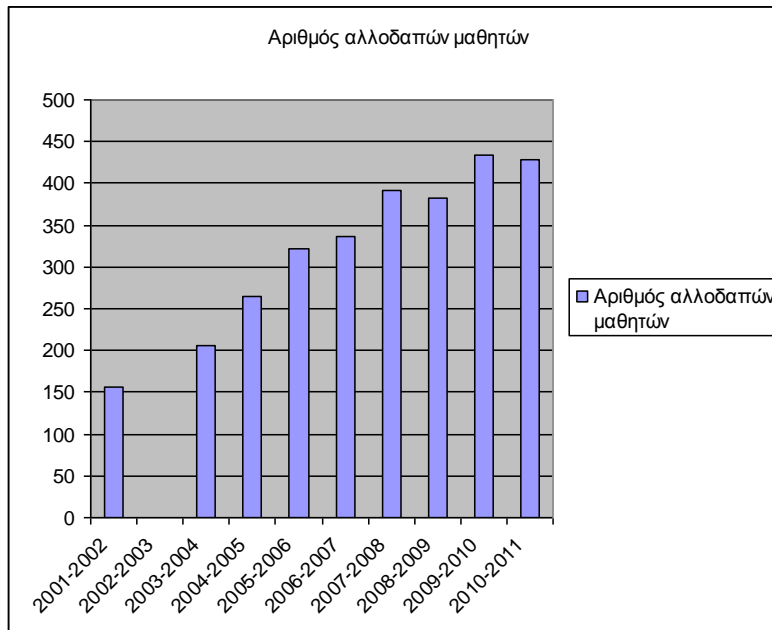
Σχολικό έτος	Αριθμός αλλοδαπών μαθητών	Ποσοστό αλλοδαπών μαθητών επί του Συνόλου του Μαθητικού Πληθυσμού των Γυμνασίων της Αργολίδας
2001-2002 (1)	157	4,4
2002-2003 *		
2003-2004 (1)	206	3,7
2004-2005 (2)	265	8,1
2005-2006 (2)	322	9,9
2006-2007 (2)	337	10,9
2007-2008 (2)	391	12,6
2008-2009 (2)	383	13
2009-2010 (1)	434	14,1
2010-2011 (1)	429	17,2

*Σημείωση: Δε βρέθηκαν στοιχεία για όλα τα σχολικά έτη

(1) Στοιχεία ΕΛ.ΣΤΑΤ

(2) Στοιχεία ΚΑΝΕΠΙ/ΓΣΕΕ

Διάγραμμα 3

ΕΝΟΤΗΤΑ Β. ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ

Β1. ΠΟΣΟΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΡΡΟΗΣ ΤΩΝ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΣΤΑ ΓΥΜΝΑΣΙΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ

Β1.1 ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Σκοπός αυτής της εργασίας είναι η συστηματική συλλογή, η αναλυτική επεξεργασία και η ενδεδειγμένη παρουσίαση στοιχείων που αφορούν στη διαρροή αλλοδαπών μαθητών στα δημόσια ημερήσια Γυμνάσια του νομού Αργολίδας.

Στην Ελλάδα θεωρείται αναφαίρετο το δικαίωμα της πρόσβασης στην εκπαίδευση και ακολουθώντας την ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική λαμβάνει μέτρα, για να αντιμετωπίσει τον εκπαιδευτικό αποκλεισμό. Ωστόσο εξακολουθεί να υπάρχει μεγάλος αριθμός παιδιών που εγκαταλείπουν το σχολείο πριν ολοκληρώσουν την εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση ή που δεν φοιτούν καθόλου. Τα μεγαλύτερα ποσοστά αυτών των παιδιών σε όλες τις χώρες αλλά και στην Ελλάδα προέρχονται από ευάλωτες κοινωνικά ομάδες (παιδιά αλλοδαπών, παλιννοστούντων, μειονοτήτων, τσιγγάνων).

Αυτή ακριβώς η διαπίστωση οδήγησε στην επιλογή του συγκεκριμένου πεδίου έρευνας. Θεωρήθηκε δηλαδή ενδιαφέρουσα μια πιο συγκεκριμένη και χωρικά περιορισμένη προσέγγιση του προβλήματος της διαρροής των αλλοδαπών μαθητών από το 2010 – 2013, χρονική περίοδος που η χώρα μας πλήττεται εντονότερα από την οικονομική κρίση.

Πηγή πληροφοριών της έρευνας θα αποτελέσουν τα Μητρώα Μαθητών⁵ των Γυμνασίων του νομού. Μέσα από την συγκέντρωση των δεδομένων η έρευνα έχει ως στόχο να εντοπίσει τους αλλοδαπούς μαθητές που εγκαταλείπουν το σχολείο χωρίς να έχουν ολοκληρώσει την φοίτησή τους σε αυτό, ξεχωριστά για καθεμιά από τις σχολικές χρονιές 2010-2011, 2011-2012, 2012-2013, ή που εγγράφηκαν αλλά δεν φοίτησαν καθόλου και

---

⁵ Επίσημα βιβλία που τηρούνται από κάθε σχολική μονάδα για τους μαθητές που ανήκουν σε αυτή στα οποία καταχωρίζονται στοιχεία ταυτότητας, εισόδου, εξόδου, επιδόσεως και διαγωγής ξεχωριστά για κάθε μαθητή.

να υπολογίσει το μέγεθος της διαρροής. Στη συνέχεια θα επιδιωχθεί να προσδιοριστεί η κατανομή αυτής ως προς διάφορες παραμέτρους όπως είναι το φύλο, η τάξη φοίτησης, η γεωγραφική τοποθεσία του σχολείου, η χώρα καταγωγής, η επανάληψη τάξης. Επιπλέον θα επιχειρηθεί να γίνει σύγκριση του ποσοστού σχολικής εγκατάλειψης κατά τις τρεις υπό διερεύνηση χρονιές και να εντοπιστούν αυξομειώσεις εφόσον υπάρχουν, ώστε να σχηματιστεί η εικόνα της διαχρονικής εξέλιξης αυτής στο νομό.

Στο πλαίσιο αυτό και από την καταγραφή και ανάδειξη των στοιχείων που προκύπτουν μέσα από μια στοιχειοθετημένη και επίκαιρη έρευνα μπορεί να υιοθετηθούν αντισταθμιστικές πολιτικές και καινοτόμες δράσεις από την πολιτεία για την πρόληψη και αντιμετώπιση της πρόωρης μαθητικής διαρροής και του συνεπαγόμενου κοινωνικού αποκλεισμού νέων ατόμων, ώστε να διασφαλιστεί η κοινωνική συνοχή.

B2.2 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Η έρευνα στοχεύει στην αποτύπωση της διαρροής των αλλοδαπών μαθητών στα δημόσια ημερήσια Γυμνάσια του νομού Αργολίδας. Η όσο το δυνατόν πληρέστερη και ολόπλευρη παρουσίαση του φαινομένου επιδιώκεται μέσω της διερεύνησης των παρακάτω ερωτημάτων.

1. Ποιο είναι το μέγεθος της διαρροής των αλλοδαπών μαθητών που φοιτούν στα Γυμνάσια και ποια η εξέλιξη του φαινομένου κατά τα έτη 2010-2013;
2. Πώς επηρεάζει η χώρα καταγωγής στην απόφαση πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου;
3. Το ποσοστό μαθητικής διαρροής παρουσιάζει αποκλίσεις ανάλογα με το βαθμό αστικοποίησης της περιοχής που λειτουργεί το σχολείο;
4. Σε ποια χρονική στιγμή της εκπαιδευτικής πορείας παρουσιάζονται τα μεγαλύτερα ποσοστά μαθητικής διαρροής;
5. Επιβεβαιώνονται τα βιβλιογραφικά ευρήματα που εμφανίζουν τα αγόρια να εγκαταλείπουν το σχολείο σε μεγαλύτερο ποσοστό από τα κορίτσια;
6. Η επανάληψη μιας τάξης ή περισσότερων είναι αιτία μαθητικής διαρροής;
7. Επηρεάζει η χώρα καταγωγής την επανάληψη μιας ή περισσότερων τάξεων;
8. Είναι το φύλο παράγοντας που σχετίζεται με την επανάληψη τάξης ή τάξεων;
9. Η αστικοποίηση της περιοχής, όπου λειτουργεί το σχολείο, στο οποίο φοιτά ο μαθητής συμβάλλει στην πιθανότητα επανάληψης τάξης ή τάξεων;

B3.3 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η ποσοτική έρευνα αυτή έχει ως στόχο να καταγράψει το φαινόμενο της διαρροής των αλλοδαπών μαθητών στο Γυμνάσιο. Επιδιώκει την αποτύπωση της διαδρομής της γενιάς αλλοδαπών μαθητών του 2010 από ένα σχολικό έτος στο επόμενο μέσα στην κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Μελετάται δηλαδή το φαινόμενο της διαρροής των αλλοδαπών μαθητών μιας δεδομένης γενιάς (κοόρτη), της γενιάς των μαθητών του 2010-2011 σε μια δεδομένη χρονική στιγμή, στην Α΄ Γυμνασίου, πριν την ολοκλήρωση της συγκεκριμένης βαθμίδας εκπαίδευσης (Γυμνάσιο). Έτσι υπολογίζεται το ποσοστό των μαθητών που γράφτηκαν στην Α΄ τάξη Γυμνασίου την σχολική χρονιά 2010-2011 και δεν απέκτησαν απολυτήριο Γυμνασίου στο τέλος της σχολικής χρονιάς 2012-2013. Η μέθοδος αυτή χρησιμοποιείται στην Ελλάδα από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (Παρατηρητήριο Μετάβασης στην Εκπαίδευση και την αγορά εργασίας των μαθητών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης) στο πλαίσιο περιοδικής πανελλήνιας έρευνας για την μαθητική διαρροή. Η επιλογή της παραπάνω μεθόδου μέτρησης της μαθητικής διαρροής προκρίθηκε ακριβώς, γιατί επιτρέπει την έγκαιρη διαπίστωση της διακοπής φοίτησης γεγονός που ενισχύει την προσπάθεια επανένταξης στο εκπαιδευτικό σύστημα και την ανάληψη πρωτοβουλιών πρόληψης του φαινομένου.

Η συλλογή των σχετικών στοιχείων γίνεται από το Μητρώο Μαθητών των Γυμνασίων του Ν. Αργολίδας με διεξαγωγή έρευνας πεδίου σε επιλεγμένα σχολεία του Νομού. Πρόκειται δηλαδή για δειγματοληψία από πρωτογενή δεδομένα του Μητρώου Μαθητών στο οποίο καταγράφονται λεπτομερή στοιχεία της εκπαιδευτικής πορείας κάθε μαθητή. Ειδικότερα στο μητρώο καταχωρούνται κάθε σχολική χρονιά στην Α΄ τάξη τα στοιχεία των μαθητών, των οποίων τα απολυτήρια είχαν σταλεί αυτεπάγγελτα από τα δημοτικά σχολεία. Επίσης καταχωρούνται και εκείνοι οι μαθητές που ζήτησαν μετεγγραφή από το Γυμνάσιο όπου αρχικά είχε σταλεί το Απολυτήριο Δημοτικού. Ακολουθεί η καταχώρηση των στοιχείων αυτών των μαθητών που μετεγγράφηκαν από άλλα Γυμνάσια στη Β΄ και Γ΄ τάξη Γυμνασίου. Επιπλέον από το μητρώο αντλούνται στοιχεία για τους μαθητές που, αν και εγγράφηκαν κανονικά, δεν φοίτησαν καθόλου, για αυτούς που καθυστέρησαν στην πρόοδό τους και επανέλαβαν μία ή περισσότερες τάξεις και τέλος για αυτούς που φοίτησαν αλλά στο τέλος ή κατά την διάρκεια ενός σχολικού έτους εγκατέλειψαν το σχολείο χωρίς να καταφέρουν να αποκτήσουν απολυτήριο γυμνασίου.

Εργαλείο για την συλλογή των δεδομένων είναι οι τέσσερις Πίνακες Καταγραφής της Μαθητικής Διαρροής που κατασκευάστηκαν έτσι ώστε να διευκολύνεται η καταγραφή και η μελέτη τους.

1^{ος} πίνακας - Εγγραφή στο Μητρώο

Στον πρώτο πίνακα αναγράφονται οι εγγραφές στο Μητρώο των Μαθητών της Α΄ τάξης του Γυμνασίου του Σχολικού έτους 2010-2011. Συγκεκριμένα αναγράφεται ο συνολικός αριθμός των απολυτηρίων των μαθητών, τα οποία στάλθηκαν στο Γυμνάσιο από τα δημοτικά σχολεία. Στη συνέχεια σε μια στήλη γράφεται ο αριθμός των απολυτηρίων δημοτικού των γηγενών μαθητών και σε άλλη των αλλοδαπών. Η στήλη αυτή υποδιαιρείται σε άλλες που αφορούν την χώρα καταγωγής και το φύλο του μαθητή ή της μαθήτριας. Στην τελευταία σειρά του πίνακα καταγράφονται και οι μαθητές που επανέλαβαν τάξη.

2^{ος} πίνακας - Μετεγγραφή Α΄ Β΄ Γ΄ τάξη

Σε άλλο πίνακα αναγράφεται ο αριθμός αλλοδαπών μαθητών που μετεγγράφηκαν σε άλλα Γυμνάσια εντός ή εκτός Ελλάδας κατά την διάρκεια του πρώτου χρόνου ή αφού απορρίφθηκαν στην Α΄ ή Β΄ τάξη (μια ή περισσότερες χρονιές) ή αφού πρώτα προάχθηκαν στη Β΄ ή Γ΄ τάξη. Από τα παραπάνω συνεπάγεται πως ο πραγματικός αριθμός αλλοδαπών μαθητών που γράφτηκαν κανονικά προκύπτει με αφαίρεση των μετεγγραφών των αλλοδαπών μαθητών από τον αριθμό των απολυτηρίων τους που έφτασαν αυτεπάγγελτα στο Γυμνάσιο. Δεν μπορεί δυστυχώς να ελεγχθεί η εκπαιδευτική πορεία των μαθητών που μετεγγράφηκαν σε άλλα Γυμνάσια εκτός νομού ή εκτός χώρας. Λαμβάνουμε ως δεδομένο, για να διευκολυνθεί η ανάλυση, πως φοίτησαν κανονικά στο νέο τους σχολείο.

3^{ος} πίνακας - Μαθητική Διαρροή

Στον τρίτο πίνακα αναγράφεται σε μια στήλη ο αριθμός των αλλοδαπών μαθητών που δεν φοίτησαν καθόλου και σε μια άλλη αυτών που φοίτησαν για ένα χρονικό διάστημα στην Α΄ τάξη αλλά διέκοψαν και εγκατέλειψαν το σχολείο ή φοίτησαν στην Α΄ τάξη αλλά δεν προβιβάστηκαν στη Β΄ και εγκατέλειψαν το σχολείο. Το σύνολο των μαθητών αυτών αποτελεί την μαθητική διαρροή στην Α΄ τάξη.

Σε άλλη στήλη αναγράφεται ο αριθμός των μαθητών που προβιβάστηκαν στη Β΄ τάξη αλλά δεν φοίτησαν καθόλου ή διέκοψαν την φοίτηση στη Β΄ και εγκατέλειψαν το σχολείο ή φοίτησαν αλλά δεν προβιβάστηκαν στη Γ΄ και εγκατέλειψαν το σχολείο. Το σύνολο των μαθητών αυτών αποτελεί την μαθητική διαρροή στην Β΄ τάξη.

Σε μια τρίτη στήλη αναγράφεται ο αριθμός των αλλοδαπών μαθητών που προβιβάστηκαν στη Γ΄ τάξη αλλά δεν φοίτησαν καθόλου ή διέκοψαν τη φοίτηση στη Γ΄ τάξη και εγκατέλειψαν το σχολείο χωρίς να προσέλθουν στις απολυτήριες εξετάσεις. Το σύνολο των μαθητών αυτών αποτελεί την μαθητική διαρροή στην Γ΄ τάξη.

4^{ος} πίνακας - Κανονική Φοίτηση

Στον τέταρτο πίνακα αναγράφεται σε μια στήλη ο αριθμός των αλλοδαπών μαθητών που πήρε κανονικά απολυτήριο Γυμνασίου ή φοιτά ακόμα σε κάποια τάξη του σχολείου ή χρωστά μαθήματα για τη λήψη του απολυτηρίου.

Στους Πίνακες Καταγραφής της Μαθητικής διαρροής για καθεμιά από τις πιο πάνω περιπτώσεις καταγράφεται εκτός από το συνολικό αριθμό των περιπτώσεων και ο αριθμός των κοριτσιών και αγοριών και μάλιστα ανά χώρα καταγωγής. Το φύλο σύμφωνα με την διεθνή βιβλιογραφία αποτελεί παράγοντα που επηρεάζει την απόφαση πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου και θεωρήθηκε αναγκαία η διερεύνησή του σε αυτή τη μελέτη. Αλλά και η υποδιαίρεση ανά χώρα καταγωγής κρίθηκε απαραίτητη καθώς έρευνες στο εξωτερικό δείχνουν άλλες εθνότητες να έχουν καλές επιδόσεις ενώ άλλες να έχουν χαμηλές και να διατρέχουν τον κίνδυνο εγκατάλειψης του σχολείου. Οι αλλοδαποί λοιπόν μαθητές αποτελούν ανομοιογενή ομάδα και ίσως οι πολιτισμικές διαφορές να είναι παράγοντας μαθητικής διαρροής. Θεωρήθηκε λοιπόν σκόπιμο να ερευνηθεί αν η χώρα καταγωγής επηρεάζει την εκπαιδευτική πορεία των μαθητών.

Επιλέχθηκε η καταγραφή των Αλβανών μαθητών σε ξεχωριστή στήλη, γιατί αποτελούν την πλειοψηφία των αλλοδαπών μαθητών στα ελληνικά Γυμνάσια και στα Γυμνάσια της Αργολίδας, όπως προκύπτει από τα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛ.ΣΤΑΤ.) στην ετήσια στατιστική της Εκπαίδευσης. Αν και είναι πληθυσμιακά λιγότεροι από τους Αλβανούς μαθητές, οι Βούλγαροι μαθητές αποτελούν την δεύτερη πολυπληθέστερη ομάδα και για αυτό καταγράφεται η παρουσία τους στα Γυμνάσια της περιοχής σε ξεχωριστή στήλη. Ακολουθεί μια στήλη με την καταγραφή των μαθητών με

χώρα καταγωγής από την Ρουμανία. Στη συνέχεια καταγράφονται ομαδοποιημένοι οι μαθητές που κατάγονται από χώρες της πρώην ΕΣΣΔ (Ρωσία, Ουκρανία Μολδαβία, Γεωργία), γιατί ως σύνολο αποτελούν ένα σημαντικό ποσοστό στα σχολεία της Αργολίδας και άρα η ένταξη τους ή όχι στο Γυμνάσιο εγείρει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Η ομαδοποίησή τους θεμελιώνεται στη λογική πως προέρχονται από χώρες με κοινό πολιτιστικό υπόβαθρο. Τέλος προβλέπεται μια ακόμα στήλη για όσους μαθητές έχουν άλλες χώρες προέλευσης (Σερβία, Γαλλία, Σκόπια), οι οποίοι έχουν μικρή παρουσία στα Γυμνάσια της Αργολίδας.

Από τα Μητρώα Μαθητών των Γυμνασίων συγκεντρώθηκαν στοιχεία για τους μαθητές σχετικά με το αν επανέλαβαν μια ή περισσότερες τάξεις, για να ελεγχθεί αν η καθυστέρηση στην πρόοδο του μαθητή σχετίζεται με την εγκατάλειψη του σχολείου.

Επιπλέον κρίθηκε σκόπιμο να χωριστούν τα σχολεία σε τρεις κατηγορίες με κριτήριο τη γεωγραφική της θέση. Ερευνητικά αποτελέσματα υποδεικνύουν πως σε αρκετές περιπτώσεις η γεωγραφική θέση του σχολείου σχετίζεται με κοινωνικο-οικονομικούς παράγοντες που διαφοροποιούνται ακόμα και στα όρια του ίδιου νομού. Λαμβάνοντας λοιπόν υπόψη τη χωρική κατανομή των μαθητών από το Υπουργείο Παιδείας με βάση τον τόπο κατοικίας της οικογένειας, η κατηγοριοποίηση αυτή των σχολείων διευκολύνει τη διερεύνηση πιθανής συσχέτισης του τόπου κατοικίας των μαθητών και κατ' επέκταση του τόπου λειτουργίας του σχολείου με την μαθητική διαρροή. Έτσι ακολουθεί η κατάταξη των σχολείων κατά αστικότητα περιοχής (αστικά, ημιαστικά, αγροτικά) με βάση τον ορισμό της Στατιστικής Υπηρεσίας σύμφωνα με τον οποίο:

- Αστικές περιοχές θεωρούνται εκείνες που οι Δημοτικές και Τοπικές Κοινότητες έχουν πληθυσμό 10.000 κατοίκους και άνω.
- Ημιαστικές θεωρούνται εκείνες που οι Δημοτικές και Τοπικές Κοινότητες έχουν πληθυσμό από 2000- 9.999 κατοίκους.
- Αγροτικές θεωρούνται εκείνες που οι Δημοτικές και Τοπικές Κοινότητες έχουν πληθυσμό λιγότερο από 2.000 κατοίκους.

Για τον προσδιορισμό της αστικότητας της περιοχής λειτουργίας κάθε Γυμνασίου χρησιμοποιήθηκαν τα αποτελέσματα της απογραφής Πληθυσμού-Κατοικιών 2011 για το

μόνιμο πληθυσμό της χώρας. Στο μόνιμο πληθυσμό περιλαμβάνονται όλα τα άτομα ανεξαρτήτως υπηκοότητας (ελληνικής ή άλλης), τα οποία κατά την απογραφή πληθυσμού 2011 δήλωσαν τόπο διαμονής της εντός της ελληνικής επικράτειας.

Με βάση τα παραπάνω η επιλογή των σχολείων έγινε ώστε το δείγμα να προέρχεται και από σχολεία αστικών και ημιαστικών και αγροτικών περιοχών. Συγκεκριμένα από τα 14 Γυμνάσια που λειτουργούν στο νομό Αργολίδας ελήφθησαν στοιχεία από τα 11 τα οποία είναι:

- Αστικά: 1^ο Γυμνάσιο Άργους, 2^ο Γυμνάσιο Άργους, 3^ο Γυμνάσιο Άργους 4^ο Γυμνάσιο Άργους, 1^ο Γυμνάσιο Ναυπλίου
- Ημιαστικά: Γυμνάσιο Ν. Κίου, Γυμνάσιο Ερμιόνης, Γυμνάσιο Ασκληπιείου
- Αγροτικά : Γυμνάσιο Κουτσοποδίου, Γυμνάσιο Δρεπάνου

Μουσικό Γυμνάσιο Προσύμνης

Το Γυμνάσιο Προσύμνης δέχεται μαθητές από όλες τις περιοχές του Νομού Αργολίδας, αφού επιλεγθούν με βάση τις μουσικές τους επιδόσεις. Εξαιτίας αυτής της ιδιαιτερότητάς του, αν και το σχολείο λειτουργεί σε περιοχή αγροτική, δεν συμπεριλαμβάνεται στα σχολεία των αγροτικών περιοχών στην έρευνα αυτή. Θεωρήθηκε σημαντικό να ελεγχθεί αν φοιτούν καταρχάς μετανάστες μαθητές σε αυτό τον τύπο σχολείου και στη συνέχεια ποια είναι η εκπαιδευτική τους πορεία.

Το δείγμα μας αποτελούν 115 αλλοδαποί μαθητές που γεννήθηκαν στην Ελλάδα ή σε χώρα του εξωτερικού και που οι δυο γονείς τους έχουν ξένη υπηκοότητα. Δεν συμπεριλήφθησαν στο δείγμα μαθητές που ο ένας τους γονιός έχει ελληνική υπηκοότητα.

Η έρευνα διεξήχθη στο διάστημα μεταξύ Φεβρουαρίου και Απριλίου του 2014.

Η στατιστική επεξεργασία των δεδομένων της έρευνας έγινε με το στατιστικό πρόγραμμα SPSS 14.0 (Statistical Package for Social Sciences).

Για την παρουσίαση των δεδομένων χρησιμοποιήθηκαν

- Ποσοστά περιγραφικής στατιστικής και απεικόνιση αυτών

- Πίνακες διπλής εισόδου/συνάφειας
- Έλεγχος υποθέσεων χ^2 σύμφωνα με το κριτήριο Pearson.

Για την μέτρηση της εξάρτησης δυο μεταβλητών X και Y , για την εξακρίβωση δηλαδή της έντασης και της συνάφειάς της χρησιμοποιείται ο συντελεστής χ^2 . Συγκεκριμένα πραγματοποιείται έλεγχος υποθέσεων για να εξεταστεί αν οι δυο μεταβλητές συσχετίζονται ή όχι. Ο στατιστικός έλεγχος για τον καθορισμό της ανεξαρτησίας ή μη των μεταβλητών βασίζεται στην στατιστική κατανομή χ^2 και διατυπώνεται με της εξής υποθέσεις:

H_0 : τα χαρακτηριστικά X και Y του δείγματος κατανέμονται ανεξάρτητα στον πληθυσμό

H_1 : τα χαρακτηριστικά X και Y του δείγματος δεν κατανέμονται ανεξάρτητα στον πληθυσμό

Η απόρριψη ή μη της μηδενικής υπόθεσης γίνεται με την εύρεση της τιμής p και την σύγκρισή της με ένα προκαθορισμένο επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας α . Θεωρώντας ως επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας το $\alpha=5\%=0,005$, τότε :

Αν η τιμή $p < 0,005$ απορρίπτουμε την μηδενική υπόθεση H_0

Αν η τιμή $p > 0,005$ απορρίπτουμε την υπόθεση H_1 (Κατσής κ.ά., 2011).

Τα δεδομένα περιέχουν μια σειρά μεταβλητών που καταμετρούν το φύλο, την αστικότητα της περιοχής, την χώρα καταγωγής, την πορεία φοίτησης των αλλοδαπών μαθητών και την επανάληψη τάξης. Το φύλο διακρίνεται σε δυο κατηγορίες που περιλαμβάνουν το αγόρι και το κορίτσι. Η αστικότητα της περιοχής διακρίνεται σε τρεις κατηγορίες που περιλαμβάνουν την αστική, ημιαστική και αγροτική. Η χώρα καταγωγής διακρίνεται σε πέντε κατηγορίες που περιλαμβάνουν την Αλβανία, Βουλγαρία, Ρουμανία, χώρες της πρώην ΕΣΣΔ και τέλος Λοιπές χώρες. Η πορεία φοίτησης των αλλοδαπών μαθητών διακρίνεται σε πέντε κατηγορίες που περιλαμβάνουν την κανονική φοίτηση, αυτούς που δεν φοίτησαν καθόλου, τη διαρροή στην Α΄ τάξη, διαρροή στη Β΄ τάξη, διαρροή στη Γ΄ τάξη. Τέλος η μεταβλητή που βασίστηκε στην επανάληψη τάξης περιλαμβάνει μαθητές που χρειάστηκε να επαναλάβουν τάξη ή τάξεις και σε αυτούς που δεν επανέλαβαν.

Η επεξεργασία των στοιχείων για την ποσοτική αποτύπωση της παρουσίας των αλλοδαπών μαθητών σε σχέση με τους γηγενείς και τα διαγράμματα έγιναν με τη χρήση του προγράμματος EXCEL.

B2 ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

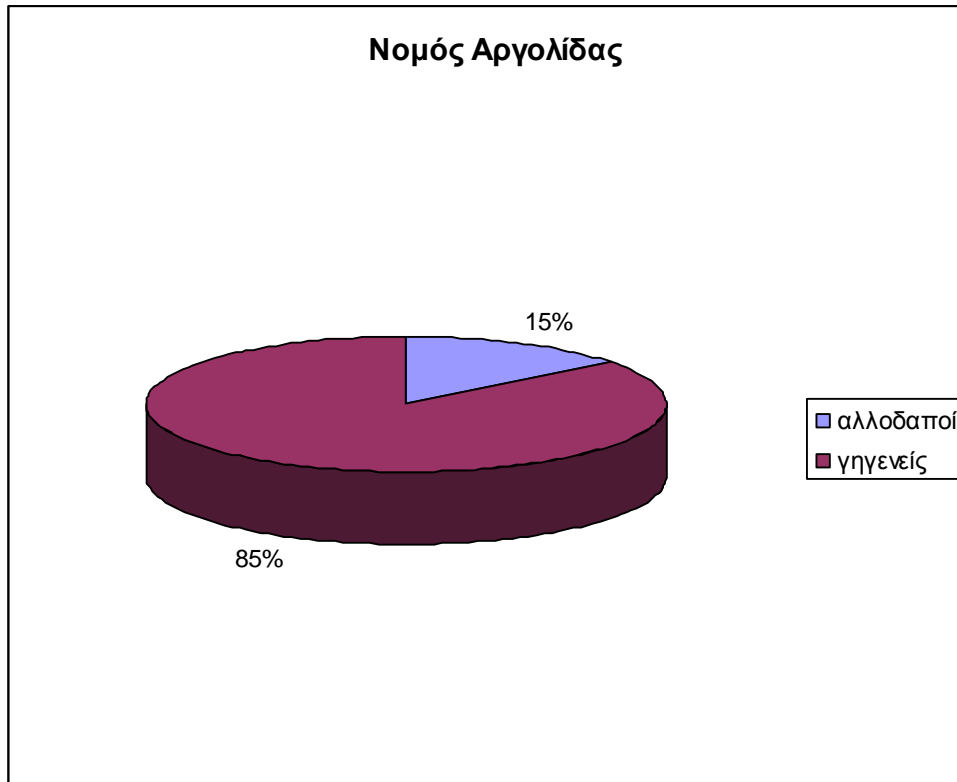
Στην ενότητα που ακολουθεί αποτυπώνεται ποσοτικά η παρουσία των αλλοδαπών μαθητών, που εγγράφηκαν αυτοδίκαια από το Δημοτικό το σχολικό έτος 2010-2011 στην Α΄ τάξη (γενιά 2010), στα 11 από τα 14 Γυμνάσια του Νομού Αργολίδας σε σχέση με αυτήν των γηγενών. Επιπλέον διακρίνεται η εκπροσώπηση τους σε σχέση με αυτήν των γηγενών με βάση την περιοχή (αστική, ημιαστική και αγροτική) που λειτουργεί το σχολείο. Ξεχωριστά δίνεται η ποσοτική αποτύπωση της παρουσίας αυτών των μαθητών στο Μουσικό Γυμνάσιο Προσύμνης, γιατί οι μαθητές προέρχονται από όλες τις περιοχές του Νομού. Σε αυτήν την περίπτωση δηλαδή μας ενδιαφέρει η αναλογία αλλοδαπών μαθητών-συνόλου μαθητών στα σχολεία.

Στη συνέχεια δίνονται τα χαρακτηριστικά των αλλοδαπών μαθητών που αφορούν στο σχολείο φοίτησης, στην παρουσία τους σε σχολεία αστικής, ημιαστικής και αγροτικής περιοχής, στην χώρα καταγωγής τους, στο φύλο και στο αν επαναλαμβάνουν τάξη. Στην περίπτωση αυτή εξετάζουμε το πλήθος των αλλοδαπών μαθητών, ανεξαρτήτως του ποσοστού το οποίο εκφράζει το πλήθος αυτού σε σύγκριση με το συνολικό πλήθος των μαθητών στα σχολεία.

Τελευταία αλλά ιδιαίτερα σημαντικά παρατίθενται τα αποτελέσματα των συσχετίσεων ορισμένων μεταβλητών όπως η πορεία φοίτησης, το φύλο, η αστικότητα, η εθνικότητα, η επανάληψη τάξης και η μαθητική διαρροή των αλλοδαπών μαθητών στα Γυμνάσια του Νομού Αργολίδας.

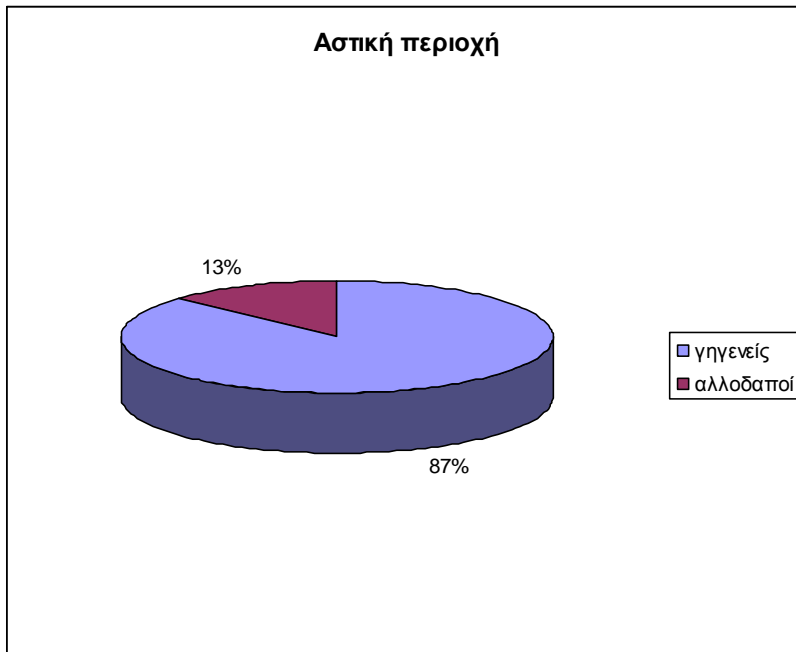
B2.1 ΠΟΣΟΤΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ ΤΩΝ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΓΗΓΕΝΕΙΣ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1: Αλλοδαποί μαθητές σε σχέση με τους γηγενείς, ΓΕΝΙΑ 2010

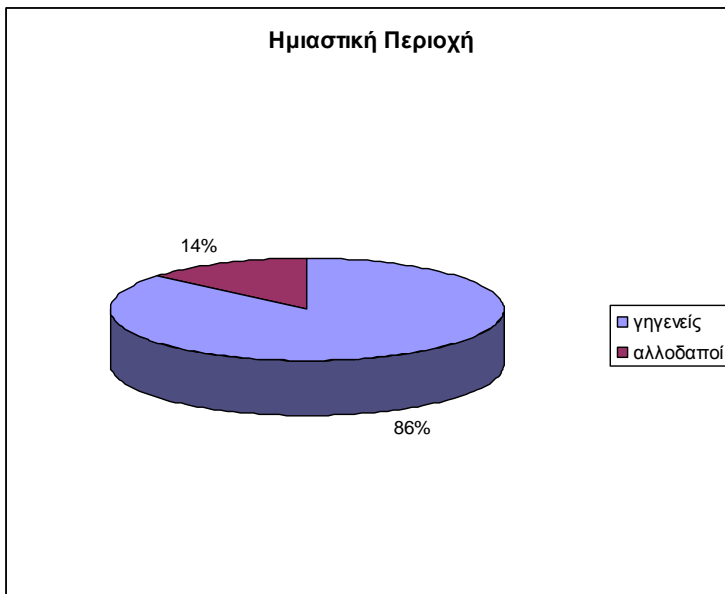
Από τα παραπάνω προκύπτει πως από το σύνολο των μαθητών που εγγράφηκαν αυτοδίκαια από το Δημοτικό το σχολικό έτος 2010-2011 στην Α΄ τάξη (γενιά 2010) στα 11 από τα 14 ημερήσια γυμνάσια του νομού Αργολίδας σε ποσοστό 15% είναι μαθητές που κατάγονται από ξένη χώρα. Συνεπώς, η παρουσία των αλλοδαπών μαθητών στα Γυμνάσια της Αργολίδας αγγίζει σε ποσοστό το 15%.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2: Αλλοδαποί μαθητές σε σχέση με τους γηγενείς σε σχολεία αστικών περιοχών, ΓΕΝΙΑ 2010

Από το σύνολο της ίδιας γενιάς μαθητών οι αλλοδαποί μαθητές που φοιτούν σε σχολεία αστικών περιοχών ανέρχονται σε ποσοστό 13%.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3: Αλλοδαποί μαθητές σε σχέση με τους γηγενείς σε σχολεία αστικών περιοχών, ΓΕΝΙΑ 2010

Οι αλλοδαποί μαθητές που φοιτούν σε Γυμνάσια ημιαστικών περιοχών αποτελούν το 14% στη σύνθεση των εν λόγω σχολείων.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4: Αλλοδαποί μαθητές σε σχέση με τους γηγενείς σε σχολεία αγροτικών περιοχών, ΓΕΝΙΑ 2010

Οι αλλοδαποί μαθητές που φοιτούν σε σχολεία αγροτικών περιοχών αποτελούν το 25% του συνολικού μαθητικού πληθυσμού.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4: Αλλοδαποί μαθητές σε σχέση με τους γηγενείς στο μουσικό σχολείο Προσύμνης, ΓΕΝΙΑ 2010

Στο Μουσικό Γυμνάσιο της Προσύμνης οι αλλοδαποί μαθητές εκπροσωπούνται με ποσοστό 8%.

4.4.2 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Παρουσία αλλοδαπών μαθητών στα γυμνάσια του νομού Αργολίδας
Statistics

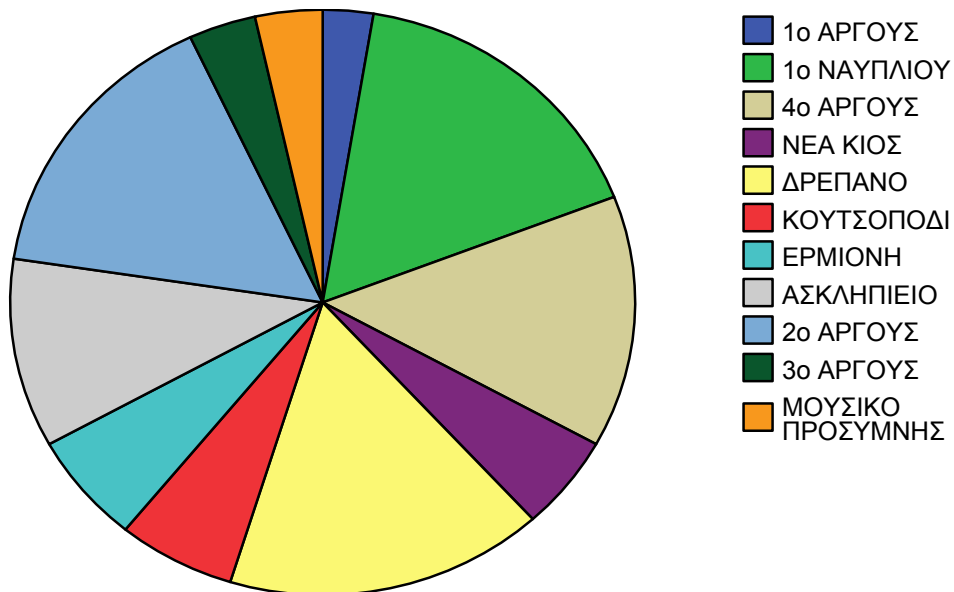
σχολείο

N	Valid	115
	Missing	0

σχολείο

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1ο ΑΡΓΟΥΣ	3	2,6	2,6	2,6
	1ο ΝΑΥΠΛΙΟΥ	19	16,5	16,5	19,1
	4ο ΑΡΓΟΥΣ	16	13,9	13,9	33,0
	ΝΕΑ ΚΙΟΣ	6	5,2	5,2	38,3
	ΔΡΕΠΑΝΟ	19	16,5	16,5	54,8
	ΚΟΥΤΣΟΠΟΔΙ	7	6,1	6,1	60,9
	ΕΡΜΙΟΝΗ	7	6,1	6,1	67,0
	ΑΣΚΛΗΠΕΙΟ	12	10,4	10,4	77,4
	2ο ΑΡΓΟΥΣ	18	15,7	15,7	93,0
	3ο ΑΡΓΟΥΣ	4	3,5	3,5	96,5
	ΜΟΥΣΙΚΟ ΠΡΟΣΥΜΝΗΣ	4	3,5	3,5	100,0
	Total	115	100,0	100,0	

σχολείο

Οι αλλοδαποί μαθητές που εγγράφηκαν στην Α΄ τάξη το σχολικό έτος 2010-2011 στα ημερήσια Γυμνάσια της Αργολίδας δεν κατανέμονται ισομερώς στα σχολεία του Νομού. Παρουσιάζεται δηλαδή διακύμανση στο ποσοστό εκπροσώπησης των αλλοδαπών μαθητών μεταξύ των Γυμνάσιων του Νομού. Το μεγαλύτερο ποσοστό εκπροσώπησης τους παρατηρείται σε ένα αστικό σχολείο, το 1^ο Γυμνάσιο Ναυπλίου(16,5%) και σε ένα αγροτικό σχολείο, το Γυμνάσιο Δρεπάνου (16,5%). Ακολουθούν με μικρή διαφορά το 2^ο Γυμνάσιο Άργους (15,7%) και το 4^ο Γυμνάσιο Άργους (13,9%) και με μικρότερο ποσοστό έπεται το Γυμνάσιο Ασκληπιείου (10,4%), ένα σχολείο ημιαστικής περιοχής. Στα υπόλοιπα σχολεία το ποσοστό παρουσίας των παραπάνω μαθητών εμφανίζεται αρκετά μειωμένο. Το Γυμνάσιο Κουτσοποδίου που βρίσκεται σε αγροτική περιοχή και της Ερμιόνης, σε ημιαστική καταγράφουν το ίδιο ποσοστό αλλοδαπών (6,1%), και σχεδόν ίδιο ποσοστό έχει ένα ακόμα ημιαστικό, το Γυμνάσιο της Νέας Κίου (5,2%). Το 3^ο και το 1^ο Γυμνάσιο Άργους έχουν μόλις ποσοστό 3,5% και 2,6% αντίστοιχα. Αξίζει να σημειωθεί πως και στο μουσικό σχολείο της Προσύμνης, που οι μαθητές του προέρχονται από όλο το νομό και με επιλογή που βασίζεται στις μουσικές τους επιδόσεις, υπάρχει παρουσία αλλοδαπών μαθητών με ποσοστό 3,5% .

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΑΝΑ ΠΕΡΙΟΧΗ

Statistics

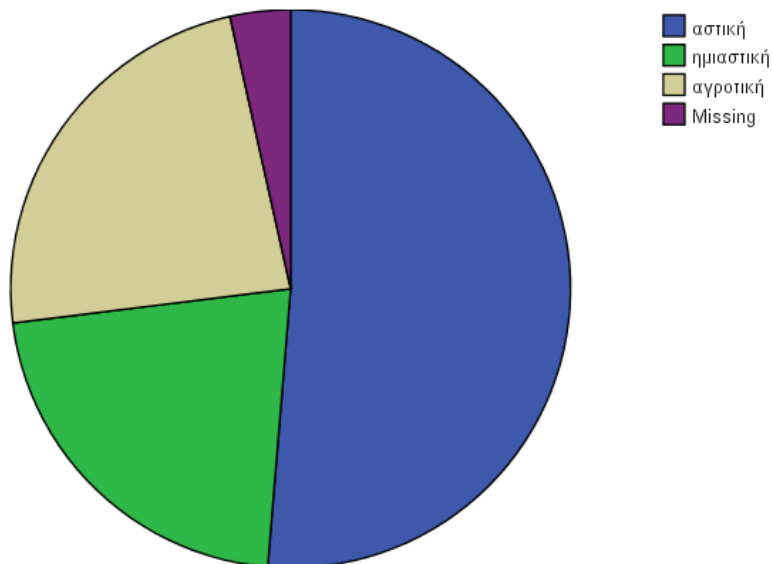
αστικότητα

N	Valid	111
	Missing	4

αστικότητα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	αστική	59	51,3	53,2	53,2
	ημιαστική	25	21,7	22,5	75,7
	αγροτική	27	23,5	24,3	100,0
	Total	111	96,5	100,0	
Missing	System	4	3,5		
Total		115	100,0		

αστικότητα

Από το σύνολο των αλλοδαπών μαθητών οι μισοί και πλέον φοιτούν σε σχολεία αστικών περιοχών (51,3%). Οι υπόλοιποι φοιτούν σε σχολεία αγροτικών περιοχών με ποσοστό 23,5% και σε ημιαστικών με ποσοστό 21,7%. Στο ποσοστό του δείγματος δεν υπολογίστηκαν οι μαθητές του Μουσικού σχολείου Προσύμνης, γιατί, αν και το σχολείο έχει έδρα σε αγροτική περιοχή, οι μαθητές του προέρχονται από όλες τις περιοχές της Αργολίδας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΑΝΑ ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑ

Statistics

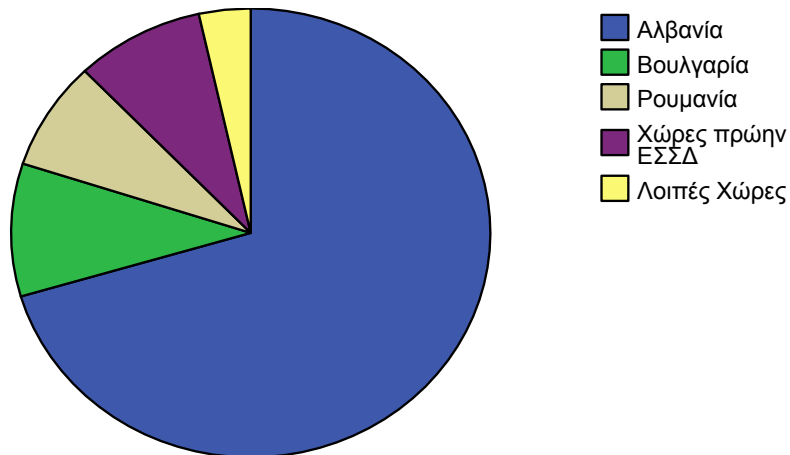
εθνικότητα

N	Valid	115
	Missing	0

εθνικότητα

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Αλβανία	81	70,4	70,4	70,4
Βουλγαρία	11	9,6	9,6	80,0
Ρουμανία	9	7,8	7,8	87,8
Χώρες πρώην ΕΣΣΔ	10	8,7	8,7	96,5
Λοιπές Χώρες	4	3,5	3,5	100,0
Total	115	100,0	100,0	

εθνικότητα

Όπως αναμενόταν η εκπροσώπηση των μαθητών με καταγωγή από την Αλβανία είναι πολύ μεγάλη στα Γυμνάσια της Αργολίδας, μιας και η παρουσία των μεταναστών από την Αλβανία αποτελεί την πλειοψηφία στη χώρα μας. Το ποσοστό τους λοιπόν εκτοξεύεται στα 70,4% και ακολουθούν με πολύ μεγάλη διαφορά οι μαθητές με καταγωγή από την Βουλγαρία με ποσοστό 9,6%. Με μικρότερο ποσοστό 7,8% εκπροσωπούνται οι μαθητές με καταγωγή από την Ρουμανία και με ποσοστό 8,7% οι μαθητές από τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Πολύ μικρή είναι η παρουσία μαθητών από άλλες χώρες και με ποσοστό 3,5% .

ΠΙΝΑΚΑΣ 4: ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΑΝΑ ΦΥΛΟ

Statistics

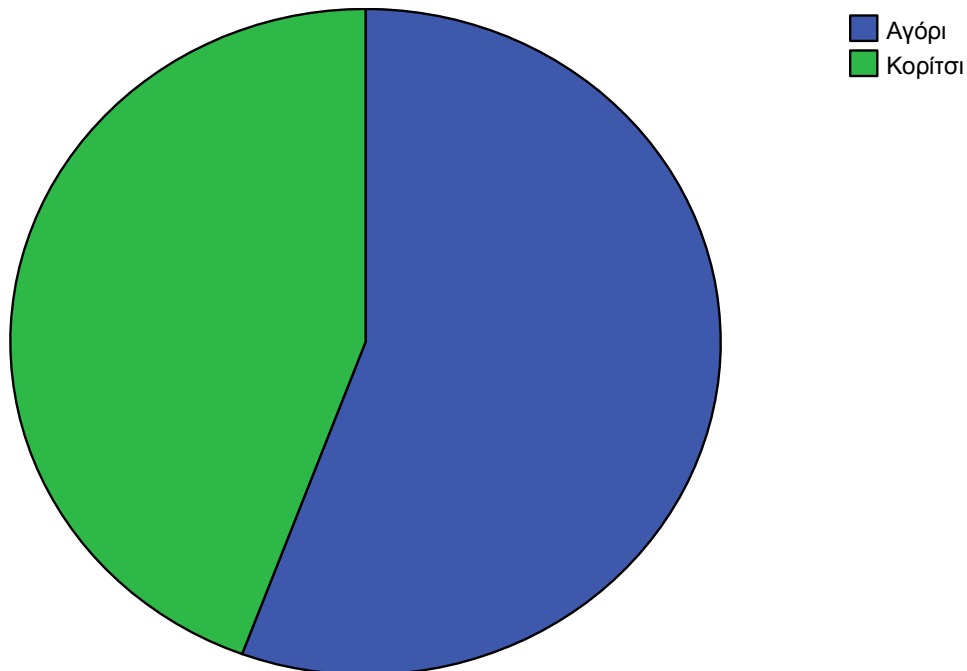
φύλο

N	Valid	115
	Missing	0

φύλο

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Αγόρι	64	55,7	55,7	55,7
	Κορίτσι	51	44,3	44,3	100,0
	Total	115	100,0	100,0	

φύλο

Από την επισκόπηση των παραπάνω προκύπτει ότι τα αγόρια του δείγματος παρουσιάζουν ελαφρώς μεγαλύτερο ποσοστό (55,7%) εκπροσώπησης από τα κορίτσια, τα οποία έχουν ποσοστό 44,3% .

ΠΙΝΑΚΑΣ 5: ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ ΜΑΘΗΤΕΣ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗ ΦΟΙΤΗΣΗ
Statistics

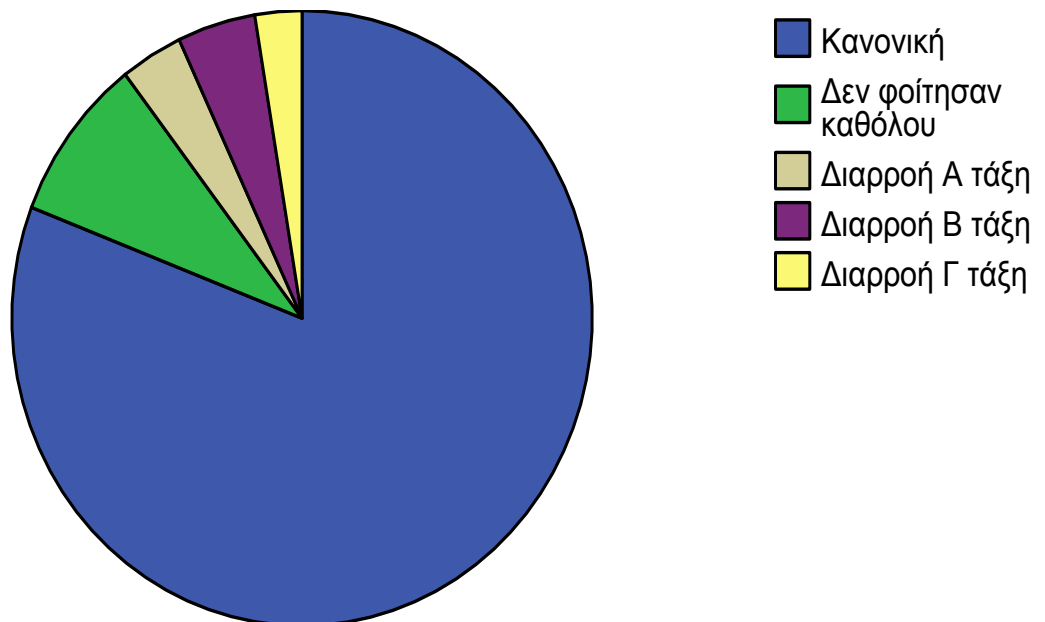
φοίτηση

N	Valid	115
	Missing	0

φοίτηση

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Κανονική	93	80,9	80,9	80,9
	Δεν φοίτησαν καθόλου	10	8,7	8,7	89,6
	Διαρροή Α τάξη	4	3,5	3,5	93,0
	Διαρροή Β τάξη	5	4,3	4,3	97,4
	Διαρροή Γ τάξη	3	2,6	2,6	100,0
	Total	115	100,0	100,0	

φοίτηση

Από του 115 μαθητές του δείγματος η συντριπτική πλειοψηφία φοίτησε κανονικά στα Γυμνάσια του Νομού και με ποσοστό 80,9 % απέκτησε απολυτήριο Γυμνασίου. Το υπόλοιπο ποσοστό αποτελεί την μαθητική διαρροή των αλλοδαπών μαθητών στα γυμνάσια της Αργολίδας και αγγίζει το 19,1. Συγκεκριμένα το 8,7% αφορά μαθητές που δεν φοίτησαν καθόλου στο Γυμνάσιο. Επομένως σχεδόν η μισή διαρροή των αλλοδαπών μαθητών στα Γυμνάσια της Αργολίδας αφορά μαθητές που σταματούν τις σπουδές τους στο Δημοτικό. Η υπόλοιπη διαρροή αφορά μαθητές που εγκαταλείπουν το σχολείο στην Α΄ τάξη και με ποσοστό 3,5% και στη Β΄ τάξη με λίγο μεγαλύτερο ποσοστό που φτάνει στα 4,3%. Πολύ μικρότερη είναι η μαθητική διαρροή στη Γ΄ τάξη και με ποσοστό 2,6% .

ΠΙΝΑΚΑΣ 6: ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ ΜΑΘΗΤΕΣ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΛΗΨΗ ΤΑΞΗΣ

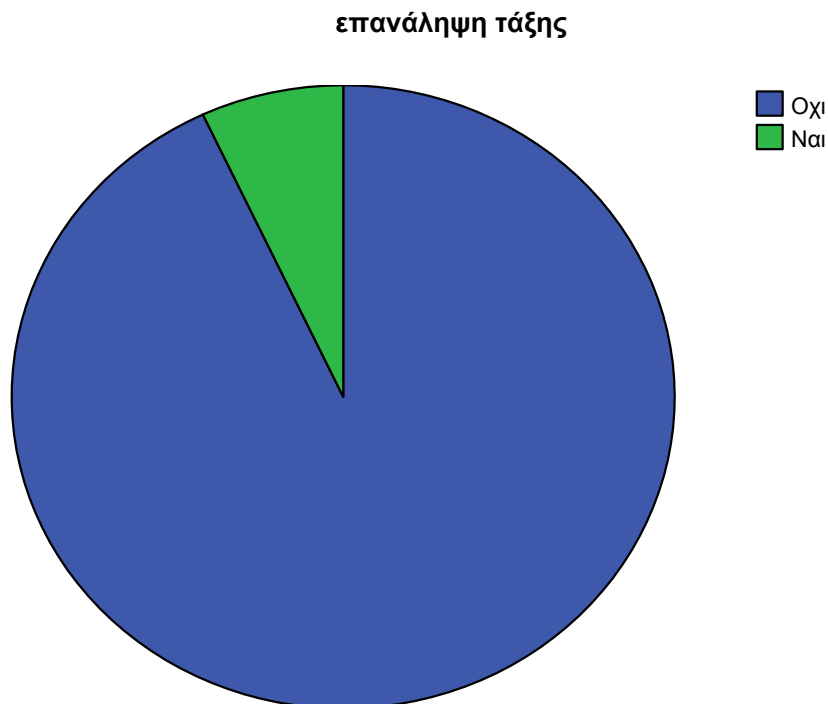
Statistics

επανάληψη τάξης

N	Valid	115
	Missing	0

επανάληψη τάξης

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Οχι	107	93,0	93,0	93,0
	Ναι	8	7,0	7,0	100,0
	Total	115	100,0	100,0	

Το 93% των αλλοδαπών μαθητών του Νομού Αργολίδας δεν επαναλαμβάνει τάξη ή τάξεις και μόνο το 7% χρειάζεται να φοιτήσει περισσότερες από μια φορές σε μια ή περισσότερες τάξεις.

B2.3 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΣΥΣΧΕΤΙΣΕΩΝ

1. Φύλο – Φοίτηση

Πίνακας 1 : Φύλο σε σχέση με τη Φοίτηση

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
φύλο * φοίτηση	115	100,0%	0	,0%	115	100,0%

φύλο * φοίτηση Crosstabulation

			φοίτηση					Total
			Κανονική	Δεν φοίτησαν καθόλου	Διαρροή Α τάξη	Διαρροή Β τάξη	Διαρροή Γ τάξη	
φύλο	Αγόρι	Count	49	7	4	2	2	64
		Expected Count	51,8	5,6	2,2	2,8	1,7	64,0
		% within φύλο	76,6%	10,9%	6,3%	3,1%	3,1%	100,0%
		% within φοίτηση	52,7%	70,0%	100,0%	40,0%	66,7%	55,7%
		Std. Residual	-,4	,6	1,2	-,5	,3	
Κορίτσι	Count	44	3	0	3	1	51	
	Expected Count	41,2	4,4	1,8	2,2	1,3	51,0	
	% within φύλο	86,3%	5,9%	,0%	5,9%	2,0%	100,0%	
	% within φοίτηση	47,3%	30,0%	,0%	60,0%	33,3%	44,3%	
	Std. Residual	,4	-,7	-1,3	,5	-,3		
Total	Count	93	10	4	5	3	115	
	Expected Count	93,0	10,0	4,0	5,0	3,0	115,0	
	% within φύλο	80,9%	8,7%	3,5%	4,3%	2,6%	100,0%	
	% within φοίτηση	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	4,996(a)	4	,288
Likelihood Ratio	6,528	4	,163
Linear-by-Linear Association	,620	1	,431
N of Valid Cases	115		

a 7 cells (70,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1,33.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ της πορείας φοίτησης των αλλοδαπών μαθητών και στα δυο φύλα. (τιμή p: 0,288). Παρατηρούμε δηλαδή ότι τα αγόρια φοίτησαν κανονικά και απέκτησαν απολυτήρια Γυμνασίου σε ποσοστό 76,6 % ενώ τα κορίτσια παρουσιάζουν μεγαλύτερο ποσοστό (86,3 %). Τα μεγαλύτερα ποσοστά μαθητικής διαρροής εμφανίζονται στους μαθητές που εγγράφηκαν αυτοδίκαια στο Γυμνάσιο αλλά δε φοίτησαν καθόλου. Σε αυτό το ποσοστό τα αγόρια φαίνεται να εγκαταλείπουν το σχολείο περισσότερο σε ποσοστό 10,9% ενώ τα κορίτσια λιγότερο και σε ποσοστό 5,9%. Επίσης παρατηρείται ότι η διαρροή των αγοριών στην Α' ανέρχεται στο ποσοστό του 6,3% ενώ η αντίστοιχη διαρροή των κοριτσιών είναι μηδενική. Η εικόνα διαφοροποιείται στη Β' τάξη με την διαρροή των αγοριών να είναι 3,1% ενώ των κοριτσιών να ανέρχεται στα 5,9%. Η διαρροή των αγοριών στην Γ' τάξη είναι ίδια με τη Β' 3,1% ενώ για τα κορίτσια μειώνεται σε 2%. Επομένως η πορεία φοίτησης των αλλοδαπών μαθητών δεν εξαρτάται από το φύλο του μαθητή.

2. Αστικότητα – Φοίτηση

Πίνακας 2: Αστικότητα σε σχέση με τη φοίτηση

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
αστικότητα * φοίτηση	111	96,5%	4	3,5%	115	100,0%

αστικότητα * φοίτηση Crosstabulation

			φοίτηση					Total
			Κανονική	Δεν φοίτησαν καθόλου	Διαρροή Α τάξη	Διαρροή Β τάξη	Διαρροή Γ τάξη	
αστικότητα	αστική	Count	43	9	2	4	1	59
		Expected Count	47,3	5,3	2,1	2,7	1,6	59,0
		% within αστικότητα	72,9%	15,3%	3,4%	6,8%	1,7%	100,0%
		% within φοίτηση	48,3%	90,0%	50,0%	80,0%	33,3%	53,2%
	Std. Residual	-,6	1,6	-,1	,8	-,5		
	ημιαστική	Count	23	1	0	0	1	25
		Expected Count	20,0	2,3	,9	1,1	,7	25,0
		% within αστικότητα	92,0%	4,0%	,0%	,0%	4,0%	100,0%
		% within φοίτηση	25,8%	10,0%	,0%	,0%	33,3%	22,5%
	Std. Residual	,7	-,8	-,9	-1,1	,4		
	αγροτική	Count	23	0	2	1	1	27
		Expected Count	21,6	2,4	1,0	1,2	,7	27,0
% within αστικότητα		85,2%	,0%	7,4%	3,7%	3,7%	100,0%	
% within φοίτηση		25,8%	,0%	50,0%	20,0%	33,3%	24,3%	
Std. Residual	,3	-1,6	1,0	-,2	,3			
Total	Count	89	10	4	5	3	111	
	Expected Count	89,0	10,0	4,0	5,0	3,0	111,0	
	% within αστικότητα	80,2%	9,0%	3,6%	4,5%	2,7%	100,0%	
	% within φοίτηση	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	10,907(a)	8	,207
Likelihood Ratio	14,756	8	,064
Linear-by-Linear Association	,359	1	,549
N of Valid Cases	111		

a 11 cells (73,3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,68.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ της πορείας φοίτησης των αλλοδαπών μαθητών και της περιοχής που έχει έδρα η σχολική μονάδα στην οποία φοιτούν (τιμή $p : 0,207$). Παρατηρούμε δηλαδή ότι η φοίτηση των αλλοδαπών μαθητών ήταν κανονική σε σχολεία αστικής περιοχής σε ποσοστό 72,9 % , σε σχολεία ημιαστικών περιοχών το ποσοστό είναι αρκετά μεγαλύτερο και ανέρχεται σε 92 % και τέλος στα σχολεία αγροτικών περιοχών το ποσοστό είναι 85,2 %.

Ως εκ τούτου η μεγαλύτερη μαθητική διαρροή εντοπίζεται στα σχολεία των αστικών περιοχών σε ποσοστό που φτάνει στα 27,2 % . Από αυτό το ποσοστό (27,2 %) διαρροής οι περισσότεροι είναι μαθητές που δεν φοίτησαν καθόλου στα αντίστοιχα Γυμνάσια (15,3) ενώ σαφώς μικρότερη είναι η διαρροή στις τάξεις Α΄ σε ποσοστό 3,4 % . Στη Β΄ τάξη το ποσοστό διπλασιάζεται σε 6,8 % ενώ στη Γ΄ τάξη μειώνεται σε 1,7. Στο σύνολό της η διαρροή και στις τρεις τάξεις Α΄ Β΄ Γ΄ αγγίζει το ποσοστό του 11,9 % .

Η μικρότερη διαρροή αλλοδαπών μαθητών καταγράφεται σε σχολεία ημιαστικών περιοχών σε ποσοστό 8% . Από το ποσοστό αυτό οι μαθητές που δεν φοίτησαν καθόλου είναι οι μισοί, δηλαδή αποτελούν το 4% ενώ οι άλλοι μισοί (4%) είναι μαθητές που εγκατέλειψαν το σχολείο στην Γ΄ τάξη. Στις άλλες τάξεις οι μαθητική διαρροή είναι μηδενική.

Τέλος στα σχολεία των αγροτικών περιοχών η διαρροή κυμαίνεται σε ποσοστό 14,8 % . Η μεγαλύτερη διαρροή παρατηρείται στην Α΄ τάξη σε ποσοστό 7,4% ενώ το υπόλοιπο ποσοστό διαρροής 7,4 διαιρείται ισότιμα στην Β΄ και Γ΄ τάξη. Δεν υπήρξαν μαθητές που δεν φοίτησαν καθόλου στα αντίστοιχα σχολεία. Συμπερασματικά η φοίτηση των αλλοδαπών μαθητών είναι ανεξάρτητη από την περιοχή που λειτουργεί το σχολείο στο οποίο φοιτούν.

3. Εθνικότητα – Φοίτηση

Πίνακας 3 : Εθνικότητα σε σχέση με τη Φοίτηση

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
εθνικότητα * φοίτηση	115	100,0%	0	,0%	115	100,0%

εθνικότητα * φοίτηση Crosstabulation

			φοίτηση					Total
			Κανονική	Δεν φοίτησαν καθόλου	Διαρροή Α τάξη	Διαρροή Β τάξη	Διαρροή Γ τάξη	
εθνικότητα	Αλβανία	Count	72	5	2	1	1	81
		Expected Count	65,5	7,0	2,8	3,5	2,1	81,0
		% within εθνικότητα	88,9%	6,2%	2,5%	1,2%	1,2%	100,0%
		% within φοίτηση	77,4%	50,0%	50,0%	20,0%	33,3%	70,4%
		Std. Residual	,8	-,8	-,5	-1,3	-,8	
	Βουλγαρία	Count	4	2	1	3	1	11
		Expected Count	8,9	1,0	,4	,5	,3	11,0
		% within εθνικότητα	36,4%	18,2%	9,1%	27,3%	9,1%	100,0%
		% within φοίτηση	4,3%	20,0%	25,0%	60,0%	33,3%	9,6%
		Std. Residual	-1,6	1,1	1,0	3,6	1,3	
	Ρουμανία	Count	5	1	1	1	1	9
		Expected Count	7,3	,8	,3	,4	,2	9,0
		% within εθνικότητα	55,6%	11,1%	11,1%	11,1%	11,1%	100,0%
		% within φοίτηση	5,4%	10,0%	25,0%	20,0%	33,3%	7,8%
		Std. Residual	-,8	,2	1,2	1,0	1,6	
	Χώρες πρώην ΕΣΣΔ	Count	8	2	0	0	0	10
		Expected Count	8,1	,9	,3	,4	,3	10,0
		% within εθνικότητα	80,0%	20,0%	,0%	,0%	,0%	100,0%
		% within φοίτηση	8,6%	20,0%	,0%	,0%	,0%	8,7%
		Std. Residual	,0	1,2	-,6	-,7	-,5	
Λοιπές Χώρες	Count	4	0	0	0	0	4	
	Expected Count	3,2	,3	,1	,2	,1	4,0	
	% within εθνικότητα	100,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	100,0%	
	% within φοίτηση	4,3%	,0%	,0%	,0%	,0%	3,5%	
	Std. Residual	,4	-,6	-,4	-,4	-,3		
Total	Count	93	10	4	5	3	115	
	Expected Count	93,0	10,0	4,0	5,0	3,0	115,0	
	% within εθνικότητα	80,9%	8,7%	3,5%	4,3%	2,6%	100,0%	
	% within φοίτηση	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
	Std. Residual							

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	32,945(a)	16	,008
Likelihood Ratio	25,486	16	,062
Linear-by-Linear Association	1,378	1	,240
N of Valid Cases	115		

a. 20 cells (80,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,10.

Από τους παραπάνω πίνακες προκύπτει ότι δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ των δυο μεταβλητών. (τιμή $p : 0,008$). Σε αυτήν την περίπτωση θεωρούμε ότι οι δυο μεταβλητές δεν είναι αλληλοεξαρτώμενες, δηλαδή η πορεία φοίτησης των αλλοδαπών μαθητών στα Γυμνάσια της Αργολίδας δεν σχετίζεται με την χώρα καταγωγής. Ωστόσο η τιμή $p : 0,008$ είναι πολύ κοντά στην τιμή $\alpha < 0,005$ και άρα στην προκειμένη περίπτωση το συμπέρασμά μας είναι αρκετά αβέβαιο. Αναλυτικότερα παρατηρούμε πως από δείγμα 115 μαθητών, με βάση τον πίνακα **Crosstabulation** οι μαθητές με Αλβανική καταγωγή σε ποσοστό 88,9 % φοίτησαν κανονικά και απέκτησαν απολυτήριο Γυμνασίου. Το μεγαλύτερο ποσοστό της μαθητικής διαρροής που ανέρχεται σε 6,2 % αφορά σε αυτούς που δεν φοίτησαν καθόλου στο Γυμνάσιο μετά την αυτοδίκαιη εγγραφή τους από το Δημοτικό. Σημαντικά μικρότερη καταγράφεται η διαρροή και στις τρεις τάξεις(Α΄ Β΄ και Γ΄) με συνολικό ποσοστό 4,9 %, Πιο συγκεκριμένα στην Α΄ τάξη το ποσοστό διαρροής είναι 2,5 % , και 1,2 % στην Β΄ και Γ΄ τάξη αντίστοιχα. Συνολικά το ποσοστό της διαρροής των μαθητών με Αλβανική καταγωγή ανέρχεται για τα Γυμνάσια της Αργολίδας στο ποσοστό του 11,1 %.

Ωστόσο οι μαθητές με Βουλγαρική καταγωγή παρουσιάζουν ποσοστό κανονικής φοίτησης μόλις 36,4 % .Το υψηλότερο ποσοστό διαρροής τους καταγράφεται στη Β΄ Γυμνασίου και αγγίζει το 27,3 % ενώ μεγάλη είναι και η διαρροή σε αυτούς που δεν φοίτησαν καθόλου (18,2 %). Η Α΄ και η Γ τάξη ακολουθούν με μικρότερη διαρροή και με ποσοστό 9,1 αντίστοιχα. Η συνολική διαρροή των Βούλγαρων μαθητών ανέρχεται σε ποσοστό 63,6% . Από τα τυποποιημένα υπόλοιπα του πίνακά μας παρατηρούμε ότι το κελί της Βουλγαρίας έχει τιμή + 3,6 (διαρροή Β΄ τάξης). Φαίνεται λοιπόν ότι εκεί διαφαίνεται έντονα μια στατιστικά σημαντική σχέση, αφού σε αυτήν την

εθνικότητα υπάρχουν σαφώς περισσότεροι μαθητές που διαρρέουν από όσο αναμενόταν σε αυτήν την τάξη.

Οι μαθητές με καταγωγή από την Ρουμανία αποκτούν απολυτήριο Γυμνασίου σε ποσοστό 55,6%. Οι μαθητική διαρροή διανέμεται ισομερώς με ποσοστό 11,1% σε αυτούς που δεν φοίτησαν καθόλου και σε αυτούς που εγκατέλειψαν το σχολείο σε μια από τις τρεις τάξεις του Γυμνασίου. Η μαθητική διαρροή λοιπόν των μαθητών αυτών αγγίζει το 44,4%.

Οι μαθητές με καταγωγή από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης φοιτούν κανονικά στα Γυμνάσια της Αργολίδας σε ποσοστό 80 % ενώ η μαθητική διαρροή τους αφορά σε αυτούς που δεν φοίτησαν καθόλου στο Γυμνάσιο και ανέρχεται σε ποσοστό 20%. Η διαρροή στις τρεις τάξεις του Γυμνασίου είναι μηδενική. Δηλαδή όσοι μαθητές αυτών των εθνικοτήτων φοίτησαν στα σχολεία απέκτησαν και απολυτήριο Γυμνασίου.

Τέλος οι μαθητές από άλλες χώρες κατάφεραν να αποκτήσουν απολυτήριο Γυμνασίου σε ποσοστό 100%. Η διαρροή δηλαδή σε αυτήν την περίπτωση είναι μηδενική.

4. Επανάληψη τάξης – Φοίτηση

Πίνακας 4 : Επανάληψη τάξης σε σχέση με τη Φοίτηση

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
επανάληψη τάξης * φοίτηση	115	100,0%	0	,0%	115	100,0%

επανάληψη τάξης * φοίτηση Crosstabulation

			φοίτηση					Total
			Κανονική	Δεν φοίτησαν καθόλου	Διαρροή Α τάξη	Διαρροή Β τάξη	Διαρροή Γ τάξη	
επανάληψη τάξης	Οχι	Count	89	10	2	3	3	107
		Expected Count	86,5	9,3	3,7	4,7	2,8	107,0
		% within επανάληψη τάξης	83,2%	9,3%	1,9%	2,8%	2,8%	100,0%
		% within φοίτηση	95,7%	100,0%	50,0%	60,0%	100,0%	93,0%
		Std. Residual	,3	,2	-,9	-,8	,1	
	Ναι	Count	4	0	2	2	0	8
		Expected Count	6,5	,7	,3	,3	,2	8,0
		% within επανάληψη τάξης	50,0%	,0%	25,0%	25,0%	,0%	100,0%
		% within φοίτηση	4,3%	,0%	50,0%	40,0%	,0%	7,0%
		Std. Residual	-1,0	-,8	3,3	2,8	-,5	
Total	Count	93	10	4	5	3	115	
	Expected Count	93,0	10,0	4,0	5,0	3,0	115,0	
	% within επανάληψη τάξης	80,9%	8,7%	3,5%	4,3%	2,6%	100,0%	
	% within φοίτηση	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	21,869(a)	4	,000
Likelihood Ratio	12,807	4	,012
Linear-by-Linear Association	7,128	1	,008
N of Valid Cases	115		

a 7 cells (70,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,21.

Από τους παραπάνω πίνακες προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ των δυο μεταβλητών (τιμή $p : 0,000$). Σε αυτήν την περίπτωση θεωρούμε ότι οι δυο μεταβλητές είναι αλληλοεξαρτώμενες, δηλαδή η πορεία φοίτησης των αλλοδαπών μαθητών στα Γυμνάσια της Αργολίδας σχετίζεται με την επανάληψη μιας ή περισσοτέρων τάξεων.

Αναλυτικότερα διερευνώντας τους μαθητές που δεν επανέλαβαν καμία τάξη σε ποσοστό 83,2% φοίτησαν κανονικά και απέκτησαν απολυτήριο Γυμνασίου. Αντίθετα από τους μαθητές που επανέλαβαν τάξη ή τάξεις μία ή περισσότερες φορές κατάφεραν μόνο οι μισοί (50%)να πάρουν απολυτήριο Γυμνασίου.

Από τους μαθητές που δεν επανέλαβαν καμία τάξη ένα ποσοστό 9,3% δε φοίτησε καθόλου ενώ η διαρροή στην Α΄ τάξη είναι 1,9% και στη Β΄ και Γ΄ 2,8% για την καθεμιά. Η μαθητική διαρροή δηλαδή των αλλοδαπών μαθητών που δεν επανέλαβαν τάξη αγγίζει τα 7,5% και για τις τρεις τάξεις μαζί. Η συνολική διαρροή υπολογίζοντας κι αυτούς που δε φοίτησαν καθόλου ανέρχεται στα 17,7%.

Στον πίνακα Crosstabulation παρατηρούμε από τα τυποποιημένα υπόλοιπα ότι το κελί των μαθητών που επανέλαβαν την Α΄ τάξη έχει τιμή +3,3. Φαίνεται λοιπόν ότι εκεί διαμορφώνεται πιο έντονα η στατιστικά σημαντική σχέση, αφού σε αυτούς τους μαθητές υπάρχει ένδειξη πως διαρρέουν περισσότεροι από όσο αναμενόταν. Ανάλογο εύρημα παρατηρούμε και στον κελί των μαθητών που επανέλαβαν τάξη και έχει τιμή +2,8. Και σε αυτήν την περίπτωση το εύρημα υποδηλώνει σημαντικά μεγαλύτερη διαρροή από όση αναμενόταν σε αυτό το επίπεδο. Δηλαδή σε ποσοστό 25% από τους μαθητές που επαναλαμβάνουν την τάξη εγκατέλειψαν το σχολείο ενώ φοιτούσαν στη Β΄ τάξη. Συμπερασματικά αποδεικνύεται πως η επανάληψη τάξης αυξάνει την πιθανότητα εγκατάλειψης του σχολείου.

5. Επανάληψη τάξης – Αστικότητα

Πίνακας 5: Επανάληψη τάξης σε σχέση με την Αστικότητα

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
επανάληψη τάξης * αστικότητα	111	96,5%	4	3,5%	115	100,0%

επανάληψη τάξης * αστικότητα Crosstabulation

			αστικότητα			Total
			αστική	ημιαστική	αγροτική	
επανάληψη τάξης	Οχι	Count	57	25	21	103
		Expected Count	54,7	23,2	25,1	103,0
		% within επανάληψη τάξης	55,3%	24,3%	20,4%	100,0%
		% within αστικότητα	96,6%	100,0%	77,8%	92,8%
		Std. Residual	,3	,4	-,8	
	Ναι	Count	2	0	6	8
		Expected Count	4,3	1,8	1,9	8,0
		% within επανάληψη τάξης	25,0%	,0%	75,0%	100,0%
		% within αστικότητα	3,4%	,0%	22,2%	7,2%
		Std. Residual	-1,1	-1,3	2,9	
Total	Count	59	25	27	111	
	Expected Count	59,0	25,0	27,0	111,0	
	% within επανάληψη τάξης	53,2%	22,5%	24,3%	100,0%	
	% within αστικότητα	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	12,329(a)	2	,002
Likelihood Ratio	11,417	2	,003
Linear-by-Linear Association	7,676	1	,006
N of Valid Cases	111		

a 3 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1,80.

Παρατηρώντας τον πίνακα **Chi-Square Tests** συμπεραίνουμε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ των δυο μεταβλητών οι οποίες τελικά είναι και αλληλεξαρτώμενες. Η τιμή του στατιστικού ελέγχου είναι $p : 0,002$ (πολύ μικρή), αν θεωρήσουμε ως επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας το $\alpha = 0,005$. Το συμπέρασμα λοιπόν είναι ότι η γεωγραφική θέση του σχολείου επηρεάζει σε στατιστικό σημαντικό βαθμό την επανάληψη μιας ή περισσότερων σχολικών τάξεων.

Ειδικότερα στον πίνακα **Crosstabulation** παρατηρούμε ότι από τους μαθητές που δεν επαναλαμβάνουν την τάξη το μεγαλύτερο ποσοστό 55,3% αφορά σε αυτούς που φοίτησαν σε σχολεία αστικών περιοχών. Ακολουθούν με διαφορά και σε ποσοστό 24,3% οι μαθητές των ημιαστικών περιοχών ενώ οι μαθητές των αγροτικών περιοχών έχουν ποσοστό 20,4% . Παρατηρώντας την τιμή του Std. Residual (+2,9) στο κελί των μαθητών που φοιτούν στα σχολεία αγροτικών περιοχών γίνεται κατανοητό ότι εκεί διαμορφώνεται πιο έντονα η στατιστικά σημαντική σχέση. Η τιμή +2,9 υποδηλώνει σημαντικά περισσότερους μαθητές να επαναλαμβάνουν την τάξη από όσο αναμενόταν σε αυτό το επίπεδο. Η επανάληψη τάξης λοιπόν εμφανίζεται έντονα στα σχολεία αγροτικών περιοχών και σε ποσοστό μάλιστα που ανέρχεται σε 75%. Αντίθετα για τα σχολεία των αστικών περιοχών από τους μαθητές που επαναλαμβάνουν την τάξη το ποσοστό μειώνεται σε 25% , δηλαδή πολύ λιγότεροι μαθητές επαναλαμβάνουν τάξη σε σχέση με αυτούς των αγροτικών περιοχών. Τέλος εντύπωση προκαλεί πως από τους μαθητές του δείγματος που επαναλαμβάνουν τάξη κανείς δεν επανέλαβε τάξη στα σχολεία των ημιαστικών περιοχών, μιας και το ποσοστό είναι μηδενικό.

6. Επανάληψη τάξης – Εθνικότητα

Πίνακας 6: Επανάληψη τάξης σε σχέση με την Εθνικότητα

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
επανάληψη τάξης * εθνικότητα	115	100,0%	0	,0%	115	100,0%

επανάληψη τάξης * εθνικότητα Crosstabulation

			εθνικότητα					Total
			Αλβανία	Βουλγαρία	Ρουμανία	Χώρες πρώην ΕΣΣΔ	Λοιπές Χώρες	
επανάληψη τάξης	Οχι	Count	76	9	8	10	4	107
		Expected Count	75,4	10,2	8,4	9,3	3,7	107,0
		% within επανάληψη τάξης	71,0%	8,4%	7,5%	9,3%	3,7%	100,0%
		% within εθνικότητα	93,8%	81,8%	88,9%	100,0%	100,0%	93,0%
		Std. Residual	,1	-,4	-,1	,2	,1	
	Ναι	Count	5	2	1	0	0	8
		Expected Count	5,6	,8	,6	,7	,3	8,0
		% within επανάληψη τάξης	62,5%	25,0%	12,5%	,0%	,0%	100,0%
		% within εθνικότητα	6,2%	18,2%	11,1%	,0%	,0%	7,0%
		Std. Residual	-,3	1,4	,5	-,8	-,5	
Total	Count	81	11	9	10	4	115	
	Expected Count	81,0	11,0	9,0	10,0	4,0	115,0	
	% within επανάληψη τάξης	70,4%	9,6%	7,8%	8,7%	3,5%	100,0%	
	% within εθνικότητα	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	3,505(a)	4	,477
Likelihood Ratio	3,833	4	,429
Linear-by-Linear Association	,149	1	,699
N of Valid Cases	115		

a 5 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,28.

Σύμφωνα με τον πίνακα **Chi-Square Tests** και την τιμή $p : 0,477$ διαπιστώνουμε πως δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική σχέση ανάμεσα στην επανάληψη τάξης και την εθνικότητα των μαθητών. Στο σύνολο των μαθητών του δείγματος που δεν επαναλαμβάνουν τάξη οι μαθητές με καταγωγή από την Αλβανία έχουν ποσοστό 71% και ακολουθούν με μικρότερα ποσοστά οι μαθητές από την Βουλγαρία με ποσοστό 8,4% , οι μαθητές από Ρουμανία με 7,5%, οι μαθητές από τις χώρες της πρώην ΕΣΣΔ με ποσοστό 9,3% και τέλος οι μαθητές από τις υπόλοιπες χώρες με ποσοστό 3,7% . Από τους μαθητές που επαναλαμβάνουν την τάξη υπερέχουν οι μαθητές από την Αλβανία σε ποσοστό 62,5% , ακολουθούν με σημαντική διαφορά οι μαθητές από την Βουλγαρία με ποσοστό 25,0% και σημαντική διαφορά εντοπίζεται και στους μαθητές από την Ρουμανία που το ποσοστό τους είναι 12,5 % . Δεν υπάρχουν μαθητές από τις χώρες της πρώην ΕΣΣΔ και τις Λοιπές χώρες που να επαναλαμβάνουν τάξη. Συμπερασματικά η επανάληψη τάξης δεν εξαρτάται από την χώρα καταγωγής των μαθητών.

7. Επανάληψη τάξης – Φύλο

Πίνακας 7: Επανάληψη τάξης σε σχέση με το Φύλο

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
επανάληψη τάξης * φύλο	115	100,0%	0	,0%	115	100,0%

επανάληψη τάξης * φύλο Crosstabulation

			φύλο		Total
			Αγόρι	Κορίτσι	
επανάληψη τάξης	Οχι	Count	58	49	107
		Expected Count	59,5	47,5	107,0
		% within επανάληψη τάξης	54,2%	45,8%	100,0%
		% within φύλο	90,6%	96,1%	93,0%
		Std. Residual	-,2	,2	
	Ναι	Count	6	2	8
		Expected Count	4,5	3,5	8,0
		% within επανάληψη τάξης	75,0%	25,0%	100,0%
		% within φύλο	9,4%	3,9%	7,0%
		Std. Residual	,7	-,8	
Total	Count	64	51	115	
	Expected Count	64,0	51,0	115,0	
	% within επανάληψη τάξης	55,7%	44,3%	100,0%	
	% within φύλο	100,0%	100,0%	100,0%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	1,304(b)	1	,253		
Continuity Correction(a)	,598	1	,439		
Likelihood Ratio	1,378	1	,240		
Fisher's Exact Test				,298	,223
Linear-by-Linear Association	1,293	1	,256		
N of Valid Cases	115				

a Computed only for a 2x2 table

b 2 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3,55.

Με αναφορά τον πίνακα **Chi-Square Tests** και την τιμή $p : 0,253$ δεν προκύπτει σημαντικά στατιστικά σχέση μεταξύ των δυο μεταβλητών. Θεωρούμε ότι σε αυτήν την περίπτωση οι δυο μεταβλητές είναι ανεξάρτητες και άρα η επανάληψη τάξης δεν εξαρτάται από το φύλο του μαθητή. Από τους μαθητές που δεν επαναλαμβάνουν τάξη ένα ποσοστό 54,2% είναι αγόρια και λιγότερα είναι τα κορίτσια με ποσοστό 45,8% . Από τους μαθητές που επαναλαμβάνουν την τάξη τα αγόρια εκπροσωπούνται με ποσοστό 75% και τα κορίτσια με ποσοστό 25%.

B2.4 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Γενικά

Σύμφωνα με τα δεδομένα μας προκύπτει πως από το σύνολο των μαθητών που εγγράφηκαν αυτοδίκαια από το δημοτικό στην Α΄ τάξη των 11 από τα 14 ημερήσια γυμνάσια του νομού Αργολίδας το σχολικό έτος 2010-2011 (γενιά 2010-1011) το ποσοστό παρουσίας των αλλοδαπών μαθητών ανέρχεται στο ποσοστό 15%. Υπάρχει παρουσία αυτής της πληθυσμιακής ομάδας σε όλα τα εν λόγω σχολεία. Δε βρέθηκε δηλαδή σχολείο που να μην φοιτούν αλλοδαποί μαθητές, αν και η εκπροσώπηση τους διαφοροποιείται από σχολείο σε σχολείο. Άλλα σχολεία δηλαδή είχαν εγγράψει πολλούς αλλοδαπούς μαθητές κι άλλα λίγους. Το μεγαλύτερο ποσοστό παρουσίας τους σε Γυμνάσιο του νομού είναι 16,5% και το μικρότερο αγγίζει σε ποσοστό το 2,6%. Επομένως η κατανομή των αλλοδαπών μαθητών στα Γυμνάσια του νομού δεν είναι ισομερής. Πρέπει να σημειωθεί πως η εγγραφή του μαθητή εξαρτάται από τον τόπο μόνιμης κατοικίας του μαθητή σύμφωνα με τις ισχύουσες διατάξεις του άρθρου 12 του Π.Δ 104/79 (ΦΕΚ 23/1979). Τα στοιχεία αυτά ενισχύουν την πεποίθηση πως οι αλλοδαποί μαθητές στα ελληνικά σχολεία είναι μια πραγματικότητα.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει πως και στο ιδιαίτερο τύπου σχολείου, του Μουσικού Γυμνασίου Προσύμνης φοιτούσαν έστω και λίγοι αλλοδαποί μαθητές οι οποίοι μετακινούνταν από διαφορετικές περιοχές του νομού. Οι μαθητές δηλαδή αυτοί (μόνο τέσσερις) επέλεξαν να φοιτήσουν σε αυτόν τον τύπο σχολείου και όχι σε κάποιο ημερήσιο Γυμνάσιο της γειτονιάς τους ή έστω στο πιο κοντινό σχολείο του τόπου διαμονής τους.

Μαθητική διαρροή στα Γυμνάσια Αργολίδας

Από την ανάλυση των δεδομένων μας προκύπτει πως οι αλλοδαποί μαθητές της συγκεκριμένης γενιάς σε ποσοστό 19,1% δεν κατάφεραν να πάρουν απολυτήριο Γυμνασίου, δηλαδή εγκατέλειψαν πρόωρα το σχολείο και δεν ολοκλήρωσαν τον κατώτερο κύκλο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Άρα η διαρροή των αλλοδαπών μαθητών στα Γυμνάσια του Νομού Αργολίδας και για την γενιά μαθητών του 2010 ανέρχεται σε ποσοστό 19,1%. Σχεδόν οι μισοί από αυτούς που εγκατέλειψαν πρόωρα το σχολείο δεν φοίτησαν καθόλου στο Γυμνάσιο. Οι υπόλοιποι διέκοψαν την φοίτησή τους

στην Α΄ και Β΄ τάξη ενώ ελάχιστοι είναι αυτοί που σταμάτησαν τις σπουδές τους στη Γ΄ Γυμνασίου. Δυστυχώς δεν υπάρχουν στοιχεία που θα επέτρεπαν τη σύγκριση με παλαιότερα δεδομένα ή σε ευρύτερο γεωγραφικό χώρο. Η καταγραφή ωστόσο από έρευνα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου της διαρροής στο σύνολο του μαθητικού πληθυσμού των ελληνικών ημερήσιων Γυμνασίων για τη σχολική χρονιά 2003-2004 ανέρχεται σε ποσοστό 6,5% και με τάση μείωσης. Η υψηλότερη μαθητική διαρροή αγγίζει το 9,3 ενώ η χαμηλότερη φτάνει το 4,68%. Ο Νομός Αργολίδας κατατάσσεται στους νομούς με μεσαία μαθητική διαρροή (Ρουσέας & Βρετάκου, 2008). Όπως προκύπτει από τα ευρήματα της έρευνάς μας για τη γενιά μαθητών 2010 η διαφορά μεταξύ της διαρροής των αλλοδαπών μαθητών και της διαρροής του συνόλου των μαθητών του νομού είναι εντυπωσιακά μεγάλη. Επίσης, η διεθνής βιβλιογραφία επισημαίνει ότι η διαρροή των αλλοδαπών μαθητών κινείται σε ποσοστά υψηλότερα σε σχέση με τους γηγενείς (De Graaf & Van Zenderen, 2009). Οι Λατίνοι μαθητές έχουν χαμηλότερα ποσοστά αποφοίτησης από το μέσο όρο στην ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση στα σχολεία της Καλιφόρνιας από τους λευκούς συμμαθητές τους. Βέβαια τα ποσοστά διαφέρουν από σχολείο σε σχολείο. Σε άλλα ανέρχονται σε 83% ενώ σε άλλα μειώνονται σε 52%. Το αντίστοιχο ποσοστό αποφοίτησης των γηγενών συμμαθητών τους κυμαίνεται μεταξύ 78-88% (Charman, 2011). Επιπροσθέτως, τα αποτελέσματα από το PISA του 2009 δείχνουν πως ανάμεσα στις χώρες του ΟΟΣΑ με μαθητές με μεταναστευτικό υπόβαθρο πάνω από 10% , το ποσοστό της πρώτης γενιάς μαθητών που δε αποκτά τα προσόντα που αντιστοιχούν στο επίπεδο 2 κυμαίνεται από 13% ως 15% στην Αυστραλία και τον Καναδά αντίστοιχα. Στην Αυστρία, τη Σουηδία και τη Γαλλία, στο 64%, 48% και 42% αντίστοιχα. Σε άλλες χώρες, όπως η Ιταλία, η Ελλάδα και η Δανία, το ποσοστό των μαθητών με μεταναστευτικό υπόβαθρο που δεν φτάνουν στο επίπεδο 2 είναι επίσης υψηλό, αλλά το ποσοστό των μαθητών με μεταναστευτικό υπόβαθρο είναι λιγότερο από 10%. Επιπλέον, στην Αυστρία, το ποσοστό των μαθητών που δεν επιτυγχάνουν επάρκεια επιπέδου 2 είναι 42 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερο για τα πρώτης γενιάς μαθητές σε σύγκριση με τους μαθητές χωρίς μεταναστευτικό υπόβαθρο (OECD, 2010).

Επανάληψη τάξης & μαθητική διαρροή

Η συντριπτική πλειοψηφία των αλλοδαπών μαθητών δεν επανέλαβε τάξη. Μόνο ένα ποσοστό 7% χρειάστηκε να επαναλάβει τάξη ή τάξεις. Ωστόσο από τους λίγους μαθητές που επανέλαβαν τάξη οι μισοί μόνο κατάφεραν να αποκτήσουν απολυτήριο Γυμνασίου. Επομένως στην έρευνά μας επιβεβαιώνονται ευρήματα από την διεθνή βιβλιογραφία που επισημαίνουν την αλληλεξάρτηση της σχολικής πορείας των μαθητών με την επανάληψη τάξης. Οι μαθητές που επαναλαμβάνουν τάξη ή τάξεις εμφανίζουν πιο έντονα την τάση να εγκαταλείψουν πρόωρα το σχολείο (Makarova & Herzog, 2013). Επιπροσθέτως οι αλλοδαποί μαθητές επαναλαμβάνουν τάξη πιο συχνά σε σχέση με τους γηγενείς. Το 1/2 του συνόλου των αλλοδαπών μαθητών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση στη Γαλλία επαναλαμβάνει κάποια τάξη. Από του Γάλλους μαθητές επαναλαμβάνει τάξη μόνο το ¼. Μέχρι το τέλος της τετράχρονης μέσης εκπαίδευσης μόνο το 1/3 των μεταναστών μαθητών επιλέγεται για συνέχιση των σπουδών στην ανώτερη γενική δευτεροβάθμια εκπαίδευση και το ½ των γηγενών. Οι μετανάστες μαθητές κινδυνεύουν περισσότερο να αποτύχουν στις σπουδές του και να εγκαταλείψουν το σχολείο (UNICEF, 2009). Στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα ενδεικτικά αναφέρουμε ότι η επανάληψη τάξης για το σύνολο (έλληνες και αλλοδαποί) του μαθητικού πληθυσμού των Γυμνασίων της χώρας κυμαινόταν στο 4,9% για το σχολικό έτος 2006-2007 και μάλιστα με τάσης μείωσης (Κ.ΑΝ.ΕΠ., 2012:10). Όσο αναφορά στους μαθητές του δείγματος που χρειάστηκε να επαναλάβουν τάξη, αρκετοί διέκοψαν την φοίτησή τους στην μέση της επόμενης σχολικής χρονιάς, δηλαδή κατά την χρονιά της επανάληψης της τάξης. Οι μαθητές αυτοί έμειναν στο τέλος της χρονιάς από απουσίες, λόγω ανεπαρκούς φοίτησης και ούτε την επόμενη χρονιά παρουσιάστηκαν στα σχολεία, για να συνεχίσουν την φοίτησή τους. Υπάρχουν βέβαια και περιπτώσεις που οι μαθητές, αφού δεν κατάφεραν λόγω επιδόσεων να προβιβαστούν στην επόμενη τάξη δεν εμφανίστηκαν καθόλου στο σχολείο με την έναρξη της επόμενης σχολικής χρονιάς.

Η πορεία των μαθητών αυτών είναι δύσκολο να ελεγχθεί. Οι καθηγητές των σχολείων τους διατύπωναν την εκδοχή πως αναγκάστηκαν να ακολουθήσουν τους γονείς τους για εύρεση εργασίας σε άλλη χώρα ή επιστροφή στην πατρίδα τους. Ωστόσο οι γονείς τους δεν μερίμνησαν, ώστε να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα έγγραφα για την μετεγγραφή των παιδιών τους σε σχολεία του νέου τόπου διαμονής τους. Σε άλλες περιπτώσεις

επέστρεψαν στην χώρα μας και στο νομό μετά από κάποιο χρονικό διάστημα αλλά το παιδί δεν συνέχισε τις σπουδές του στο Γυμνάσιο. Είναι πολύ πιθανό η φοίτηση σε τάξη που δεν αντιστοιχεί με την ηλικία του παιδιού η απομάκρυνσή του από παλιότερους μαθητές και φίλους να συμβάλει στην απόφαση πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου (Mussino & Strozza, 2011).

Αστικότητα - Μαθητική διαρροή – Επανάληψη τάξης

Από τα δεδομένα μας παρατηρείται να υπάρχει μεγάλη εκπροσώπηση των αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία των αγροτικών περιοχών. Αυτό ίσως δικαιολογείται από το γεγονός ότι η Αργολίδα και γενικότερα η Ελλάδα στηρίζεται κυρίως στην αγροτική οικονομία και προσφέρει περισσότερες θέσεις για απασχόληση στον αγροτικό τομέα. Έτσι οι μετανάστες / αλλοδαποί εγκαθίστανται στις περιοχές αυτές όπου η ζήτηση εργατικών χεριών είναι μεγαλύτερη. Επιπλέον είναι λογικό να εμφανίζουν μεγαλύτερη παρουσία οι αλλοδαποί σε αυτά τα σχολεία, γιατί η παρουσία των γηγενών δεν είναι τόσο μεγάλη, μιας και τα σχολεία αυτά έχουν λίγους γηγενείς μαθητές. Έτσι στη σύνθεση του μαθητικού πληθυσμού των σχολείων αυτών οι αλλοδαποί μαθητές αποτελούν σχεδόν το $\frac{1}{4}$. Σαφώς μικρότερη εκπροσώπηση έχουν στα σχολεία ημιαστικών περιοχών και λίγο μικρότερη στα σχολεία των αστικών περιοχών.

Στη συνέχεια διερευνώντας στο σύνολο τους αλλοδαπούς μαθητές οι μισοί και πλέον φοιτούν σε σχολεία αστικών περιοχών και οι υπόλοιποι κατανέμονται σχεδόν ισομερώς στα σχολεία των ημιαστικών και αγροτικών περιοχών. Επομένως οι περισσότεροι αλλοδαποί μαθητές κατοικούν στις αστικές περιοχές αλλά η εκπροσώπηση τους σε αυτά τα σχολεία είναι μικρή, γιατί σε αυτά φοιτά μεγάλος αριθμός γηγενών μαθητών. Η σύνθεση του μαθητικού πληθυσμού ενός σχολείου φαίνεται να επηρεάζει και το επίπεδο των επιδόσεων. Ωστόσο η ύπαρξη μεγάλου ποσοστού αλλοδαπών μαθητών δε φαίνεται να είναι μόνη αιτία των χαμηλών επιδόσεων αλλά αυτές συσχετίζονται με το χαμηλό κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο των μαθητών (Boado, 2007).

Από τα δεδομένα της έρευνας προέκυψε πως στις αγροτικές περιοχές οι μαθητές επαναλαμβάνουν σε μεγαλύτερο βαθμό τάξη ή τάξεις σε σχέση με τα σχολεία των αστικών ή ημιαστικών περιοχών. Ενδιαφέρον εύρημα αποτελεί πως από τα σχολεία των ημιαστικών περιοχών κανένας μαθητής δε χρειάστηκε να επαναλάβει τάξη.

Από τα βιβλιογραφικά ευρήματα προκύπτει πως οι μαθητές των αγροτικών περιοχών έχουν την τάση να διαρρέουν περισσότερο σε σχέση με τους μαθητές των αστικών ή ημιαστικών περιοχών. Από τα στοιχεία της έρευνας δεν επιβεβαιώνονται τα παραπάνω. Αντίθετα προκύπτει ότι η περιοχή στην οποία λειτουργεί το σχολείο δεν επηρεάζει την απόφαση πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου. Η αστικότητα δηλαδή δεν σχετίζεται με την πορεία φοίτησης των αλλοδαπών μαθητών.

Εθνικότητα - Μαθητική διαρροή – Επανάληψη τάξης

Οι αλλοδαποί μαθητές του νομού Αργολίδας έχουν χώρα καταγωγής την Αλβανία, τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία, χώρες της πρώην Σοβιετικής Δημοκρατίας και τέλος λίγοι προέρχονται από άλλες από τις παραπάνω χώρες. Η συντριπτική πλειοψηφία των μαθητών (70,4%) έχουν χώρα καταγωγής την Αλβανία κάτι που αναμενόταν, αφού η παρουσία των Αλβανών μεταναστών στη χώρα μας είναι έντονη. Σαφώς μικρότερη παρουσία έχουν οι μαθητές από τη Βουλγαρία (9,6%), τη Ρουμανία (8,7%) και από τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης (8,7%). Ελάχιστη τέλος είναι η παρουσία μαθητών από διαφορετικές από τις παραπάνω χώρες (3,5%).

Δεν αποδεικνύεται από τα δεδομένα μας πως οι μαθητές κάποιας ή κάποιων εθνικοτήτων επαναλαμβάνουν τάξη ή τάξεις σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με άλλες. Αξίζει να σημειωθεί πως κανένας μαθητής με καταγωγή από τις χώρες της πρώην ΕΣΣΔ και τις Λοιπές χώρες δεν επανέλαβε τάξη.

Η διεθνής βιβλιογραφία επισημαίνει τη διαφοροποίηση στις σχολικές επιδόσεις και τη σχολική εξέλιξη ανάμεσα σε μαθητές διαφορετικών εθνικοτήτων (Jonsson & Rudolphi, 2011). Υπάρχουν δηλαδή εθνικότητες που τα πηγαίνουν πολύ καλά στο σχολείο και αποκτούν τα αντίστοιχα πτυχία, ενώ άλλες εμφανίζουν δυσκολίες προσαρμογής στο πολιτισμικό περιβάλλον της χώρας υποδοχής και μεγάλα ποσοστά πρόωρης εγκατάλειψης των σπουδών τους (Rosenblum κ.ά., 2008).

Αυτό εξαρτάται κυρίως και το βαθμό κατάκτησης της γλώσσας. Επιπλέον οι οικονομικές δυσκολίες της οικογένειας δυσχεραίνουν την συνέχιση των σπουδών. Ορισμένες εθνικότητες ζουν κάτω από τα όρια της φτώχειας και οι συνθήκες αυτές αυξάνουν την πιθανότητα εγκατάλειψης του σχολείου (Anisef κ.ά., 2010). Άρα οι εθνοπολιτιστικές διαφορές δεν ευθύνονται αποκλειστικά για τις διαφορετικές εκπαιδευτικές πορείες

μεταξύ των μαθητών των διάφορων εθνικοτήτων. Οι Κινέζοι μαθητές είναι οκτώ φορές πιο πιθανό να φοιτήσουν σε κολέγιο στη Νέα Υόρκη σε σχέση με τους Πορτορικανούς συμμαθητές τους. Αυτή η απόκλιση στα αποτελέσματα είναι αξιοσημείωτη αν ληφθεί υπόψη ότι και οι δυο ομάδες αναφέρουν δυσκολίες προσαρμογής λόγω πολιτιστικών διαφορών τους με τη χώρα υποδοχής (Waters κ.ά., 2010).

Στα πλαίσια της δικής μας έρευνας οι εθνικότητες παρουσιάζουν σχεδόν την ίδια εκπαιδευτική πορεία στα γυμνάσια του νομού. Για τους Βούλγαρους όμως μαθητές δεν είναι ιδιαίτερα ισχυρό το συμπέρασμα πως η χώρα καταγωγής τους δεν επιδρά στην απόφαση πρόωρης εγκατάλειψης του Γυμνασίου. Από αυτούς το 63,6% δεν κατάφερε να αποκτήσει απολυτήριο Γυμνασίου. Από τους μαθητές με χώρα καταγωγής τη Ρουμανία το αντίστοιχο ποσοστό είναι 44,4%. Αξιοπρόσεκτη είναι η εκπαιδευτική πορεία των μαθητών από τις χώρες της πρώην ΕΣΣΔ οι οποίοι, αν φοιτήσουν στα Γυμνάσια, ολοκληρώνουν και τις σπουδές τους. Μόνο αυτοί που δε φοίτησαν καθόλου δεν απέκτησαν απολυτήριο Γυμνασίου σε ποσοστό 20%. Η μαθητική διαρροή των μαθητών με χώρα καταγωγής την Αλβανία ανέρχεται σε ποσοστό 11,1%. Εντυπωσιακή είναι η σχολική πορεία των μαθητών με χώρα καταγωγής διαφορετική από τις παραπάνω, οι οποίοι απέκτησαν όλοι απολυτήριο Γυμνασίου.

Φύλο - Μαθητική διαρροή – Επανάληψη τάξης

Σύμφωνα με την ανάλυση του δείγματός μας τα αγόρια είναι περισσότερα σε σχέση με τα κορίτσια. Και στο σύνολο της χώρας υπάρχει η παραπάνω αναλογία η οποία ανατρέπεται στο Λύκειο υπέρ των κοριτσιών (Γκότοβος & Μάρκου, 2003). Τα αγόρια κινδυνεύουν περισσότερο από τα κορίτσια να απεμπλακούν συναισθηματικά και διανοητικά από τις σχολικές διαδικασίες (Makarova & Herzog, 2013). Τα κορίτσια μετανάστες και οι γηγενείς μαθητές έχουν καλύτερες επιδόσεις από τα αγόρια μετανάστες (Leopold & Shavit, 2013). Τα κορίτσια εγκαταλείπουν σε μικρότερα ποσοστά το σχολείο σε σχέση με τα αγόρια και επιδιώκουν να τελειώσουν και την ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και υπερεκπροσωπούνται και στην τριτοβάθμια σε σχέση με τα αγόρια. Παρουσιάζουν μάλιστα σε ορισμένες περιπτώσεις τα ίδια εκπαιδευτικά αποτελέσματα με τους γηγενείς συμμαθητές τους (Phalet, Deboosere & Bastiaenssen, 2007).

Από την επισκόπηση των δεδομένων μας δεν επιβεβαιώθηκαν τα βιβλιογραφικά ευρήματα. Στη συγκεκριμένη μελέτη το φύλο δεν επηρεάζει την πορεία φοίτησης των αλλοδαπών μαθητών. Δεν προέκυψε δηλαδή να διαρρέει κάποιο από τα δυο φύλλα περισσότερο σε σχέση με το άλλο. Τέλος από τα δεδομένα δεν προέκυψε να επαναλαμβάνουν τάξη περισσότερο τα αγόρια από τα κορίτσια ή το αντίθετο. Το φύλο δηλαδή του μαθητή δε σχετίζεται με την επανάληψη τάξης.

Ως γενικό συμπέρασμα θα θέλαμε να υπογραμμίσουμε τα εξής: Τα υπάρχοντα στατιστικά στοιχεία δεν επιτρέπουν μια συνολική αποτύπωση της σχολικής διαρροής των αλλοδαπών μαθητών. Απουσιάζουν για παράδειγμα συγκριτικά στοιχεία με γηγενείς μαθητές αλλά και της πορείας τους στις άλλες βαθμίδες εκπαίδευσης. Απουσιάζουν επίσης ποσοτικές έρευνες μελέτης του φαινομένου σε επίπεδο περιφέρειας ή και σε επίπεδο χώρας. Τέλος απουσιάζουν έρευνες σε επίπεδο περιφέρειας ή χώρας που να φωτίζουν την ενδεχόμενη σχέση μεταξύ σχολικής διαρροής αλλοδαπών μαθητών και κατάταξης σε χαμηλότερη σχολική τάξη. Επίσης ενδιαφέρον θα ήταν η καταγραφή της απόφασης εγκατάλειψης του σχολείου από τους αλλοδαπούς μαθητές στο πέρασμα από τη μια σχολική βαθμίδα στην άλλη ή και μέσα στην ίδια βαθμίδα εκπαίδευσης. Σε κάθε περίπτωση, το φαινόμενο της σχολικής διαρροής χρήζει περαιτέρω διερεύνησης και συστηματικής στατιστικής παρακολούθησης.

Βεβαίως η ποσοτική αποτύπωση δεν θα επαρκούσε για τη βαθύτερη διερεύνηση του φαινομένου. Απαραίτητες λοιπόν κρίνονται και οι ποιοτικές έρευνες, για να εξεταστεί στην πολλαπλή και διαλεκτική του διάσταση, στην πολυεπίπεδη, πολυπαραγοντική και πολυπρισματική του ανάγνωση. Έτσι μόνο είναι πιθανότερο να προσεγγίσουμε εγγύτερα την ουσία και την προβληματική που συγκροτείται στους παράγοντες που επιδρούν στην απόφαση πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου αλλά και στις στρατηγικές συγκράτησης του ευάλωτου μαθητικού αυτού πληθυσμού στα ελληνικά σχολεία. Το αίτημα για ένα κοινωνικά δικαιότερο δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα θα παραμένει ανοιχτό δεδομένου, ότι η προοπτική αυτή θα εξαρτάται πάντα από την ευρύτερη κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση

Alba, R., & Nee, V. (1997). Rethinking Assimilation Theory for a New Era of Immigration. *International Migration Review* 31(5), 826–874.

Anisef, P., Brown, R. S., Phythian, K., Sweet, R. & Walters D. (2010). Early School Leaving among Immigrants in Toronto Secondary Schools. *Canadian Review of Sociology* 47(2), 103-128.

Balfanz R., Legters N. (2001). *How Many Central City High Schools Have a Severe Dropout Problem, Where are They Located and Who Attends Them: Initial Estimates Using the Common Core of Data. Prepared for Dropouts in America: How severe is the problem? What do we know about intervention and prevention?* Civil Rights Project, Graduate School of Education, Harvard University.

Bergeson T. (2003) *Helping Students finish school*, Washington, Office of Superintendent of Public Instruction.

Boado, H. C. (2007) Immigrant Concentration in Schools: Peer Pressures in Place? *European Sociological Review* 23(3) 341-356.

Brinch, C. N., Bratsberg, B. & Raaum O. (2008). *The Effects of an Upper Secondary Education Reform on the Attainment of Immigrant Youth*. Discussion Papers No. 528, Statistics Norway, Research Department

CARITAS (2006), *Migration, a journey into poverty?* Brussels: CARITAS.

Chacko, E. (2003) Identity and Assimilation among Young Ethiopian Immigrants in Metropolitan Washington. *Geographical Review* 93(4), 491–506.

Chapman A. (2011). *High School Dropout Rates Among Minority Students in a Northern California Suburban Area*. University of California San Rafael.

Cholezas, I. & Tsakloglou, P. (2008). *The Economic Impact of Immigration in Greece: Taking Stock of the Existing Evidence*. IZA Discussion Paper No. 3754. Bonn: IZA.

Christenson, S.L., Sinclair, M.F., Lehr, C.A., & Godler, Y. (2001). Promoting successful school completion: Critical conceptual and methodological guidelines. *School Psychology Quarterly*, 16, 468-484.

Crul, M. (2007). Pathways to Success for the Second Generation in Europe. Institute for Migration and Ethnic Studies University of Amsterdam. Ανακτήθηκε από <http://www.migrationpolicy.org/article/pathways-success-second-generation-europe/> (ημερ. Ανάκτησης 14/11/2013)

De Graaf, W. & Van Zenderen, K. (2009). Segmented assimilation in the Netherlands? Young migrants and early school leaving, *Ethnic and Racial Studies*, 32(8), 1470-1488

De Witte Kr. & Rogge N. (2011). *Dropout from secondary education: All's well that begins well*. TIER WORKING PAPER SERIES TIER WP 14/11

Eurodice, (2012). Αριθμοί – Κλειδιά της Εκπαίδευσης στην Ευρώπη. doi:10.2797/87056

EUMC (European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia), (2004). *Migrants, minorities and education*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/186-CS-Education-en.pdf

European Commission (2006). *Detailed Analysis of progress towards the Lisbon Objectives in education and training: Analysis of Benchmarks and indicators?* European Commission.

Hortas M. J. (2008). Territories of integration: the children of immigrants in the schools of the Metropolitan Area of Lisbon, *Intercultural Education*, 19(5), 421-433

Janosz M., Le Blanc M., Boulerice B., & Richard E. (2000), Predicting different types of school dropout: A typological approach on two longitudinal samples, *Journal of Educational Psychology*, 92 (1).

Janosz M. (2000) *Le décrochage scolaire*, Université de Montréal p. 11

- Jonsson, Jan O. & Rudolphi, F. (2011). Weak Performance—Strong Determination: School Achievement and Educational Choice among Children of Immigrants in Sweden. *European Sociological Review* 27 (4), 487–508
- Karajannakis, D. (2009). *Wörterbuch Schule und Studium: deutsch – griechisch, griechisch – deutsch*. Stuttgart: PONS
- Kilpi-Jakonen, E. (2011). Continuation to upper secondary education in Finland: Children of immigrants and the majority compared *Acta Sociologica* 54(1), 77–106
- Laird J., DeBell M., Chapman C. (2006). *Dropout Rates in the United States: 2004*, U.S. Department of Education, NCES 2007-024, Washington DC.
- Liliya, L. & Shavit, Y. (2013). Cultural Capital Does Not Travel Well: Immigrants, Natives and Achievement in Israeli Schools. *European Sociological* 29 (3), 450–463.
- Lifshitz, C., Noam, G. and Habib, J. (1998). *The Absorption of Ethiopian Immigrant Youth, A Multi-Dimensional Perspective*. Jerusalem: JDC-Brookdale Institute, the Center for Children and Youth.
- Lust, C. & Pantelodimos, D. (1995) *Dictionnaire francais-grec modern*, Librairie Athenes : Kauffmann.
- Makarova, E. & Herzog, W. (2013). Hidden school dropout among immigrant students: a cross-sectional study. *Intercultural Education*, 24 (6), 559-572,
- Monmarquette, C., Mahseredjian, S., Houle R., (2001). The determinants of university dropouts: a bivariate probability model with sample selection. *Economics of Education Review*, 20 (5), 475-484.
- Mussino, E., & Strozza S. (2012). The Delayed School Progress of the Children of Immigrants in Lower-Secondary Education in Italy. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38 (1), 41-57.
- NESSE (Network of Experts in Social Sciences of Education and training) (2008). *Education and migration: strategies for integrating migrant children in European schools and societies*. Brussels: European Commission.

- Obeng, C. S. (2007). Culture and Dental Health among African Immigrant School-Aged Children in the United States. *Health Education* 107(4), 343–350.
- OECD, (1998). *Education at a glance*. Indicators OECD Publishing.
- OECD Highlights (2012). *Education at a Glance*. OECD Publishing.
- OECD, (2012). *Equity and Quality in Education: Supporting Disadvantaged Students and Schools*. OECD Publishing. doi 10.1787/9789264130852-en
- OECD, (2010). *PISA 2009 Results: Overcoming Social Background – Equity in Learning Opportunities and Outcomes (Volume II)*
<http://dx.doi.org/10.1787/9789264091504-en>
- Palaiologou, N. (2004). Intercultural education and practice in Greece: needs for bilingual intercultural programmes, *Intercultural Education*, 15, 317–329.
- Phalet K., Deboosere P., & Bastiaenssen V. (2007). Old and new inequalities in educational attainment: Ethnic minorities in the Belgian Census 1991 – 2001. *Ethnicities* 7, 390
- Portes, A., & Zhou M. (1993). The New Second Generation: Segmented Assimilation and Its Variants.’’ *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences* 533:74–96.
- Psacharopoulos, G. (2007). *The Costs of School Failure. A Feasibility Study*. Analytical Report prepared for the European Commission
- Rosenblum, S., Goldblatt H. & Moin V. (2008). The Hidden Dropout Phenomenon among Immigrant High-School Students The Case of Ethiopian Adolescents in Israel. A Pilot Study. *School Psychology International* 29(1), 105-127.
- Saiti A. (2006). *School Leadership & Management: Formerly School Organisation School leadership and educational equality: analysis of Greek secondary school data*. Harokopio University.
- Steiner M. & Lassnigg L. (2009). *Early school leaving and VET in comparative Perspective Incidence and Policies*. Institute for Advanced Studies Vienna Austria. Paper present at European Conference on Educational Research.

Thomas K. J.A. (2012). Race and School Enrolments among the Children of African Immigrants in the United States. *International migration review* 46 (1),37–60
Pennsylvania State University

Traag T. & Van der Velden R. K. W. (2011). Early school-leaving in the Netherlands: the role of family resources, school composition and background characteristics in early school-leaving in lower secondary education. *Irish Educational Studies*, 30(1), 45-62

Unesco, (2011). Institute for Statistics *International Standard Classification of Education*
Montreal, Canada Quebec H3C 3J7

UNICEF, Innocenti Research Centre, (2009). *The Children of immigrants in France: The emergence of a second generation.*

UNICEF (χ.χ.), *The convention on the rights of the child.* Διαθέσιμο στο:
<http://www.unicef.org/crc/> (ημ. ανάκτησης, 29-11-2013)

Venters, H., & Gany, F. (2011). African Immigrant Health. *Journal of Immigrant and Minority Health* 13(2), 333–344.

Viadero, D. (2001). *The dropout dilemma. Research hindered by lack of uniform way to count students who quit school.* Education Week.

Waters M. C., Van C. Tran, Kasinitz P. & Mollenkopf J. (2010). Segmented assimilation revisited: types of acculturation and socioeconomic mobility in young adulthood. *Ethnic and Racial Studies* 33(7), 1-26.

Zhou, M. (1997). Segmented Assimilation: Issues, Controversies, and Recent Research on the New Second Generation.’’ *International Migration Review* 31(4), 955–1008.

Ελληνόγλωσση

AENEAS, (2008). *Εκτίμηση του όγκου των αλλοδαπών που διαμένουν παράνομα στην Ελλάδα.* Αθήνα: Ι.ΜΕ.ΠΟ.

Γκότοβος, Α. & Μάρκου Γ. (2003). *Αλλοδαποί και παλιννοστούντες μαθητές στην ελληνική εκπαίδευση. Αναλυτικά στοιχεία (Μέρος Β).* Αθήνα: Ι.Π.Ο.Δ.Ε.

Γκότοβος, Α. & Μάρκου Γ. (2003). Παλιννοστούντες και αλλοδαποί μαθητές στην ελληνική εκπαίδευση. Γενική περιγραφή (Τεύχος Α). Αθήνα: Ι.Π.Ο.Δ.Ε.

Δρετάκης, Μ. (2001). Ξεπέρασαν το 5% του μαθητικού πληθυσμού τα Παιδιά Παλιννοστούντων και Αλλοδαπών στα σχολεία. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ. 119, (38-43).

ΕΣΥΕ (1994): Λεξικό των Δήμων και Κοινοτήτων της Ελλάδος

Κ.ΑΝ.Ε.Π./ ΓΣΕΕ (2009). *Ετήσια έκθεση για την εκπαίδευση στην Ελλάδα: Πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση – Τα βασικά μεγέθη της εκπαίδευσης*. (Α τόμος), Αθήνα.

Κ.ΑΝ.Ε.Π./ ΓΣΕΕ (2009). *Ετήσια έκθεση για την εκπαίδευση στην Ελλάδα: Πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση – Τα βασικά μεγέθη της εκπαίδευσης σε επίπεδο νομού, νομαρχίας. Οι τοπικές κοινωνίες στο επίκεντρο της εκπαιδευτικής πολιτικής* (Β τόμος), Αθήνα.

Κ.ΑΝ.Ε.Π./ ΓΣΣΕ (2013) *Ετήσια έκθεση: Η ελληνική τριτοβάθμια εκπαίδευση – Τα βασικά μεγέθη της εκπαίδευσης 2012-2013. Το ευρωπαϊκό & διεθνές πλαίσιο αναφοράς 2001-2012*. (Μέρος Α), Αθήνα.

Κ.ΑΝ.ΕΠ./ ΓΣΕΕ. *Ετήσια έκθεση για την εκπαίδευση 2014. Η ελληνική τριτοβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα και στην Ευρώπη των 27*. (Μέρος Β) (υπό έκδοση).

Κ.ΑΝ.ΕΠ./ ΓΣΕΕ., (2012). *Ελληνικό εκπαιδευτικό Σύστημα. Όψεις και βασικά μεγέθη της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην εποχή προ του μνημονίου*. Αθήνα.

Κατσή, Α., Σιδερίδης, Γ., & Εμβαλωτής, Α. (2011). *Στατιστικές μέθοδοι στις Κοινωνικές Επιστήμες*. Αθήνα: Τόπος

Μεσογειακό Παρατηρητήριο Μετανάστευσης Ι.Α.Π.Α.Δ. Πάντειο Πανεπιστήμιο, (2004). *Στατιστικά Δεδομένα για τους μετανάστες στην Ελλάδα: Αναλυτική μελέτη για τα διαθέσιμα στοιχεία και προτάσεις για τη συμμόρφωση με τα standards της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. (Αναθεωρημένη έκδοση). Ι.ΜΕ.ΠΟ.

Μόττη-Στεφανίδη, Φ., Τάκης, Ν., Παυλόπουλος, Β. & Masten, Α. S. (2008). Ψυχική ανθεκτικότητα, μετανάστευση και εφηβεία. Στο : Καβουνίδη, Τζ., Καρύδης, Β., Νικολακοπούλου-Στεφάνου, Η., & Στυλιανούδη, Μ.-Γ. (Επιμ.), *Μετανάστευση στην Ελλάδα: Εμπειρίες-Πολιτικές-Προοπτικές* (1η εκδ., Τόμ. Β). Αθήνα: Ι.ΜΕ.ΠΟ.

Παπαθεοδώρου, Θ., Σπυριδάκης Μ. & Κουτσούκου Η.(χ.χ.). *Πολιτικές και οικονομικές επιπτώσεις της σχολικής διαρροής σε τοπικό επίπεδο. Ζητήματα συμμετοχής σε πολιτικούς θεσμούς και ένταξης στην αγορά εργασίας*. Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.

Ρουσέας Παναγιώτης & Βρετάκου Βασιλεία (2008) «*Έρευνα καταγραφής της μαθητικής διαρροής στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση μέσω διαδικτύου (γενιά μαθητών 2003-04)*» Παρατηρητήριο Μετάβασης, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα

Σκούρτου, Ε., Βρατσάλης, Κ., Γκόβαρης, Χ. (2004). *Μετανάστευση στην Ελλάδα και Εκπαίδευση. Αποτίμηση της υπάρχουσας κατάστασης. Προκλήσεις και Προοπτικές Βελτίωσης*. Αθήνα: Ι.ΜΕ.ΠΟ.

Σταμέλος, Γ.,(2004, Δεκέμβριος). *Η αναγκαιότητα ύπαρξης μιας εκπαιδευτικής πολιτικής για τη διαπολιτισμική εκπαίδευση στα ελληνικά σχολεία*. στο : Γεωργογιάννης Π. (επιμ.), *Διαπολιτισμική Εκπαίδευση: Πρακτικά 1ου Πανελληνίου Συνεδρίου*, σελ.221-227, Άρτα.

Τζωρτζοπούλου, Μ. & Κοτζαμάνη, Α. (2008). *Εκπαίδευση των αλλοδαπών μαθητών. Διερεύνηση των προβληματικών και της προοπτικής επίλυσης τους*. (Κείμενα εργασίας). Αθήνα: ΕΚΚΕ

Διαδικτυακές Πηγές

http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGE-themes?p_param=A1402

Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ.)

<http://dim-diapol-falir.att.sch.gr/ipode.htm>

Ινστιτούτου Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης

<http://www.imepo.org/>

Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής

http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/General/A1602_SAM01_DT_DC_00_2011_02_F_GR.pdf

Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού 2011

http://www.e-demography.gr/theory/files/edemography_theory_00001.pdf

Απογραφές πληθυσμού

Νομοθεσία

Σύνταγμα της Ελλάδας, 1975, Άρθρο 16, παρ. 3

Ν. 2910/2001 (ΦΕΚ Α 91) (άρθρο 40). *Είσοδος και παραμονή αλλοδαπών στην Ελληνική Επικράτεια. Κτήση της Ελληνικής ιθαγένειας με πολιτογράφηση και άλλες διατάξεις.*

Ν. 3386/2005 (ΦΕΚ Α' 212) (άρθρο 53-60). *Χορήγηση και ανανέωση άδειας διαμονής για οικογενειακή επανένωση.*

Ν. 2413/96 (ΦΕΚ 124/τ.α'/17-06-96). *Η Ελληνική παιδεία στο εξωτερικό, η διαπολιτισμική εκπαίδευση και άλλες διατάξεις.*

Π.Δ. 131/06 (ΦΕΚ Α 143/13.7.2006). *Δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης.*

Π.Δ. 104/79 (ΦΕΚ 23/1979) (άρθρο 12). *Περιοχή σχολείων και αριθμός των εις αυτά φοιτώντων*

Π.Δ. 104/79 (ΦΕΚ 23/1979 άρθρο 3 & 10 παράγραφος 2). *Υπηρεσιακά Βιβλία*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΔΔΕ ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟ _____ ΠΟΛΗ _____ ΤΚ _____

ΠΙΝΑΚΑΣ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΤΗΣ ΔΙΑΡΡΟΗΣ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΣΤΟ ΗΜΕΡΗΣΙΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ (ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ: 2010 – 2013)

1. ΕΓΓΡΑΦΗ ΣΤΟ ΜΗΤΡΩΟ															
Γράφτηκαν στο Μητρώο Μαθητών															
Σύνολο:															
ΓΗΓΕΝΕΙΣ	ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ														
Σύνολο:	Σύνολο:														
ΧΩΡΑ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ															
Αλβανία			Βουλγαρία			Ρουμανία			Χώρες Πρώην ΕΣΣΔ			Λοιπές Χώρες			
A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	
												0	0	0	
Επανάληψη φοίτησι															

ΠΙΝΑΚΑΣ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΤΗΣ ΔΙΑΡΡΟΗΣ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΣΤΟ ΗΜΕΡΗΣΙΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ (ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ: 2010 – 2013)

2. ΜΕΤΕΓΓΡΑΦΕΣ ΣΤΗΝ Α΄ Β΄ Γ΄ ΤΑΞΗ																																			
ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ																																			
Σύνολο:																																			
Μετεγγράφηκαν σε άλλα Γυμνάσια εντός ή εκτός Ελλάδας κατά την διάρκεια της Α τάξης								Μετεγγράφηκαν σε άλλα Γυμνάσια εντός ή εκτός Ελλάδας κατά την διάρκεια της Β τάξης								Μετεγγράφηκαν σε άλλα Γυμνάσια εντός ή εκτός Ελλάδας κατά την διάρκεια της Γ τάξης																			
ΧΩΡΑ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ																																			
Αλβανία			Βουλγαρία			Ρουμανία			Χώρες Πρώην ΕΣΣΔ			Λοιπές Χώρες			Αλβανία			Βουλγαρία			Ρουμανία			Χώρες Πρώην ΕΣΣΔ			Λοιπές Χώρες								
A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ			

ΠΙΝΑΚΑΣ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΤΗΣ ΔΙΑΡΡΟΗΣ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΣΤΟ ΗΜΕΡΗΣΙΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ (ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ: 2010 – 2013)

3. ΜΑΘΗΤΙΚΗ ΔΙΑΡΡΟΗ

ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ

Σύνολο:

	Διαρροή Α τάξη	Διαρροή Β τάξη
Δε φοίτησαν καθόλου	Φοίτησαν για ένα χρονικό διάστημα στην Α τάξη αλλά διέκοψαν και εγκατέλειψαν το σχολείο ή φοίτησαν στην Α τάξη δεν προβιβάστηκαν στη Β & εγκατέλειψαν το σχολείο	Προάχθηκαν στη Β τάξη αλλά δεν φοίτησαν καθόλου ή διέκοψαν τη φοίτηση στη Β & εγκατέλειψαν το σχολείο ή φοίτησαν στην Β τάξη δεν προβιβάστηκαν στη Γ & εγκατέλειψαν το σχολείο
Σύνολο:	Σύνολο:	Σύνολο:

ΧΩΡΑ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ

Αλβανία			Βουλγαρία			Ρουμανία			Χώρες Πρώην ΕΣΣΔ			Λοιπές Χώρες			Αλβανία			Βουλγαρία			Ρουμανία			Χώρες Πρώην ΕΣΣΔ			Λοιπές Χώρες					
A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ

Διαρροή Γ τάξη

Προάχθηκαν στη Γ τάξη αλλά δεν φοίτησαν καθόλου ή διέκοψαν τη φοίτηση στη Γ & εγκατέλειψαν το σχολείο

Σύνολο:

Αλβανία			Βουλγαρία			Ρουμανία			Χώρες Πρώην ΕΣΣΔ			Λοιπές Χώρες																				
A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΤΗΣ ΔΙΑΡΡΟΗΣ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΣΤΟ ΗΜΕΡΗΣΙΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ (ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ: 2010 – 2013)

4. ΚΑΝΟΝΙΚΗ ΦΟΙΤΗΣΗ														
Πήραν το απολυτήριο του γυμνασίου ή φοιτούν ακόμα σε κάποια τάξη του σχολείου ή χρωστούν μαθήματα για τη λήψη του απολυτηρίου														
ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ														
Σύνολο:														
ΧΩΡΑ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ														
Αλβανία			Βουλγαρία			Ρουμανία			Χώρες Πρώην ΕΣΣΔ			Λοιπές Χώρες		
A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ	A	Θ	Σ